

НАША НІВА

беларуская газета. Заснаваная ў 1906 г. у Вільні. Адноўленая тымсама ў 1991 г. як штодзённая. 31 сакавіка 1996 г. выходзіць у Менску

ЧАЧЭНСКІ ДЗЁНЬНІК

Алег Дашкевіч

Чачэнская тэма ў беларускіх СМІ, мякка кажучы, ня самая папулярная. Інфармацыя адтуль — пераважна расейская. Таму паглядзець на ўласныя вочы, што робіцца ў гэтай маленькай краіне, было цікава. Тым больш пасля такой крывавай вайны, тым больш пад час прэзыдэнцкіх выбараў.

Дарэчы сталася прапанова расейскага праваабарончага фонду "Гласносьць" уключыць у склад сваёй дэлегацыі назіральнікаў — прадстаўнікоў Беларусі. Напружаная сытуацыя вакол гэтых выбараў (знікненне журналістаў ОРТ, сьвятара праваслаўнае грозьненскае царквы, заявы чачэнскіх непримірымых, магчымых правакацыі) выклікала хваляваньне. Да тае пары, пакуль колы самалёта не крануліся паласы грозьненскага аэрапорту.

Грозны. Нязвычайная колькасць узброеных людзей. Шматгалоссе моваў. Назіральнікаў і журналістаў ня менш, чым аховы аэрапорту. На кожнай джынсы — свой камуфляж. Побач Тым Гультэман нешта тлумачыць вялікай групе назіральнікаў з АБСЭ. На выхадзе з будынку аэрапорту нас сустракае чалавек, на чые запрашэньне мы прыбылі — Іхван Герыханаў, старшыня Канстытуцыйнага Суда Чачэнскай Рэспублікі Ічкеры. Нашу дэлегацыю складаюць пераважна людзі, якія ўжо бывалі ў Чачэніі. Сярод іх — апошні міністар замежных справаў СССР Барыс Панкін, праваабаронца Сяргей Грыгар'янец, у бліжэйшыя суткі да нас мусіць далучыцца супэрпапулярны ў Чачэніі чалавек Сяргей Кавалёў. Пакуль ідзе рэгістрацыя прыбылых, заўважаю рэшткі разбітых пасажырскіх самалётаў, сьцягнутыя на адну пляцоўку. Усё, што засталася ад грозьненскага авіяпарку пасля бамбардоўкі расейскай ваеннай авіяцыі.

Дарога ў горад перакрытая некалькімі блёк-пастамі чачэнскіх вайсковых фармаваньняў. Абпал дарогі — сьляды расейскіх ваенных лягераў, калючы дрот з бляшанкамі на ім. Час ад часу надпісы "Праход забаронены. Міны". Усё, што засталася ад прысутнасьці расейскіх вайскоўцаў. І яшчэ — спалены горад.

Ад убачанага краяду першае, што прыходзіць у галаву, — здымкі ў музэі Айчынай вайны ў Менску. Руіны, руіны, руіны, якія мусіць таксама стралялі ва ўпор. Будынкi выпалены ў сярэдзіне, з пустымі, чорнымі праёмамі вокнаў. Паўсюль, дзе можна, — сьцягі, зялёныя, зь бел-

«КІТАЙСКІ ВЭКТАР»

Калі беларускае начальства зноў заводзіць гутарку пра кітайскі вектар сваёй шматвектарнай палітыкі, гэта ўжо нікога ня дзівіць. Хоць нічога і ня значыць. Таму наўрад ці хто памятае, каму належыць аўтарства — Сакалову, Машэраву ці нават яшчэ Панамарэнку, хто першы абвясціў прыярытэт беларуска-кітайскіх дачыненьняў...

Эсэ на старонцы 3.

Анонс

Партызанскімі сьцэжнкамі

Мне не давалося партызаніць у апошнюю вайну, бо пазнавата я нарадзіўся. Помню, што часта шкадаваў пра гэта ды настойліва даяпытваў дзеда, чаму ён не пайшоў у лес пры немцах. Той адмоўваўся ды пераводзіў гутарку на іншую тэму. Пазней, ужо пасля яго сьмерці, я даведаўся ад бацькі, што дзед вадзілі на расстрэл партызаны. Яны хацелі, каб ён зьняў з ног свае боты і аддаў ім. Дзед, нават пад пагрозаю сьмерці, не хацеў аддаваць начным прыблудам сваё дабро. Толькі выпадак выратаваў яму жыцьцё...

Працяг сэрыі матэрыялаў Сяргея Ярша — у наступным нумары "НН".

Басконскі рух (ETA)

... У 1961 годзе ў шэрагу гучных назваў разнастайных фронтаў, партыяў і рухаў зьявілася абрэвіатура "ETA". Гэтак называлася арганізацыя, што аб'ядноўвала маладых басконскіх патрыётаў.

Арткул Лёліка Ушкіна — у наступным нумары "НН".

Балканскі сон

З 25 студзеня пяць беларускіх інтэлектуалаў пачалі сваё падарожжа на Балканы. Прыгоды, развагі, левы, межы, дынары, дыялёгі, лядшафты — у эсэ Ігара Бабкова "Балканскі сон" у наступным нумары "НН".

Востраў сьмерці

... 29 і 30 красавіка 1933 году з Масквы і Менску былі адпраўлены на працоўнае пасяленьне два эшалёны "дэклісаваных элементаў". Гэтыя эшалёны, падбіраючы на шляху праходжаньня падобны ж кантэнгент, прыбылі ў Томск, а затым на баржах — у Нарымскую акругу...

Арткул Ігара Кузьніцова — у наступным нумары "НН".

Падпіска

на II квартал працягваецца да 10 сакавіка
Пытайцеся ў шапках "Белсаюздруку" і ў
прыватных распаўсюдніках, а яшчэ лепш
— выпісвайце.

НЕЗАЛЕЖНАЯ ГАЗЭТА
Індэкс 63125

Зіма Чачэнецца
п'яць месьяцаў.

Анталёгія

ПАТРЭБНАЕ СЛОВА

Рок-сьпявачка Кася Камоцкая ўпершыню зьявілася перад шырокай аўдыторыяй у 1991-м падчас вялікага канцэрту ў сквэры Янкі Купалы. Гэта быў адзін зь першых рок-канцэртаў Беларусі, што стала на шлях да "новага жыцьця". Тады з'явіліся ад перадчуваньня блізкае Перамены замяніла сабою паветра... Ня дзіва, што просьба Адама Глёбуса, які паміж выступамі сьпевакоў выйшаў на сцэну, каб павітаць прысутных, "ціхенька-ціхенька паўтарыць гэтыя словы: жыве Беларусь", не знайшла разуменьня. Вокліч гримнуў над усім горадам.

Тады мала хто заўважыў далікатны выступ маладой кабеты, апранутай у нязвычайна стыльны "прыкід". Уцёкі ад "вачэй ваучыных", незразумелы сад "па-за халодным шклом", сьмерць у "чарзе па хлеб" — што гэта за карункі прывідных алюзіяў сярод простых і ясных сымбальяў Свабоды?.. Няправільна.

Сёлета 15 лютага ва ўтульнай залі менскага ТЮГа адбылося сьвята — гучала "Выбранае" "Новага Неба". Новыя песьні, старыя песьні ў найноўшай аранжыроўцы... Віншаваньні ці не ад "поўнага збору" беларускіх альтэрнатыўных творцаў... А таксама моладзь, што ў 1991-ым яшчэ "шпацыравала пад сталом", якая доўга не адпускала Касю са сцэны. Хтосьці прыгадаў

старыя часы, хтосьці ўбачыў будучыню, а ўсе разам кайфавалі ў атмасфэры радасьці...

Па-за сьценамі тэатру ў сьцюдзёным вятры брылі людзі, якія нават думаць стаміліся "жыве Беларусь!", у той час, як цёплая заля поўнілася бел-чырвона-белымі сьцягамі, кветкамі й сьвяточным шампанскім. Няправільна!

Кася Камоцкая стварыла ў гэтым горадзе — Менску — уласнае адмысловае культурнае поле, якое празь "няправільнасьць" немагчыма азначыць адным словам. Калі вы слухаеце "Новае Неба", чытаеце "Нашу Ніву", альбо проста водзіце дзіцёнка глядзець, як абдуоўваецца храм на пляцы Волі, вы знойдзеце гэтае слова.

Сьвятыня Квяткоўскі

Здымак Н. Мядзьведзевай

Гісторыя

Бажніца ў рамантычным стылі

Аднойчы ў 1993-м годзе цэлы нумар "Наша Ніва" быў прысьвечаны Менскай Опэры — вымоўнаму сымбалу сталіцы. Ня менш слаўны і іншы сымбаль Менску — касцёл сьвятых Сымона і Алены. Сёння расповед пра яго.

Эдвард Вайніловіч і ягоная жонка Алімпія вырашылі пабудавачь касцёл у гонар сьвятых Сымона і Алены — як помнік сваім памерлым дзецям.

"Пасля ўдараў, якія па волі Ўсявышняга былі нанесены мне, я вырашыў зрабіць узрашальную ахвяру, пабудаваньні сьвятыню дзеля закліку заступніцкіх сваіх памерлых дзяцей сьв. Сымона і сьв. Алены, выбраўшы для гэтага Менск — горад, у якім я найбольш зрабіў для грамадзтва і ў якім пабудова другой сьвятыні была найбольш пільнай. Пры гэтым мне хацелася, каб у Менску каліровыя купалы мелі новыя формы, і я меркаваў, што ня можа быць, каб у наўтопе тых, хто моліцца на новым месцы, ніхто не згадаў пра фундатара, і за мяне і маіх памерлых — апошніх нашчадкаў старога мясцовага роду — не прачытаў "Анёл Панскі".

Арткул Уладзімера Дзянісава на старонках 10-11.

ЛІТАРАТУРА

Карэл Чапэк

Мэва Марон

ПРА ПЯЦЬ ХЛЯБОЎ

Вынаходнік слова "робат", чэскі пісьменьнік Карэл Чапэк зьвяртаўся ня толькі ў тэхнакратычную будучыню, але і ў біблейскую мінуўшчыну. Актуальна гучыць маналёг героя ягонай навазлы "Пра пяць хлябоў".

На старонцы 12.

Сьвяты востраў з птушынага палёту

Сталая аўтарка "НН" зь Вялікабрытаніі Мэва Марон пачынае новую сэрыю сваіх нататак пра беларуска-ірляндзкія, вайскія ды іншыя літаратурна-нацыянальныя паралелі пад новай рубрыкай "Іншыя прыклады" на 13 старонцы.

Год "Вясны"

Сьпякотнае лета сканчаецца восенню, маркотнае восеннь саступае месца зіме, пахмурная зіма не вытрымлівае наступу сонечнай вясны... Калі разважаць з гледзішча аб'ектыўных законаў прыроды, няма нічога дзіўнага ў тым, што зь першымі цэпымі дзенькамі гэтага году грамадзка-палітычнае жыццё менскіх вуліцаў рэзка актывізаваўся.

Летаўныя вясны спарадзіла прэцэдэнтны падзея, якая абзначыла новую тэндэнцыю ў жыцці краіны. Менавіта — паўстаньне новага беларускага грамадства. Мільён зь лішкам грамадзянаў, які на рэфэрэндуме 1995 году сказаў "не" наўзнаму рэжыму, стаўся перадапсылкай, "субстратам" новага грамадства. Летась на менскія вуліцы выйшла моладзь, не задзейнічаная "перастроеным" палітычным перыядам, вольная ад якіх-кольвек "замшэлых" стэрэатыпаў. Менавіта яна сталася натхняльнікам для апаганаваных пэсымістычным настроем незалежніцкіх колаў. Прычым, кітлтананьне гэтага маладзёжнага паўстайніннага руху парадасальна супала з сутарганым зьнікненьнем старых (ці састарэлых?) афіцыйна-апазыцыйных сілаў, якія нават перад лістападаўскім "фіншам" ня здолелі аб'яднацца вакол адзінага выразнага прынцыпу.

Пэўнае кола людзей, якое дагэтуль ня мае больш яснага азначэньня, чым проста "моладзь", прадэманстравала свой гадоўны прынцып — нонканфармізм. І прагу свабоды. Тыя, хто, наколькі маглі шчыра, заклікалі нацыю да "згоды", ня здолелі прыняць відавочную рэч — у межах Беларусі існуе як мінімум дзве грамадзкія супольнасьці, якія могуць прэтэндаваць на палітычнае азначэньне "нацыі". Без малага тры месяцы жыцця краіны "пасля рэфэрэндуму" пацьвердзілі гэта. Грамадзяне, якія ўспрымаюць наўны рэжым ня інакш, як варожы, раптам здранцвелі, быццам "нехта выключыў святло". Іншыя, напэўна, адчулі "смак перамогі"... Наколькі гэтыя дзве групы людзей здольныя да ўзаемапаразуменьня, пакажа час. Але, відавочна, што яны будуць кітлтанаватца паводле моцы ўласных прынцыпаў, ці беспрынцыпнасці.

Што да адчуваньняў, "выключанае святло" гэтай зімы шмат каму паспрыяла ў пераацэнваньні ўласных пазыцыяў. 10 лютага прыватныя прадпрымальнікі менскіх рынкаў арганізавалі мітынг, скіраны супраць ПАЛІТЫКІ сёньняшніх уладаў. Па арганізаваную і інфармацыйную падтрымку прадпрымальнікі зьвярнуліся ў БНФ. Прадпрымальнікаў сабралася каля трох тысяч, але гэта ня можа прынізіць значнасьці падзеі, якая высветліла новую тэндэнцыю.

Бізнэс ня можа быць па-за палітыкай, бізнэс ня можа развівацца насуперак нацыянальным інтарэсам, дробны і сярэдні бізнэс — апырышча нацыі. У краінах Заходняй Эўропы праўдзівасьць гэтых тэзаў была пацьверджаная на "ўласнай шкуру" пакаленніў грамадзянаў. Цяпер і ў Беларусь прышоў час, калі прадпрымальнікі, і людзі з "прадпрымальніцкай" сьведасьцю мусяць перастаць шкадаваць сваю "шкуру".

Тое, што прадпрымальнікі зьвярнуліся ў БНФ, нікога не здзіўляла. Ня гледзячы на ўсе магчымыя варыянты крытыкі Фронту, гэтая партыя ці не адзіная паслядоўна адстойвае прынцыпы незалежнасьці краіны. Прычым, калі ўзяць дзьве ўмоўныя часткі беларускага грамадства, то вонкавы падзел людзей можна

адсачыць на стаўленьні да БНФ. Зьдзіўля іншае. Адных тое, што прадпрымальнікі ўвогуле "заша-валіліся", другіх тое, што гэта адбылося так позна. "Чаму так позна?" Адказаць на гэтае пытаньне адначасова проста і складана, як адказаць на пытаньне: "Адкуль узялася нонканфармісцкая моладзь?"

Праз чатыры дні насіла мітынг прадпрымальнікаў, у Дзень Сьвятога Валянціна, адбылася акцыя, якую, бадай, можна лічыць пачаткам Менскай Вясны-97. Упершыню сёлета антыўрадавая маніфэстацыя скончылася жорсткім гвалтам міліцыі й масавымі арыштамі. Сувязь паміж палітычнай ініцыятывай прадпрымальнікаў і маладзёжным "Дэмакратычным маршам" — ня толькі ў блізкасьці лезунгаў і часу. У калёне "ўсёіх закаханых" у Незалежнасьць і сустрэў багата "хлопцаў з "Дынама".

... Восеннь здасца ў палон зіме, зіма саступае перад наступам вясны... Сьнегу варта выпадаць хаця б дзеля таго, каб пасля ён агаляў тое, што доўгі час хаваў. Існуе традыцыйны жарт пра тое, што беларусы ажыццяўляюць сваю грамадзкую актывнасьць паводле календара агародніка. Абароты Зямлі вакол Сонца не залежаць ад якога-кольвек календара. Што да агарода — ён увесь час зьмяняецца.

На Дзень Сьвятога Валянціна адбыліся дзьве сапраўды маладзёжныя акцыі. Большасць іхных удзельнікаў складалі людзі да 20-22 гадоў. У першай акцыі (ці-то мітынг, ці-то пікет) прынялі ўдзел некалькі сотняў перша- і другакурснікаў розных менскіх ВНУ. Хто з прымусу, хто праз спакусу "сачкануць пару", — яны згадзіліся пастаяць ваўгадзінкі пад прэзыдэнцкімі сьцягамі і лезунгамі, якія ўхвалялі маладзёжную "палітыку партыі". Па шчырасьці, я адчуў лёгкае зьлірацтва, калі сузідаў гэтую імпрэзу. Узгадалася часы п'янаўскіх летнікаў, калі на закрыцці апошняй зьмены дзеткаў "усё да фені": падчас дзяржгімну хіхікаюць, крыўляюцца, скачунць... "Дзетка", што мусілі дэманстраваць прыхільнасьць "Прямому дзейству", рагаталі, пілі піва і зьедліва ёрпічалі ў бок прэзыдэнта. Гэта нармальна, гэта тэндэнцыя.

Праз колькі гадзінаў на пляцы Свабоды пачалася акцыя, у якой бралі ўдзел гэтыя ж студэнты, з тых самых ВНУ, апранутыя ў тыя ж джынсы, з тымі ж стыльовымі заплечнікамі... (Не зьдзіўлюся, калі хтосьці зь пікету за "прямых" пасля заняткаў далучыўся да гэтай калёны). Уразіла тое, што пры адносна невялікай колькасці удзельнікаў, гэта была адна з самых яркіх апазыцыйных акцыяў. Прадуманая арганізацыя, дынаміка руху, перформансавыя прыёмы (сьвісткі, "сьцебніны" лезунгі й г.д.). Аўтаномная ўласна маладзёжная акцыя, калі ніхто ня кажа "пагодзьце сябе салідна, мы жа культурныя людзі". Усё было вельмі культурна, бо адпавядала абранаму жанру. Ад пачатку мала хто сумняваўся, што "будуць вінціш". Калі на наступны дзень я сустрэкаў знаёмых, якія здолелі пазьбегнуць затрыманьня, амаль усе казалі, што акцыя прайшла "клясна". Можна дадаць — плённа. "Марш за дэмакратыю" абзначыў частку менскай моладзі як ладна арганізаваную структуру, якая не баіцца "мачылавак" і "мянтовак". Гэта таксама тэндэнцыя.

Зіма ляжыць паміж восенню і вясной, лета — паміж вясной і восенню... Паняцьце "Менская вясна" не залежыць ад календара агародніка. Яно мае ўласны лік. Ідэя "Менскай вясны" жыць у краіне ўжо год. Неадаротнае як хада Зямлі вакол Сонца толькі адно — штораз гэтая ідэя будзе набываць ношыя кіталты.

Усё толькі пачынаецца...

Сьвятлан Квяткоўска

Палітвязьні пакінулі "Валадарку"

16 лютага С.Патапаў і А.Шаптыцкі былі адпраўленыя

этапам зь Менскага СІЗО ў калёнію горада Магілёва. Вядома, што ў той самы дзень яны прыбылі на месцы прызначэньня і цяпер знаходзяцца ў турэмнай бальніцы ў зьвязку з антыгрыпозным каранцінам.

Адначасова з вызваленьнем у сьнежні па амністыі іншых грамадзянаў Украіны, разам зь якімі Шаптыцкі і Патапаў адбывалі пакараньне за ўдзел у Чарнобыльскім Шляху, двум

палітвязьням, якія засталіся за кратамі, скарацілі тэрмін "адсідкі" на год. Яшчэ летась у канцы ліпеня Шаптыцкаму і Патапаву была прапанаваная праца ў гаспадарчай абслуге сельдчага ізалятара, на якой пры жаданьні яны маглі б у нейкай ступені палепшыць ўласны лёс. Але абодва вязьні, лічачы свой прысуд незаконным, ад прапановы адмовіліся, чым заслужылі сабе імя "непрымірных". Адзін зь

іх, Андрэй Шаптыцкі, у зьявольненні займаецца літаратурнай творчасьцю, у тым ліку перакладамі беларускай вершаў іншых аўтараў на ўкраінскую мову. Трэба думаць, магілёўская вандроўка пад канвоем дасьць хлопцам магчымасьць ня толькі набрацца новых уражаньняў на беларускай "зоне", але й паглядзець краем вока на Беларусь, куды 26 красавіка мінулага году яны прыхалі ўпершыню.

Таліята Ждлапавіч

Украінскі ПЭН-цэнтар — пра суд над С.Адамовічам

Украінскі ПЭН-цэнтар накіраваў у Калегію Віцебскага абласнога суда і ў Вархуўны Суд Беларусі ліст наступнага зьместу:

"Паважаныя члены Калегіі суда! Паведамленьне пра суд над пэтам Славамірам Адамовічам за вершы выклікала ў нас неўразаўменьне. Украіна яшчэ не апамяталася ад ганебных прысудаў дзясяткам украінскіх паэтаў як 30-х, так і 60-х гадоў "за тэрарызм" або "антысаветызм"...

Напісаньня тысячы вершаў пра любоў да правадароў — за гэта не давалі ордэны. Дык навошта адміністрацыя рэагаваць на вершы супрацьлеглага характару?

Вершы — ня заклік ад імя палітычнай партыі. Вершы можна чытаць з цікавасьцю, можна чытаць з усмешкай, можна чытаць з абурэньнем, але заўсёды з разуменьнем, што гэта толькі літаратура.

Ва ўмовах свабоды слова на вер-

шы можна адказаць толькі словам.

Катаваньне паэта, быццам камара за ўкус, гісторыя расцэньвае не як правасудзьдзе, а як злачынства. Паверце, што для нас, украінцаў, дарагое добрае імя Беларусі, і мы шчыра жадаем, каб гэтае імя не было прыніжана нягоднымі дзеяньнямі ўлады".

Ліст падпісалі Прэзыдэнт Украінскага ПЭН-цэнтру Яўген Сьвярсьцюк, а таксама пісьменьнікі Іван Дзюба, Іван Драч, Уладзімер Дрозд.

Славамір Адамовіч

ТУТ, РАЗАМ З ВАМІ

1. Як Вы адчуваеце сябе на свабодзе?

Як я адчуваю сябе на свабодзе... Спацатку, бадай, ніяк не адчуваў — проста вольніца "агулашылася". Пачаў многа хадзіць — забалелі ногі, зьнілі костачкі, цела стала набракаць мышцамі: слаба да адчулася даволі канкрэтна — фізычна. А ўчора ў мяне здарыўся сьпеўны настрой — чакаючы трамвайнага вагончыка, стаў я насьвістаць якуюсь мэдэдыю. І тут раптам дайшло да мяне: ды вось жа ён, адказ на пытаньне, як яно і што на свабодзе! Свабода — гэта магчымасьць сьвістаць (складна існы рытмком і выпускаеш зь лёгкіх павэтра). Сьвістаць, ня думаўшы пра тое, што спай сьвістам ты можаш насьвістаць камусьці "срок". Не, ты насьвістаеш проста таму, што добры настрой. І няхай уздымацца віт-рыска, зьлітаюцца д'яблы... Не баюся сьвіснуць, не баюся парушыць грамадзкі спакой і парадак "присутственных мест"!

Вясна блізка. Рыхтуйма сьвісткі!

2. Інтэрыю газэце "Имя" (№6 ад 14 лютага 1997 году). Некаторыя людзі, прагатаўшы яго, зрабілі выснову, што Адамовіч ледзь не зламаўся праз турму, ну, калі не зламаўся, то прышч, прыгас, прыбіўся, бадай... Ня так гэта, любя мае, не. Паверце, усё як раз наадварот!

3. Пытаюцца, ці не зьбіраюся я за мяжу. Мянэ гэтае пытаньне засмучае. Як засмучае ўвогуле тэма эміграцыі. Ё-маё, хіба дзеля таго мы сядзелі, каб скончыць банальнымі ўцэкамі з Бацькаўшчыны? Адказ адзін: я тут, разам з вамі!

4. ТАМАРА КРАТОВІЧ (дзявоца прозьвішча)... Мая любая стрычаная сястрычка, праце ў Купалавай хатцы ў Вязьніцы. Сьпяшаюся прызнацца, што люблю яе любоўю братавай. Дачушак ейных люблю любоўю дзядзькавай...

ТАМАРА ВІНЬНІКАВА... Пра биду гэтай жанчыны даведаўся я ў 117-й каморы віцебскага цэнтру. Тады ж успыхнула паскуднае пачуцьцё памшчэньня,

выказанае пра сябе фразою "ага, такая-гэтка прэзыдэнцкая, і цябе закрылі!"

... Сёньня я на волі, і мне сорамна за колішнія тыя думкі. Сёньня, дэфілюючы па вуліцах любімай сталіцы, я не магу ня згадаць, што дзесьці ў "амэрыканцы" зьявольная жанчына Тамара. Мне мала абыходзіць, за што яе закрылі. Дыскамфортна мне ад веданьня таго, як гэта брутальна й дзіка ў прынцыпе — жанчына за кратамі. І як ёй самой нятугозна й балюча.

... Сапраўды: памнажаючы веды, памнажаш смутак.

5.

Турма... Турма, камэра вярнулі мне бацькоў. У духоўным пляне, вядома. Цяпер я ізноў магу называць маму мамай, тату татам. Лішніца юначых крыўдаў і болю вяртасца ў пару дзяцінства. Сёньня, сядзячы за бацькоўскім сталом, я кажу: "Родныя мае! Брутальнае нашага роду адыходзіць, а застаецца асьвечаны барацьбой сёньняшні дзень. Дзякуй, мама, бо з тваіх стараньняў лучацца сёньня наша душа, бо з тваёй жарсьці паўстала маё прагненьне Свабоды і Слова!"

Пішу — сплываю доўг.

6.

Словам жа, як адзінай зброй, якую ў мяне нельга адабраць, сплываю доўг блізім і далёкім, знаёмым і незнаёмым, добрым і мужным беларускім людзям.

ГЭЛЯ! Табе кажу дзякуй за мужнасьць, зь якою падняла ты дзяцей здаровымі, людзімі і сьвядомымі ў беларускай справе. Пакуль Віця служыць, Зоська няхай пры табе пабудзе, паступіць яшчэ пасьпее, абанязкова паступіць і атрымае тую адукацыю, якую захаца.

КЛАЎДЗЯ! Табе дзякуй за падтрымку! Больш мы ня будзем спрачацца. Любіцца й нараджаць дзяцей — вось занятак, варты нашай увагі!

ПАР! Твае лісты атрымоўваю ў "амэрыканцы", і днямі атрымаў — з "укладышам". Дзякуй! Толькі не панікуй, дзядзька, і пэсымізм спой разбаўляй хоць кропляй аптымізму. Усё нармальна, мы разам.

МАЛАДАЧАНЦЫ! Памятаеце нашы размовы пра турму? Дык вось, я ўзяў яе, сябры! Яна хацела зьвірнуць мне скулу, ды перш я пазабіў яе крымінальнай цно-

ты. Старая лярва доўга варушыла грыбушком скляпённю і камэркарцэраў, ды ўрэшце ёй прыйшлося панесці ад нашага беларускага духу. Так што мы ізноў разам. Адно толькі — будзьце пільныя!

ПРА АРГАНІЗАЦЫЮ "ПРАВЫ РЭВАНШ".

Ну, вядома, яна існуе. І дзейнічае! Рэжымныя ідэі ўжо не адну пару казённых прагараў ступалі, шукаючы актывістаў "ПР". А яны паўсколь. І часта іх не разумеюць родныя. Тады юнакі і дзяўчаты мяняюць бацькоўскія кватэры на явочныя, лепшыя — на вуліцу, марозыя — на баланду КПЗ. "Правы Рэванш" сьлібізе науку супраціну...

ГАЛІНА! Бадай, усе ведаюць, што лёгка апуськацца і цяжка ўзыходзіць. І чысьціню захоўваць нялёгка, калі навокал столькі ахвотных напаскудзіць. Але ж у нас адно жыцьцё! То давай рабіць чыстае, давай імкнуцца да неба, да зорак і сонца на ім!

ДНЯМІ ТЭЛЕФАНАВАЎ У... КГБ РБ.

Там засталася мая друкавальная машынка. "Добры дзень, — кажу, — госпадын Соколыч..." А "госпадын" і скардзіцца мне, што, маўляў, цяпер ня ведаеш, як і называцца: і "госпадыном" пышна як бы занадта, і "таварышам" як бы не выпадае... А іншых зваротаў ЯНЫ ня ведаюць. Няшчасныя! Дажыліся да таго, што сталі губляць дэфініцыі. Ну, ды гэта іхныя праблемы, праблемы акупанта-марыянэтка. А мы, глядзіце, маем колькі словаў: таварыш, сябра, дружа, спадар, пане... Усё нам падыходзіць, усё яны нашы...

7.

Турма... Турма ўмацавала ў думцы, што лепш любіць, любіць і любіць. Любіць усімі чалавечымі любовімі. Любіць увогуле карысна для цялеснага й духоўнага здароўя. ТАМ я любіў і верыў. І рабіў праўдліва, таму і маю сёньня вольную любоў. Вынік вашае любові і падтрымкі — мая свабода сёньня. Мы разам зрабілі, што мусілі зрабіць як людзі. Мы працявілі САЛІДАРНАСЬЦЬ. Так і мусілі дзейнічаць на нашым шляху ад сям'і да нацыі, ад шапіка прыватнасьці да гмаху нацыянальнай аднасьці...

Дзякуй вам, добрыя людзі!

У Менску, 19.02.1997 году

“КІТАЙСКІ ВЭКТАР”

Калі беларускае начальства зноў заводзіць гутарку пра кітайскі вэктар сваёй шматвектарнай палітыкі, гэта ўжо нікога ня дзівіць. Хоць нічога і ня значыць. Таму наўрад ці хто памятае, каму належыць аўтарства — Сакалову, Маішэраву ці нават яшчэ Панамарэнку, хто першы абвясціў прыярытэт беларуска-кітайскіх дачыненняў.

Тым ня менш, новае пакаленне беларускіх кіраўнічых таварышаў з новым энтузіязмам выяўляе цягу да таямнічай усходняй краіны — і бясконца далёкай, і бясконца інакшай...

Калі б вытлумачыць “кітайскага вэктару” было простым, мы даўно хадзілі б у кітайскія рэстараны, знаходзілі б у крамах у сто разоў больш кітайскіх тавараў і бачылі на вуліцах мноства вузкіх твараў, як усё гэта адбываецца, напрыклад, у Варшаве, дзе, праўда, калі й кажуць пра вэктар, дык толькі пра эўрапейскі.

Адсюль да глыбіні й таемнасці кітайскіх сымпатыяў беларускага начальства сам сабою дадаецца яшчэ й містыфізм. А паколькі начальства ў нас — гэта лустэрка свайго народу, то карані пачуцця трэба шукаць ні больш, ні менш, — у нацыянальным сыстапаглядзе ці прынамсі ў сацыяльнай псыхалёгіі беларускае нацыі.

Асабіста я пра такія рэчы стаў задумвацца летаў у лістападзе, пад Варшаваю, на канфэрэнцыі дысыдэнтаў з усіх дэмакратычных краінаў. Там былі ўсе — прадстаўнікі трох краінаў Балты, імянітыя расейскія праваабаронцы, уся сярэдняя Эўропа ды іншыя. Не было толькі альбанцаў, кубінцаў, кітайцаў і беларусаў. Беларуская дэлегацыя была прадстаўленая даследчыкамі дысыдэнцтва, а не самімі ўдзельнікамі праваабарончага руху, якога ў савецкія часы ў нас не было.

Гэта мой першы здабытак у разгяды фэномэну “кітайскага вэктару”. У беларусаў, як і ў кітайцаў, у адрозненне, груба кажучы, ад усіх астатніх, не было магутнага праваабарончага руху. Гэта значыць, не было руху да свабоды, да дэмакратыі. Адсюль наша агульная непадрыхтаванасць да пераменаў.

Руху не было. Былі — як у нас, так і ў іх — адзінкі. Напрыклад, відомы сёння на ўсё свабоды Гары Ву, шматгадовы зняволены Лаогаю, кітайскага Гулагу.

Пітэр Гары Ву (сапраўднае імя Ву Гонгда, нар. у 1938) у 1959-м публічна выступіў супраць савецкай інтэрвенцыі ў Вугоршчыне і з тых часоў трапіў пад рэпрэсіі. У 60-я быў арыштаваны за “контррэвалюцыйную дзейнасць” і без суда зняволены ў адной з тысяч папраўча-працоўных калёніяў Кітаю. У гэтых калёніях вязні вырабляюць паміж іншым цацкі, якія пасля экспартуюцца па ўсім свеце. У 85-м годзе Гары Ву пакінуў Кітай і атрымаў палітычны прыстанак у ЗША, дзе стварыў фонд, які фіксуе факты парушэння правоў чалавека ў Кітаі, а найперш — нявольніцкую працу і продаж яе прадуктаў за мяжу. У 91-м годзе як грамадзянін ЗША Гары Ву прыехаў у Кітай і схаванай камэрай здымаў фільм пра кітайскі Гулаг. Быў затрыман і прысуджаны на 15 гадоў зняволення за шпіянаж. Пад націскам міжнароднай дыпламатыі быў дэпартаваны ў ЗША.

Калі Гары Ву спрабуе растлумачыць эўрапейцам сытуацыю на сваёй радзіме і ў розумах сваіх суайчыннікаў, я даўно сябе на думцы, што мы, беларусы, робім гэта вельмі падобна. Проста ў Кітаі шмат нечага акрэслена экстрэмальнага. Але разам з тым шмат чагось непапраўна нашага. Магчыма, таму, што яны ўжо гапораць пра тое, пра што мы яшчэ маўчым, але гэта ня значыць, што гэтага ў нас няма.

У Беларусі няма Лаогаю, дакладней, тыя калёніі і турмы, дзе ў нас у перамяжку з крымінальнымі сядзяць ахвяры начальства і бяспраўнасці, яшчэ не названыя якім-небудзь ёмістым словам кшталту Гулаг або Лаогай.

Праўда, і гэта, апошняе, не вырацоўвае сытуацыю. У сузьветнай інфармацыйнай прасторы для характарыстыкі нашага стану правоў чалавека можа быць дастаткова і слова БЕЛАРУСЬ. Зь іншага боку мэстасты Гулагу могуць быць разлітыя па ўсёй краіне, на ўсім яе насельніцтве. “За сьценамі турмы таксама зона”, — пісаў у сваім першы Сяржук Сокалаў-Воюш.

Так або інакш, гутарка сёння не пра пэнітэнцыярны адметнасці ў розных краінах, а пра жыццёвую, так бы мовіць, філізофію, якая, высвятляецца, у кітай-

цаў і ў нас мае шмат агульнага.

“У канфуцыянстве, — растлумачае кітайскі дысыдэнт Гары Ву, — не існуе паняцця правоў асобы, — чалавек — частка грамадскага і дзяржаўнага ладу. Вартасць адзінкі вызначаецца месцам, якое яна займае ў грамадскай іерархіі. Усё, што робіць улада, гэта добра і гэта трэба прыняць”.

Універсальнасць гэтых характарыстык відаць няўзброеным вокам. “Для кітайцаў улада і сыстэма не паходзяць ад Бога,” — працягвае Гары Ву. Ясная рэч, што і ў нас ніхто ня стане сьдзявяджаць, што ўлада, усё гэтыя Антановічы-Пракаповічы і нават сам Лукашэнка — ад Бога. Але што тады значыць “не ад Бога”? Звернемся зноў да кітайскага дысыдэнта.

“Наш сымбаль — цмок. Нічога і ўсё. За гэтым сымбалам хаваецца абсалютная ўлада цэзара, дынастыі, чынавенства, якому трэба сьлепа падпарадкоўвацца. Камунізм толькі чэрпае з гэтай традыцыі, бо ягоная ідэалёгія — гэта прадукт Захаду. А канфуцыянства і будызм былі падтрыманы ДЗЯРЖАВАЙ, бо пацвярджалі перакананьне, што чалавек заслугоўвае свайго лёсу, а ягонае месца ў грамадстве перадвызначанае, бо гэта вынік ягонай дзейнасці ў папярэднім уцелаўленьні”.

У гэтым пасажы мая паралель нібыта зусім “ад’ехала”. Ну, хто ж у нас сур’ёзна ганорыць пра “папярэдняе жыццё”? Але гэта толькі на першы погляд.

Па сутнасці Гары Ву кажа пра нерэлігійнасць кітайцаў. Прынамсі, пра такую нерэлігійнасць, якая вельмі моцна нагадвае наша, беларускае стаўленне да веры. Вера — зьяна індывідуальная. А тут — камунізм. Варта прыгадаць словы Мікіты Хрушчова, які некалі ў Менску заявіў, што беларусы — першая нацыя, якая будзе жыць пры камунізме.

Напэўна ў гэтым першыне першыя б запярэчылі нам кітайцы. І справа тут ня толькі ў нерэлігійнасці, але і ў адным зь яе наступстваў — страху.

“Кітайцы не бунтаваліся супраць камунізму, — працягвае Гары Ву, — таксама і ад страху. Страх спадарожнік нам адвек. Безаглядныя палітычныя рэпрэсіі — частка нашай традыцыі. У камуністычным Кітаі людзей з вашага атачэння прымушалі асуджаць вас. Калі мой брат прыехаў наведваць мяне ў калёніі і паведаміць пра самагубства нашай маці, то замест таго, каб паразмаўляць са мною ён мусіў асудзіць мяне ў прысутнасці вяртаўнікоў. Ён не сказаў мне пра маці. Нармальны кантакт з такімі як я быў забаронены. Таму я ніколі не ўцякаў. Куды? Калі б я прыйшоў дадому, сям’я мусіла б данесці ў міліцыю. Інакш у

калёнію пасадзілі б іх. У Амэрыцы, Лёндане або Парыжы я шмат сустракаюся з кітайцамі, якія апавядаюць мне пра пераследы, але просяць, каб я не называў іхных прозьвішчы, бо баяцца за свае сем’і ў Кітаі”.

У гэтым месцы я чамусьці згадаў вымоўны прыклад з нашага быту. У Віцебску судзяць паэта Адамовіча. Свае заявы пра-

тэсту даслалі ў суд расейскі, літоўскі, украінскі ПЭН-цэнтры. Нельга судзіць за паэтычнае слова, — абуралася яны. Вершы паэта выйшлі ў перакладах у Польшчы і Англіі. Дзякуючы рупнасці Веры Рыч ангельскія пераклады патрапілі ў Інтэрнэт. Але ніводная творчая арганізацыя ў Беларусі не адгукнулася на пераслед за друкаванае слова.

Старшыня Саюзу Письменнікаў на пытаньне ў газэце “Імя”: Чаму ў справе Адамовіча маўчыць СП Беларусі — адзінай, бадай, краіны Эўропы, дзе за крытамі сядзіць паэт, адказаў:

— СП — гэта ў цэлым лустэрка нашага грамадства. Ёсьць ТАКІЯ пісьменьнікі, а ёсьць іншыя. Прывесці ўсё да агульнага назоўніка наўрад ці магчыма. На верх мож-

Кітайскі дысыдэнт Гары Ву.

на было б і не зьвяртаць увагі. Высокай паззі ў ім няшмат. Вось чаму я лічу, што ня трэба было падумаць столькі шуму, трымаць чалавека ў турме. А ў цэлым у гэтай гісторыі — шмат не зусім зразумелага.

Дарэчы, тое самае шаноўны Васіль Зуёнак казаў і год таму карэспандэнту “НН”, калі ў менскім СІЗО галадавалі Хадыка і Сіўчык. “У нас у СП розныя падходы, людзі самых розных поглядаў і меркаваньняў”. Выглядае на тое, што старшыня пісьменьнікаў нарыхтаваў аргумент доўга-тэрміновага выкарыстаньня. І застасца зусім няшмат, каб назваць гэты аргумент кітайскім.

На гэтым тле радыкальна іншым выглядае ўчынак Алега Лойкі і Міхася Тычыны, якія выступілі на працэсе Адамовіча экспэртамі, што істотна паспрыяла вызваленню паэта з-пад варты. Яны гэта зрабілі, тады як два дзясяткі іхных калегаў зрабіць гэта адмовіліся.

Але вернемся да кітайскага вэктару, да прызнаньняў дысыдэнта Гары Ву:

“Калі па мяне прыйшлі, я з уласнай волі сказаў маёй дзяўчыне, каб яна пакінула мяне. Бо я яе кахаю. І мая просьба была выразама майго каханьня, бо нічога лепшага зрабіць для яе я ня мог”.

еш, што маеш рацыю? Ты ня маеш рацыі! Бо ўсе вакол думаюць інакш, чым ты. Я вывучаў Маркса, Леніна і Мао. А ізаляцыя тым часам рабіла сваю справу — засьляпляла, адбірала адчуваньне кірунку, сьліхвала на дно, да жабаў. Мінаюць гады, дзясяткі гадоў і ты пачынаеш сумнявацца ў існаваньні неба. Пачынаеш прычыць найвідавочным рэчам. Гэта неба? Не, неба выглядае інакш... Гэта таму, што ты толькі жаба паміж іншых жабаў”.

Мне згадваюцца сотні выпадкаў гэтага “чыста кітайскага” прырэчэння ў беларусаў. Гэта нават не хлусьня начальства, гэта звычайны менскі быт. Колькі разоў чуў, напрыклад, такую фразу: “А вы вель разгаварываеце по-беларуску непрынальна”...

У такую хвіліну ў мяне зьяўляецца пачуццё, нібы я спрачаюся пра неба.

І вось пасля гэтага мы зьбіраемся з калегамі і сябрамі, і разважаем пра тое, чаму народ не прыйшоў на мітынг, чаму народ не зразумеў апазыцыю, чаму народ не падумаў на бунт.

“Бунт? — пытаецца кітайскі дысыдэнт Гары Ву. — Які бунт? Ніякі бунт ня мае сэнсу. Бо ты толькі жаба. І калі раптам да цябе даходзіць пытаньне пра сэнс жыцця, усё наогул здаецца табе вартым настолькі, наколькі варты попл ад цыгарэты. Чалавечую істоту адрозьнівае ад жывёлаў уяўленьне і надзея. Мы разважаем: стану галоўным рэдактарам, абараню доктарскую, збудую вялікі дом, ажанюся. Пляны. Жаданьні. Надзея. У жыцці зьявілася тое самае. Чалавек — такое забавнае стварэньне, што нават калі не відаць ніякай надзеі, то ён яе сабе стварае. Вось чорны тунэль без канца, а чалавек кажа: о, там нешта сьвеціцца. Калі ж уяўленьне перастае працаваць — сканчаецца ўсё. Вось чаму так шмат маіх таварышаў-вязеньняў скончылі самагубствам. Я таксама спрабаваў. Але ёсьць і іншы спосаб ператрыманьня, іншы спосаб выбарца з Гулагу: ператварыцца ў жывёлу. Забыцца, што ты чалавечая істота. Што такое чалавек? Годнасьць! Свабода! Творчасць! Ну і натуральны патрэбы: сэкс, каханьне, сям’я. Ты адстойнаеш годнасьць? Тады табе канец. Марыш пра сэкс, пакутуеш ад разлукі зь сям’ёй? Ты прайграў. Але калі сьвідзеш на ўзровень жывёлы, гэтыя праблемы ЗБІНКАЮЦЬ. Што табе годнасьць або каханьне? Гэта людзкія прыдумкі. Хіба хтосьці дыскутуе з сабакам пра значнае годнасьць? Або з катом — пра свабоду? Я ператрываў толькі таму, што перастаў быць чалавекам”.

Я думаю — як гэта ўсё блізка! Ня трэба дыскутаваць з катом і сабакам. Яны таксама ня соваюць нос у дзяржаўны бюджэт, не жадаюць выбіраць сабе начальства. І хоць беларусы не канфуцыянцы, але ў масе сваёй яны кіруюцца гэтакімі ж матывамі.

Апошняе пытаньне — чаму вэктар кітайскі, а не, скажам, расейскі, як быццам больш лягчыны для беларускага начальства? І чаму ніяк не вытварасца гэтая навізлывая інтэграцыя-фікс? Беларусь ужо так зблізілася з Рассэй, што засталася аформіць толькі апошнія фармальнасці. Аж не. Усё адно даказваюць і даказваюць неабходнасьць інтэграцыі. Каму? Навошта?

Аказваецца, можа быць і такі адказ: заявы і пераконаньні ў інтэграцыі — гэта толькі папулярная і неабходная для начальства абалонка. Яны ўсё заклінаюць, як тыя шаманы, але патрэбы ў рэальнай інтэграцыі ў іх няма. Таму што у Расеі цяпер няма Гулагу.

А кітайскі Лаогай — гэта якраз Гулаг сёння. І справа нават не ў дыктатарскіх замашках уладаў. Гэта было б занадта проста. Справа, калі можна так сказаць, у прыцягальнай эстэтыцы і этыцы Гулагу, якая народу дае бязьмежны падставы для самашкаданьня, а начальству дазваляе вырашыць усё праблемы, якім іх ва ўніверсытэтах не вучылі.

Кітайскі вэктар — гэта вэктар Гулагу, дзе й сёння знішчаюцца чалавечыя душы і ратуецца кітайскае эканоміка. Кітайскі вэктар кліча беларускае начальства туды, дзе можна абысьціся бяз годнасьці, свабоды і творчасці. Нашто тлуміць сабе галаву гэтымі выдумкамі! Кітайскі вэктар — гэта магчыма сьмась самага простага рашэньня самых складаных праблемаў. Іх проста ня будзе, калі мы ўсе разам ператворымся ў жабаў.

Сьвятла Палюўскі

Сяргей Пульша

ВІЦЕБСК ПУШКІНСКІ

У Віцебск а 6 гадзіне раніцы прыходзіць вельмі зручны цягнік. У гэты час гораду амаль нябачна, усё пахавана цёмнай зімовай ноччу. Позірк аўтаматычна адзначае толькі надзвычай шырокія вуліцы, вялікі будынак вакзалу, у якім не існуе "выхаду ў горад праз танэль". Тут выхад праз мост і адразу — на адну з цэнтральных вуліц гораду. Цэнтральных вуліц у Віцебску некалькі. Са знаёмай журналістскай ідзем па цэнтральнай прывакзальнай вуліцы на тралейбус і едзем да яе — піць гарбаты, грэцца, размаўляць пра жыццё. І тут жа сюрпрыз — у горадзе працуе новая выстава Аляксандра Пушкіна. Сам Пушкін апоўдні павінен завітаць да журналісткі ў госьці.

За гарбатай ды размовамі сустракаем расьсвет у прамысловым раёне. Сонца асьвятляе дахі новых шматпавярховых прагматычнай архітэктуры. Журналістка Наташа жыве на пэрыфэрыі гораду, выстава Пушкіна знаходзіцца зусім на ўскрайку.

Апоўдні зьяўляецца і герой — усё такі ж, зь пяром у капелюшы, і такі ж патрыёт Беларусі і Віцебску. І адразу цягне нас глядзець гістарычны горад — горад забойцаў Язафата Кунцэвіча, горад Малевіча і Шагала.

Цэнтральныя вуліцы ў нядзелю пакадаюць уражаньне зусім пустых — настолькі яны вялікія й прасторныя. Дух здаровай вольнасьці лунае паўсюль, людзі пераходзяць вуліцы там, дзе ім больш зручна, не зважаючы на розныя атрыбуты руху нахштат сьвятлафораў ды "зэбраў". Гэтаксама пераходзім вуліцу і мы. Мы ідзем да будынка, дзе зьмяшчаўся славуты "Уновіс", мастацкае аб'яднаньне Малевіча.

Мне падалося, што ніводзін прафэсійны эс-

курсавод ня ведае гісторыі Віцебску так, як ведае яе Аляксандар Пушкін. Калі б яе ведалі яшчэ й гарадзкія ўлады, то Віцебск стаў бы

беларускім цэнтрам турызму і мастацтваў. Як Парыж. Напрыклад, дом, дзе зьмяшчаўся славуты "Уновіс", захаваўся цалкам. Цяпер у ім нейкая дзяржаўная ўстанова. А некалі на гаўбцы гэтага будынку стаяў Малевіч, паліў сваю піпку ды паплёўваў уніз, на гарадзкія вуліцы. Зусім магчыма адгарадзіць частку тратуару і паставіць указальнік: "У гэтае месца вунь з таго гаўбца паплёўваў сусьветна вядомы мастак, адзін з заснавальнікаў школы "Уновіс" Казімір Малевіч". І за асобны кошт дазваляць плюнуць з гаўбца...

Непадалёк ад цэнтральнай прывакзальнай вуліцы ёсьць помнік Шагалу, збудаваны расейскім майстрам. Алесь Пушкін кажа, што помнікі павінны рабіць суайчыньнікі, і ніколі ня будзе ўспрымацца помнік Уладзімеру Караткевічу, які

зробіць грузін ці армянін. Мы пагаджаемся — помнік сапраўды ня добры.

Віцебскі домік Шагала рэстаўруюць нейкія немцы. Глядзім на абшарпаны фасад, паварочваем назад. Усе ўжо добра зьмерзлы, самы час зайсьці ў кавярню, недалёка ад помніка Шагалу.

Раней, распавядае нам Пушкін, такіх кавярняў спрабавалі стварыць шмат, але яны спынялі існаваньне даволі хутка. Галоўным чынам з-за цяжкіх падаткаў. Гаворым пра тое, што Віцебск цяпер ня мае ніводнага арыгіналу Малевіча і Шагала, потым пераходзім да сучаснасьці, да эстэтыкі панку. Калі Алесь Пушкін афармляў пастаноўку Віцебскага акадэмічнага тэатру імя Якуба Коласа "Кароль Лір", Кардэлію ён зрабіў негрыцянкай. Яна, са сваёй шчырай панкаўскай праматой, занадта адрозь-

нівалася ад астатніх духоўна, каб не адрозьнівацца яшчэ й знешне.

Культурны Віцебск зьбіраўся захаваўся, ня глядзячы на другую сусьветную вайну. Захаваўся нават помнік пераможцам у вайне 1812 году, трохі пабіты аскепкамі бомбаў ды кулямі. Амаль усё разбураўні, якія адбыліся ў гістарычным горадзе — справа бальшавікоў, вынік барацьбы за атэізм. Менавіта тады Віцебск згубіў галоўны храм у Верхнім Горадзе, на месцы якога пабудавалі заводзкі цэх, які з часам прыйшоў у заняпад. Памятаючы пра былы храм, на раінах цэху зьбіраюцца атэісты і сатанюгі. Усе атэістычныя надпісы на сьценах цэху, роўна як і сатанісцкія афарызмы пра роўнасьць сьмерці і жыцьця міліцыяй не крапаюцца. Затое антылукашысцкія замазваюцца хутка і эфэктна.

Нейкія спробы адрадыць што-нішто з гістарычнай мінуўшчыны ў Віцебску ёсьць. Адбудоваецца старая царква IX-XI ст., для купалу якой медныя лісты замовілі аж на Ўрале. Але тое, што зьнішчана ўшчэнт, узнавіць наўрад ці атрымаецца.

Напэўна, адзіны гістарычны будынак, які не патрабуе ніякіх рамонтных працаў — дом генэрал-губэрнатарна, з гаўбца якога Напалеон прымаў парад сваіх войскаў. Цяпер у гэтым доме месціцца віцебская абласная ўправа КГБ. Побач з гэтым домам — месца, дзе забілі славутага беларускага ўніяцкага Язафата Кунцэвіча. І тутсама — майстэрня Пушкіна.

На тым месцы, адкуль забітага Кунцэвіча скінулі ў Дэвіну, каталікі ўсталявалі драўляны крыж. Потым праваслаўныя зьмянілі гэты крыж на жалезны Эўфрасінеўскі. Цяпер, узімку, каля

Зьмяшчае Менска.

Ч А Ч Э Н С К І Д З Ё Н Ь Н І К

СУБ'ЕКТ ФЭДЭРАЦЫІ

чырвона-белай сьвечкай унізе. Сьцягі пераможцаў. Таксама паўсюль лезунгі, плякаты, партрэты. Дудаеў, Басаеў, Масхадаў... Выбарчая кампанія ў разгары.

Розьмяшчаюцца ў чачэнскай сям'і — сям'і міністра ўраду Яндарбіева. Сэнс, які ўкладаюць у слова сям'я, тут крыху іншы, чым у нас. У Чачэніі гэта ўсё сваякі. Таму можа і ўся Чачэнія падалася мне адзінай сям'ёй.

Сям'я міністра статыстыкі Баўдзі Цамаева прымае ў сябе чалавек дваццаць назіральнікаў і журналістаў, што прыехалі працаваць на выбарах. Беларусы, славакі, літоўцы, немцы, армяне, расейцы, амэрыканцы... Месца хапіла ўсім. Госьці на Каўказе панятак сьвяты, тым больш, калі ў прысутнасьці гасьцей гаспадары зацікаўленыя. Усю адказнасьць за гасьцей нясе гаспадар. Калі з госьцем нешта здараецца, гэта ганьба для гаспадара. Мне давлялася бачыць скандал паміж чачэнцамі, калі адзін зь іх запрасіў да сябе гасьцей другога бязь ведама гаспадара.

Улады Ічкеры вельмі турбаваліся пра сваіх гасьцей. Баяліся правакацыяў з боку расейскай ФСК, баяліся сваіх непрымірных і проста мясцовых крымінальнікаў.

Захоп закладнікаў з патрабаваньнем выкупу сёньня ў Чачэніі — прыбытковы бізнэс і сродак уплыву на палітычных апанэнтаў, асабліва тых, хто ня мае вагі ў чачэнскім супрацьіве. Руслана Хазбулатава, які зьбіраўся ўдзельнічаць у выбарчай кампаніі, выключалі зь яе менавіта такім чынам. Ягонага брата трымаюць дагэтуль. Дагэтуль у закладніках і тры грамадзяніны Славакіі. Славацкія журналісты, якія жылі разам з намі, паралельна з выбарамі шукалі іх сьляды. Яны выйшлі на чалавек, які назваў кошт аднаго закладніка (10.000 дэляраў, што, кажучы, ня дужа дорага на чачэнскія меркі) і патрабаваў дзесяць працэнтаў ад зьдзелкі. Ведаючы ўсё гэта, думаецца, што меры перасьцярогі, прынятыя ўладамі, не былі лішнімі. Сталыя просьбы нікуды не выходзіць без аховы, асабліва ў цёмны час сутак, амаль заўжды побач чалавек з "калэшніковым", у доме, дзе жывем, пад брамаю узброены пост...

Распаведы пра вайну. Імі быў прасякнуты ўвесь час нашага знаходжаньня ў Ічкеры.

Наташа Мядзьведзева, фотакарэспандэнт расейскага выданьня "Коммерсанта дейли", зь якой некалькі выпала пазнаёміцца ў Менску, на гэтай вайне амаль зь першага дня. Сьведка будзёнаўскіх падзеяў, пад час іх параненая. Аскепак трапіў у скроневае костку. Бачыла на

кага аула, сытуацыя кардынальна зьмянілася. Паабяпал дарогі людзі. У аўтобусныя вокны, дзьверы — хлеб, садавіна, кветкі. Сьлёзы на вачох і: Алах Акбар. Жывы калідор аж да самага канцавога пункту маршруту. Там, калі баевікі перасядалі на свой транспарт, добраахвот-

ныя закладнікі — журналісты выскачылі з аўтобусаў і пачалі займацца сваёй справай, што выклікала сапраўдны пратэст іншых закладнікаў. Людзі і тут баяліся штурму, відаць палічыўшы, што вяртацца прыйдзеца без журналістаў і некаторых дэпутатаў Дэярджумы на чале зь Сяргеем Кавалёвым. Нас яны лічылі за гарантыю сваёй бясьпекі. Прышлося тлумачыць, што мы ўсе вяртаемся разам... Калі мы ізноў апынуліся ў Будзёнаўску і зразумелі, што ўсё скончылася — было адчуваньне абсалютнага шчасьця. Тая ж карціна — людзі,

сьлёзы, кветкі. Плакалі ад шчасьлівага завяршэньня сваякі расейскіх закладнікаў. Плакалі чачэнцы і інгушы. Відаць, праз ўласна ад акцыі Басаева, а ад таго, што праз гэта былі спыненыя бамбардоўкі на зьнішчэньне населеных пунктаў. Менавіта тады Шаміль стаў нацыянальным героем, мусіць, ня толькі Ічкеры.

Ваха — дваццацідзевяцігадовы баявік. Сам з Украіны. Чачэнец. Напачатку вайны гасьцяваў у сваякоў у чачэнскім сяле. Пасьля таго, як фэдэралы занялі сяло, апынуўся ў фільтрапункце. Здолеў уцячы.

— Пасьля "фільтру" ніякіх сумневаў — ваяваць ці не ваяваць — не засталося. Трапіў у фармаваньне Руслана Гелаева. Быў кулямётчыкам. Цяпер мяне так і клічуць — Ваха-кулямётчык. На вайне, як на вайне, рознага пабачыў. Ці страшна было? Калі б ты пабачыў Самашкі ці Бамут і ў цябе страху б не засталося. Мы ведалі, за што ваяем.

У мяне раз зь верталётам дуэль была. Стаяў на кучы друзу, што засталася ад дому і страляў па верталёту. Ён па мне. Проста. У лоб. Тры разы на мяне віраж рабіў. Калі ён пабачыў, што зь першага прамазаў, другім разам ракету пусьціў. Мяне круганула ў паветры і тварам аб глебу. Падняўся і зноў на кучу. Трэці раз. Спыніўся толькі тады, калі патроны скончыліся. Ускочыў у ацалелы пад'езд. Побач зноў ракета. Апрытомнеў празь пяць гадзінаў. На насілках... Забраў свой кулямёт у сябра... Толькі кантузія.

— Хіба можна з кулямёту ў лоб зьбіць верталёт? Увогуле, навошта было стаяць на адкрытым месцы?

— Там пра гэта ня думаў. Проста я яго не баяўся, і ён гэта бачыў.

Альхазор, прасьцей Алік. Дваццаць сем гадоў. — Ведаеш, калі я зразумеў, што мы пераможам? Пад час навагодняга штурму Грознага. Пасьля некалькіх дзён баёў тут усё было завалена забітымі фэдэралямі. Першымі "срочнікаў" кідалі. Шчыра скажу, мне іх шкада было, пацаны зусім. Але: сам разумееш — гэта вайна, калі ня ты, то цябе.

У той час Масхадаў звярнуўся да Бабічава з прапановай на некалькі дзён заключыць замірныя, каб забітых сабраць. Трупы ўжо сабакі грызці пачалі. Бабічаў адказаў, што ім гэта ня трэба. Тады мне стала ясна — мы пераможам. Мы сваіх забітых рознымі спосабамі забіралі. Калі ня можна было вынесці адразу, часова хавалі, а потым за грошы, альбо на палонных мянялі, альбо яшчэ якім чынам, але забіралі. Чачэнец мусіць быць пахаваны паводле чачэнскага звычайу.

А ў іх і жывых ня надта лічылі, ня тое што мёр-

кряжа ўскладзеныя кветкі.

Увальваемся ў майстэрню Пушкіна. Майстэрня — таксама гістарычны двухпавярховы будынак. На другім паверсе — царква. У падвале пад час вайны было гестапа...

Пушкін смажыць бульбу. Калісьці ў Пушкіна ў Віцебску была галерэя — на вуліцы імя Суворова, па якой Суворав вёз палоннага Касцюшка. У аднаўленне галерэі Алесь уклаў дзве тысячы далараў у коштах 1994 году, сабраных па ўсім свеце. У гэтай галерэі адбылося шмат выставаў і культурных акцыяў. Пасля сумна-вядомага І-га зьезду нацыяналістаў, якія сабраліся ў Віцебску і разам з Пушкіным усклалі кветкі да помніка Караткевічу, памяшканьне зноўку забралі. Ужо пасля "канфіскацыі", пры новым уладальніку, у гістарычным будынку галерэі адбыўся пажар.

Грошы за рэстаўрацыю Пушкіну не вярнулі, ды й ня трэба яму грошы. Яму трэба памяшканьне, дзе ён мог выстаўляць сам і выстаўляць іншыя. Алесь тлумачыць, што сёння ўсе ў жыцці, нават выстава, нават размова па-беларуску — ператварылася ў палітычную справу. І тут жа распавядае пра новае мастацкае аб'яднаньне, утворанае ў лютым 1997-га. Ідэя аб'яднаньня належыць вучню Алеся, назва — "Галадзяк"...

У гэты дзень Пушкін чакаў машыну на Менск. Я ж зьехаў сваім "агульным" вагонам. І дзівіўся: у нас нават ня ўзнікла думкі зайсьці на выставу самога Пушкіна. Вядома, Віцебск у адзін дзень не разгледзець. Аляксандар Пушкін плянуе зьмяніць прозьвішча. Ён хоча звацца Пушкін-Віцебскі, нахштат Пашкевіча-Эрыванскага ці Румянцава-Задунайскага.

іхныя вочы!
Пра жудасны стан такіх хлопцаў распавядала мне і сустаршыня праваабарончай піцёрскай арганізацыі "Салдацкія мацеры" Эла Палякова.

— Чаму не пратэставалі бацькі?
— Вядома, хлопцы ў асноўным з глыбіні. Бацькі ў юрыдычным пляне неадкаваныя, ня ведалі, што і як рабіць. Як змагацца з такім "беспределом". Да таго ж Расея такая краіна, дзе ня дужа клопацца пра сваіх грамадзя-

наў, ня тое што пра салдатаў. Мы што маглі рабілі. Зьвязаліся з чачэнскімі камандзэрамі, дапамагалі бацькам вяртаць сваіх дзяцей, аказвалі юрыдычную дапамогу, тлумачылі, як быць далей.
А ў мяне пад час гэтай размовы ня йшоў з галавы здымак з расейскай газэты — парэшткі расейскага салдата на адной з вуліц Грознага — ногі ў ботах, камуфляжныя штаны: а далей, абгледаны шклет і кот побач... Словы генэрала Бабічава ў адказ на прапанову Масхадава: "Нам гэта ня трэба". І яшчэ я думаю, дзякуй Богу, што мы яшчэ не ў Расеі.

— Я быў, ды і застаюся, камандзэрам дывэрсійнай групы. У мяне пад камандай пяць чалавек. Такіх групаў шмат. Грозны падзелены паміж імі на квадраты. Нават у самыя цяжкія для нас часы расейцы далей блэк-пастоў носу не казалі, асабліва ўначы. Наша задача была трымаць іх у напружанні. Усе суткі не даваць адпачываць, выматваць маральна і фізычна. Мы выходзілі на замацаваную за намі тэрыторыю і абстрэльвалі блэк-пасты і месцы дысьлякацыі фэдэраляў. На ноч па некалькі разоў. Бывала, калі часы расейцаў стаялі блізка, мы правакавалі перастрэлку паміж імі. Адначасова з аднаго месца па гэтых частках адкрываўся агонь. Далей мы хуценька ўцякалі, а расейцы ваявалі паміж сабой... Мне даводзілася гаварыць і з амонаўцамі, і з вайскоўцамі. Большасць усвядамляла ганебнасць гэтай вайны. Амаль ва ўсіх было адзінае жаданьне — хутчэй адбыць сорок пяць сутак і зьліняць. Пра "срочнікаў" увогуле мовы няма. Натрабавалі хлопцам мазгі пра "навадзеньне канстытуцыйнага парадку", пра чачэнцаў-бандытаў, кінулі сюды на ўбой і забылі пра іх. Хадзілі яны хто ў чым, голодныя, брудныя, замерзлыя, з чырвонымі ад бяссоння вачыма. Бывала, за ежу любую зброю вымяняць можна было. Ты б бачыў

на экране тэлевізара ваенная хроніка ў перамешку зь перадвыбарчымі выступамі кандыдатаў. Зноў хроніка. Дудаеў. Цяпер ужо легенда. Побач зь ім заўважаю Альхазора. Зьлёная стужка на галаве, ў руках АКС. Па ўсёй Ічкерыі, ў тым ліку і ў нашых гаспадароў, думка, што ён жывы, упарта трымаецца ў галовах. Шмат дзе чуў, што вольна хутка зьявіцца Джыхар і праблема прэзыдэнцтва

Калегі, зь якімі заўтра ў паход, увесь дзень недзе "палююць" на Масхадава. Усе журналісты: Лёлік Ушкін — наш, Ульрых Хайдэн — нямецкае радыё, Наташа Мядзведзева — расейскі "Коммерсант дейли". Разам зь імі — выпадкова сустрэтая ў Грозным Таня Сьнітко, якая прыехала сюды сваім коштам. Ём ня дужа шанцуе, першы кандыдат у прэзыдэнты ў апошні перадвыбарчы дзень пазьбягае ўсялякіх сустрэчаў. Кажуць, што мае на гэта падставы пасля нядаўняга замаху на Радзюва.

Едзе на цэнтарвыбаркамаўскай машыне па зруйнованым месцы. Дзе і як жывуць людзі, невядома. У цэнтры больш-менш цэлы дом выглядае як дзіва. Тутэйшыя расейцаў амаль ня бачна. Жылі яны пераважна ў цэнтры...

Спыняемся ля рынку. Набор тавараў традыцыйны: марсы-сьнікерсы, сёе-тое з прадуктаў, цыгарэты. Зь нетрадыцыйных тавараў — са-

хача б згадкі ў цэнтральным друку пра гарадзепскі часопіс "Сьвіцязь", полацкія "Край", "Ксэраке Беларускі", полацка-гарадзепскі "Калосьсе", гомельскі "Палесьсе" і г.д. Іх няма. Па вялікім рахунку, такі стан справы ня вельмі бянэжыць рэгіяналаў. Яны ўжо размаўляюць з Сусьветам і Менск ім не загад.
Сталіцу можна зразумець. Яна добра ведае, што ў часы развіцця і дэструкцыі заўсёды адбываецца перадзел. Некаторых генэралаў разжалуюць у прапаршчыкі, або нават у яфрэйтары, некаторых адправяць на пэнсію без "выходнаго пособия", зьмяніцца культурніцкія дамінанты, пераарыентавацца беларускае прадстаўніцтва на замежных культурніцкіх прасьцягах і г.д. І цэнтар спрабуе дзейнічаць старымі камандава-адміністрацыйнымі мэтадамі. Пакуль ён меў манополію на друк, гэты мэтад спрацоўваў биз збоў. Манополія — магутны, наставны рэсурс былой сталічнай эліты. І рэгіяналы былі вымушаныя "біць чалом" у стольным Менску. Але манополія разбурылася і сталіца вымушана, без патураньня на яе былыя заслугі, далучыцца да канкурэцыйнага спаборніцтва. Ня ўсім гэта падабаецца. Хтосьці ня лічыць сур'ёзным. Нехта нічога не разуме. Таму "ЛІМ", напрыклад, застаецца выданьнем СП і сталіцы.

Рэгіяналы, адтуўшы першы смак посьпеху, па-сур'ёзнаму ўпругліся ў свае рэгіянальныя праекты. Яны биз жалю пакідаюць сталіцу, якая ўсё больш нагадвае вадаплаў — не талпелец, а іншы — Лягучы Галіндзец.

Навалопалацка

Алесь Аркуш Рэгіяналы пакідаюць сталіцу

прыехалі не ў правінцыю і не ашчаслівілі мясцовы люд сваім місіянскім візітам, а патрапілі ў самабытны беларускі край, са сваімі традыцыямі і багатым культурным жыцьцём. І гэта будзе кантакт роўных.

Сталіца і рэгіёны аказаліся на розных стадыях культурніцкага працэсу: першая ўсё яшчэ знаходзіцца ў дэструктыўным стане, і пэўна, яшчэ ня хутка выйдзе з разбуральнага "піке", пад час якога (дакладней, пад прымусам якога) павінна адбыцца пераструктурызацыя; другія ж — пачалі падымцаць з ўзроўню "абсалютнага нуля", і штогод замацоўваюцца ўсё вышэй і вышэй. Людзі кажунь, што адбудоваць больш складана, чым будаваць наноў. Людзі маюць рацыю. У рэгіёнах няма чаго адбудоваць. Рэгіянальным элітам няма на каго спадзявацца. Некаторыя рэгіёны краіны маюць больш багатыя гістарычныя, культурныя традыцыі, чым прызначаны — ў першай палове ХХ ст. — сталічай Менск. Рэгіянальныя эліты стаміліся прыніжацца і яны паслядоўна выходзяць з падпарадкаваньня цэнтру (і гэта не шляхецкая пыха, гэта інстынкт самазахаваньня), — цэнтар ужо ня здольны іх утрымоўваць.

Сталіцы, вядома, гэта недаспадобы. Яна напачатку зробіць выгляд, што нічога не адбываецца, што гэта нейкія маргіналы сама-тужна кешкаюцца на ўскраінах. Яна будзе пісаць паблажлівыя рэцэнзіі па рэгіянальных выдавецкіх праектах, або ўвогуле іх замоўчыць, будзе рабіць выгляд, што ўсё ў краіне робіцца пад яе патранажам... І сталічны "сабатаж" ужо адбываецца. Дзе рэцэнзіі, або

маробны бэнзын і заводская зброя. Любая. Пісталет каштуе даражэй за аўтамат.

Вяртаемся. Амаль адначасова пад'яжджаюць славакі. Былі ў Бамуце, дакладней, там, дзе паселах быў раней. Непрыемная навіна. У горадзе скралі трох чалавек. Паводле папярэдняй інфармацыі, жанчыну армянку і двух чачэнцаў. Забралі з машыны. Мае таксама былі на машыне.

Па тэлевізіі праграма Дарэнкі. Больш-менш аб'ектыўны рэпартаж, але ўсё адно... Наконт журналістаў ОПТ. Даслоўна: "Зьявртаюся да ўплывовых чачэнскіх камандзэраў, якія кантралююць хоць што-небудзь, апроч сваёй аховы. Знайдзіце нашых таварышаў, хоць дзеля гэтага трэба будзе праараць носам усю вашу Ічкерыю".

Паўза. Першымі выказваюцца госьці. Далейшая размова пра журналістаў. Згадваюць Няўзорова і яго "Дзікае поле". Кажуць, што чачэнскае кіраўніцтва думала яго ўзнагародзіць, бо няўзороўскія рэпартажы прывялі ў чачэнскі супраціў больш народу, чым любая агітацыя. Згадваюць і Станіслава Гаварухіна, кінарэжысэра і дэпутата, які пасля бойні ў Самашках, калі расейскія вайскоўцы некалькі дзён не пускалі туды нікога, нічога кепскага там не заўважыў. Хоць у Самашках чачэнскім жанчынам казаў зусім адваротнае. Ягоны сын, таксама кінарэжысэр, які, працуючы ў Чачэніі, пад час вайны згубіў там нагу, вымушаны быў праз расейскія газэты прасіць прабачэньня за ўчынак бацькі.

Ужо дванаццаць ночы, калегаў па-ранейшаму няма. Становіцца не да жртаў. Урэшце, каля першай ночы прыяжджаюць. Задаволеныя. Мас-

хадава ўсё ж упільнавалі. Ідзем спаць. Заўтра выбары.

Ранак 27 студзеня. У маленькі легкавічок набіваецца разам з аховай шэсьць чалавек. Маршрут вызначаны — выбарчыя ўчасткі па напрамку Шалі-Ведзьяно. Выпрадаем пацаць зь Ведзьяно, бо ёсьць небяспечна ўдзень, калі падымецца

СУБ'ЕКТ ФЭДЭРАЦЫІ

сонца і размякне дарога, да Ведзяно не дабрацца. У гарах нападла шмат сьнегу.

Ведзяно — радзіма Басаева. Чым далей у горы, тым болей лезунгаў і плякатаў заклікаюць галасаваць за Шаміля. На пад'ездзе да Ведзяно нечаканая карціна — дарога расчышчана грайдэрам і пасыпаная пяском. Адчуваецца, што ўлада ёсць.

У двары Шаміля поўна журналістаў, баевікоў і проста цікаўных. Шаміль у цывільным. Да яго кідаюцца рэпарцэры. Ахова спрабуе стрымаць гэты наскок. Тлум. Дыктафоны, мікрафоны, аўтаматы, кулямёты, відэакамеры — сучэльнае шчацінне.

— Сп. Басаеў, ці можаце вы афіцыйна пацвердзіць, што ў вашых атрадах за незалежнасьць Ічкеры змагаліся беларусы?

— Так, я магу гэта пацвердзіць. На нашым баку змагаліся людзі шмат якіх нацыянальнасьцяў, у тым ліку і беларусы...

Далей, калі я звяртаўся з такім пытаньнем да каго-небудзь з чачэнскіх афіцыйных асобаў, камандзэраў альбо простых баевікоў, кожны пацвярджаў прысутнасьць беларусаў у чачэнскім супраціве, але калі я спрабаваў высветліць штосьці канкрэтнае, то сустракаў альбо насыцьжарожаны позірк, альбо хітраватую ўсьмешку. Без адпаведных рэкамендацыяў цяжка

высвятляць падобныя рэчы. Гэта тлумачыцца тым, што пад выглядам журналістаў тут часта працуюць агенты расейскай ФСБ. Ад'ютант генэрала Масхадава Хусейн Ісхану параіў зрабіць афіцыйны запыт на адрас генштаба Узброеных Сілаў Чачэнскай Рэспублікі Ічкеры.

Калі мы зьяўляемся на ўчастку, усе адчуваюць асаблівую адказнасьць моманту. Назіральнікі мусюць пабачыць, што выбары праходзяць сумленна. Пытаньне "Ну як нашы выбары, нармальна прайшлі, без парушэньняў?" суправаджала нас паўсюль, дзе б мы ні былі. Для чачэнцаў гэта ня проста выбары, гэта іх лёс. Недзе паміж Ведзяно і Шалі запрашаюць у дом на гарбату. Няспешная размова пра выбары і вайну...

Накіроўваемся ў бок Гудэрмэса. Ёсць магчымасьць сустрэцца яшчэ з адным пэрсана-

жам гэтай вайны Салманам Радзевым.

Пад'яжджаем. Блэк-пост. На невялічкім будынку шыльда — Штаб Арміі генэрала Дудаева. Радзев у сябе, але пасья зробленага на яго замаху дрэнна сябе адчувае, таму ад сустрэчы адмаўляецца. З намі размаўляе камісар па бясьпецы радзевскага вайсковага злучэньня падпалкоўнік Сулейман Сарха-

Падыходзіць сталы дзядзька. Углядаецца ў маю акрэдытацыю.

— Беларусь? Слухай, ну скажы мне, што ваш Лукашэнка так шчэміцца ў Расею. Хіба можна так прадаваць свабоду. Няўжо вы ня бачыце, што такое імперыя часоў распаду.

Маўчу. Потым кажу:

— У вас жа таксама Заўгаеў быў.

— Дзе зараз той Заўгаеў? — чую ў адказ.

— Кажуць, у Танзаніі.

— Нічога і там дастанем. Пазьней, як з гэтымі справамі разьбярэмся. І вы разьбярэцеся.

Здаровенны ахоўнік у зялёным барэце, з ўсьмешкай:

— Слухай, у нас тут усё разьбіта, адбуду-

ваць трэба. У вас незалежнасьць бараніць трэба, давай бартэр — вы нам атрад будаўнікоў, мы вам — атрад Басаева!..

Сьмяюся... Ноч. Падлік скончаны. На нашым участку наперадзе Масхадаў, за ім Басаеў.

Басаева любяць усе, і тыя, хто галасаваў за Масхадава, і тыя, хто за Яндарбіева. Моладзь, тая проста фанацее. Але, відаць, прэзыдэнт-там яму ня быць. Па-першае, народ стаміўся ад вайны. Па-другое, і, відаць, галоўнае, Басаеў малады. Малады прэзыдэнт выпадае з кантэксту чачэнскай традыцыі. У Чачэніі маладых любяць, а выбіраюць сталых. Там паважаюць старэйшых.

... Самы дасьведчаны з нас чалавек, Наташа Мядзведзева, сьпіць на галоўным стале мэрыі горада Шалі. Урэшце, а палове пятай, зьяўляецца машына.

У нашым доме ня сьпяць, поўна людзей. Ажыўлена абмяркоўваюць выбары. Настрой неадназначны. З аднаго боку ўрачыстасьць моманту, зь іншага — няспраўджаны надзеі. Сям'я галасавала за Яндарбіева. За сталом кавалер вышэйшай чачэнскай узнагароды Сяргей Кавалёў крытыкуе чачэнскі закон аб выбарах. Сапраўды, ёсць далікатныя моманты ў дачыньні да правоў заўгаеўскага атачэньня. Чачэнцам гэтка заўвагі Кавалёва не падабаюцца.

— За што я ваяваў? За тое, каб яны папрыраджалі і карысталіся тымі правамі, якія я адваіваў? Такого ніколі ня будзе, — абурэецца адзін з прысутных чачэнцаў, праўда, пасья і ў іншым пакоі.

Я скрыстоўваю момант, каб пагаварыць з С.Кавалёвым і Б.Панкіным.

— Як Вы думаеце, ці магчымае сёньня на палітычнай прасторы Расеі зьяўленьне Лукашэнкі як рэальнага прэтэндэнта на ўладу?

С.Кавалёў: Мне хочацца спадзявацца, што гэта нерэальны прэтэндэнт. Хаця б з-за расейскай млявасьці да аб'яднаньня справа ня дойдзе. Як мне патлумачылі, рэфэрэндум ваш быў сфальсыфікаваны.

— Але, як кажуць, існуе фэномэн Лукашэнкі.

С.Кавалёў: Значыць, Беларусь дазволіла стварыцца гэтаму фэномэну.

Б.Панкін: Калі б існаваў гэты фэномэн, то не спатрэбілася б рабіць фальсыфікацыі. Тады б ён гуляў адкрыта і здолеў бы перамагчы.

— Магчыма, але ў свой час на Лукашэнку не

КРОНІКА ЧАЧЭНСКАГА

1772-73. Пэрсідзкі паход Пятра I праз Чачэнію і Дагестан.

Канец XVIII ст. Кацярына II перасяліла запароскіх казакаў на Кубань для барацьбы з горцамі.

1785. Шэйх Мансур пачынае прапаганду ідэі сумеснай барацьбы горцаў супраць Расеі пад сьцягам іслама (т.зв. "мюрыдызм").

1791. Шэйх Мансур узяты ў Анапе ў палон. Памёр у Шлісэльбургскай турме.

1802-32. Партызанскі антырасейскі рух Бей Булата. Правадыр забіты агентам царскай адміністрацыі.

1834. Імамам мюрыдаў выбраны Шаміль.

1839. Пасья 10-тыднёвай блякады расейцы бяруць рэзыдэнцыю Шаміля "Ахульга". Шаміль уцякае.

1840-я. Войскі Шаміля вызваляюць ад акупцыі амаль увесь Паўночны Каўказ.

1842. 1-ая экспэдыцыя расейцаў на рэзыдэнцыю Шаміля ў Дальга. Поўная параз.

1845. 2-ая т.зв. "сухарная" экспэдыцыя на Дарго пад кіраўніцтвам Варанцова. За 2 тыдні баёў расейцы згубілі 3500 салдат забітымі. Варанцоў вымушаны адступіць.

1851. Пасья сваркі ад Шаміля адыходзіць лідэр дагестанцаў Хаджы Мурат.

1858. Бой каля Назрані. Шаміль церпіць паразу.

1859. Расейцы бяруць Гуніб (штаб Шаміля). Шаміль узяты ў палон.

1864. Перасяленьне найбольш актыўных байцоў супраціву з Чачэніі ў Турцыю (каля 23 000 чалавек).

1877. Паўстаньне Аліба Хаджы.

1906-13. Барацьба абрэка Зелімхана з расейскай адміністрацыяй.

1917. У верасьні Паўночна-Каўкаскі кангрэс абвешчае незалежную Паўночна-Каўкаскую рэспубліку (прэзыдэнт Т.Чармоёў).

1918-19. Белая армія Дзянікіна ліквідуе Паўночна-Каўкаскую рэспубліку.

1919, верасьне. Паўстаньне Урус-Хаджы (эміра паўночнага Каўказа). Памёр у 1920.

1920, люты. Чырвоная Армія бярэ Грозны.

1920, жнівень. Паўстаньне ўнука Шаміля Саід Бека.

1921, 20 студзеня. Ва ўладзікаўказе на прычыпах шырокай аўтаноміі абвешчана Горская Рэспубліка ў складзе РСФСР.

1922. Утвораная аўтаномная Чачэнская ак-

руга.

1928-30. Спробы калектывізацыі правакуюць паўстаньне Шыты Істамуіхава. Ня маючы сілаў задушыць мяцеж, Масква прыняла ўмовы паўстанцаў. Празь нейкі час Шыта забіты агентамі ГПУ.

1930-я. Пачатак пэрманэнтнага партызанскага руху ў Чачэніі. Да 1944 у баях загінулі амаль 20 000 чырвонаармейцаў і савецкіх работнікаў.

1936, 5 сьнежня. Абвешчана аўтаномная Чачэна-Інгуская Рэспубліка.

1937, 31 ліпеня. НКВД праводзіць "генэральную апэрацыю супраць контррэвалюцыйных элемэнтаў". Разгромлена інтэлігенцыя і нацыянальныя партыйныя кадры.

1940, зіма. Паўстаньне Х.Ісмаілава.

1942. Да Ісмаілава далучаецца партызанская група Шарыпава. Абвешчаны "Народна-Рэвалюцыйны Урад Чачэніі". Савецкія войскі бамбардуюць зоны паўстаньня.

1944, 23 лютага. НКВД праводзіць апэрацыю "Горы". Каля мільёна чачэнцаў і інгушаў выселены ў Казахстан.

1956. Хрушчоўская амністыя.

1957. Аднаўленьне аўтаноміі правакуе хваляваньні сярод расейскага насельніцтва.

1960-80-я. Час адноснага зацішша. Дробныя сутычкі на нацыянальнай глебе.

1990, 25 лістапада. Праведзены зьезд "Аб'яднанага Кангрэсу Чачэнскага народа" (АКЧН), які ўзначальвае Д.Дудаеў.

1990, 27 лістапада. Дэкларацыя аб сувэрэнітэце Чачэна-Інгусьціі.

1991, 21 жніўня. Да ўлады ў Чачэніі прыходзіць Д.Дудаеў.

1991, 3 верасьня. Вярхоўны Савет Чачэна-Інгусьціі (старшыня Д.Заўгаеў) распушчаны.

1991, 27 кастрычніка. Прэзыдэнцкія і парламэнцкія выбары ў Чачэніі. Прэзыдэнтам абраны Д.Дудаеў.

1992, 11 студзеня. Дэкларацыя незалежнай Чачэніі.

1992, 7 лістапада. Указ Б.Ельцына аб увядзеньні ў Чачэніі Надзвычайнага становішча. Указ ня быў ратыфікаваны ВС РСФСР.

1992-93. Чачэнскі батальён Ш.Басаева змагаецца ў Абхазіі.

1992. Пад час асцына-Інгускага канфлікту расейскія войскі выходзяць на межы Чачэніі.

зважалі ў беларускім парламенце. А ён стаў прэзідэнтам. Цяпер тое самае назіраецца з боку палітыкаў расейскіх, прынамсі тых, хто да нас прыежджае.

С.Кавалёў: Я спадзяюся, што Лукашэнку ня ўдасца пранікнуць на расейскую палітычную прастору. Нават, калі яму гэта ўдасца, як мне падаецца, расейскі выбаршчык ня будзе галасаваць за чужога.

Б.Панкін: Прыход Лукашэнкі, вядома, быў для нас катастрофай, як ён стаўся катастрофай для Беларусі. Я веру, што да гэтай катастрофы ня дойдзе. Хаця б таму, што сама працэдура, якую трэба зьдзейсьніць, каб справа дайшла да выбараў, такая, што ў ёй завязьне не адзін Лукашэнка, а дзесяць лукашэнак.

С.Кавалёў: Я спадзяюся, што і да аб'яднаньня справа ня дойдзе. Ельцын зрабіў прапанову, Лукашэнка адразу даў задні ход. Ельцын агучыў усё гэта, відаць, каб выбіць ініцыятыву ў камуністаў і Думы. Камуністы пра гэта таксама сур'ёзна ня думаюць. Ну, навошта ім Лукашэнка?

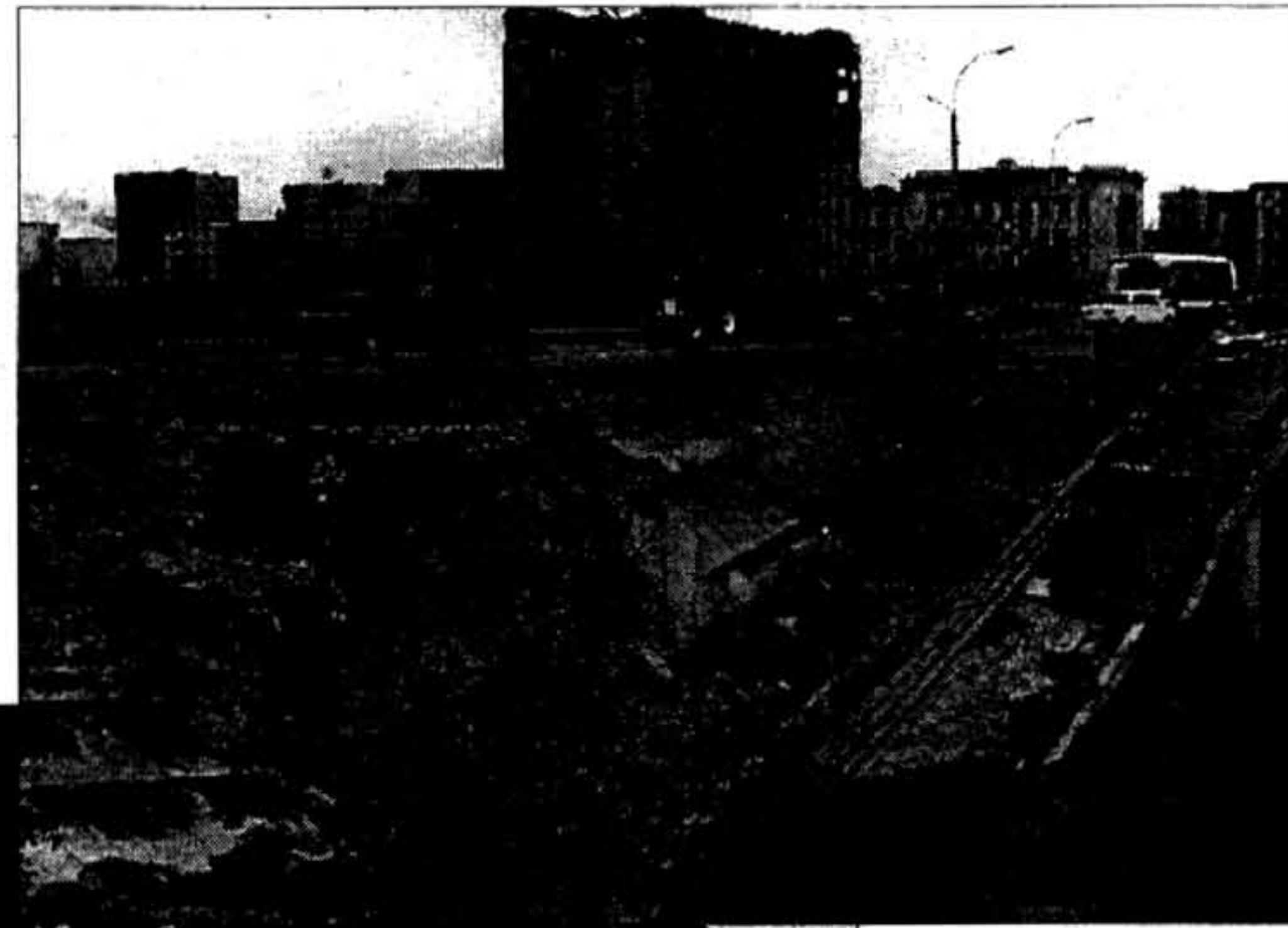
Б.Панкін: У іх сваіх лукашэнак хапае. І значна буйнейшых рангам, і значна больш прадказальных.

С.Кавалёў: А ўвогуле трэба да вас прыехаць, каб лепш азнаёміцца з сытуацыяй.

Пераварыць сытуацыю, якая сёньня склалася ў Ічкеры чачэнцам будзе няпроста. Народ традыцыйна вельмі амбітны, ганарлівы, ня здольны прайграваць.

Ужо сёньня вядуць барацьбу дзьве мадэлі разьвіцьця краіны — ісламская і сьвецкая. Прычым абодвум усталявацца ў чыстым выглядзе перашкаджае чачэнская традыцыя. Простае прымяненне ісламскіх законаў не праходзіць. Старшыня Канстытуцыйнага Суда Іхван Герыханаў распавядаў пра наступны выпадак. Аднаго чачэнца прысудзілі паводле суду шарыята да пакараньня. Пакараньне складала дваццаць восем удараў палкай. На вачох люд-

зей. Прысуд быў выкананы. Праз колькі дзён знайшлі чалавека, які выконваў прысуд. Забітага. На целе налічылі дваццаць восем нажавых ранаў. Пасьля гэтага выпадку шарыяцкі суд прымяняецца з улікам чачэнскіх звычаяў. Прынамсі

падсудны можа выбіраць, якім судом яго будуць судзіць, шарыяцкім ці не. Традыцыя дапамагае выжыць у надзвычай складаных умовах. Са словаў саміх чачэнцаў, зьяднала нацыю ў маналіт расейская агрэсія і чачэнская традыцыя. Кожны з кандыдатаў у прэзідэнты пакляўся на Каране, што ў выпадку выбарна будзе бараніць незалежнасьць любымі сродкамі, а ў выпадку невыбраньня прыме выбар народа. Гэта ня проста словы, тут за парушэньне слова могуць пазбавіць галавы. Абцяжненьне халадзільнікаў і тэлевізараў не праходзіць. Праблема злачыннасьці ў Чачэніі стаіць востра, але зноў жа, яна пачала перашкаджаць чачэнскай традыцыі і мусіць быць вырашаная. Вырашаная радыкальна. Пра гэта казалі і Яндарбіёў,

і Басаеў, і Масхадаў. Да гэтага падрыхтаванае грамадзтва. З гэтага пункту гледжаньня можна меркаваць і пра незалежнасьць краіны. Калі традыцыя на баку незалежнасьці, значыць яна мусіць быць. Расея вымушаная з гэтым лічыцца.

Цэнтарвыбаркам разам з Гульдэманам пвядле папярэдніх вынікаў правялі прэс-канфэрэнцыю. Спала напружанасьць. Датчанка — назіральніца АБСЭ распавядала Ігару Пакойнаму, журналісту са Славакіі, жудасны выпадак пра ўмовы яе жыцьця ў Чачэніі. Адночы ўначы ў гатэлі аэрапорту яна прачнулася ад адчуваньня, што на па-

душцы ёсьць нешта апроч яе галавы. Калі яна, халадзеючы ад жаху, паспрабавала глянуць на гэтае нешта, гэтае нешта, у сваю чаргу, паспрабавала адкусіць ёй вуха. Нечым аказаўся здаравенны пацук. Датчанка, як сапраўдны нашчадак вікінгаў, ня страціла прытомнасьці і ўпарта змагалася за ўласнае вуха. На яе крыкі зьбегліся калегі і ахова. Пацук вымушаны быў саступіць.

Выяжджаючы з прэс-канфэрэнцыі, якая адбывалася ў будынку аэравакзалу, у святле фараў нам давялося ўбачыць здаравеннага пацук, які крочыў у напрамку гатэля. Можна, гэта быў той самы...

Увечары, перад тым, як класьціся спаць, згадваю, што сёньня мой дзень нараджэньня... Заўтра дадому.

P.S.

Менск. Тацяне Сьнітко прыйшлося разьвітацца з рэдакцыяй "Зьвязды". Прычына — паездка за свой кошт у Чачэнію. Адна з прэтэнзіяў: "Вы сваім учынкам прынізілі мужчын нашай рэдакцыі". Без камэнтару.

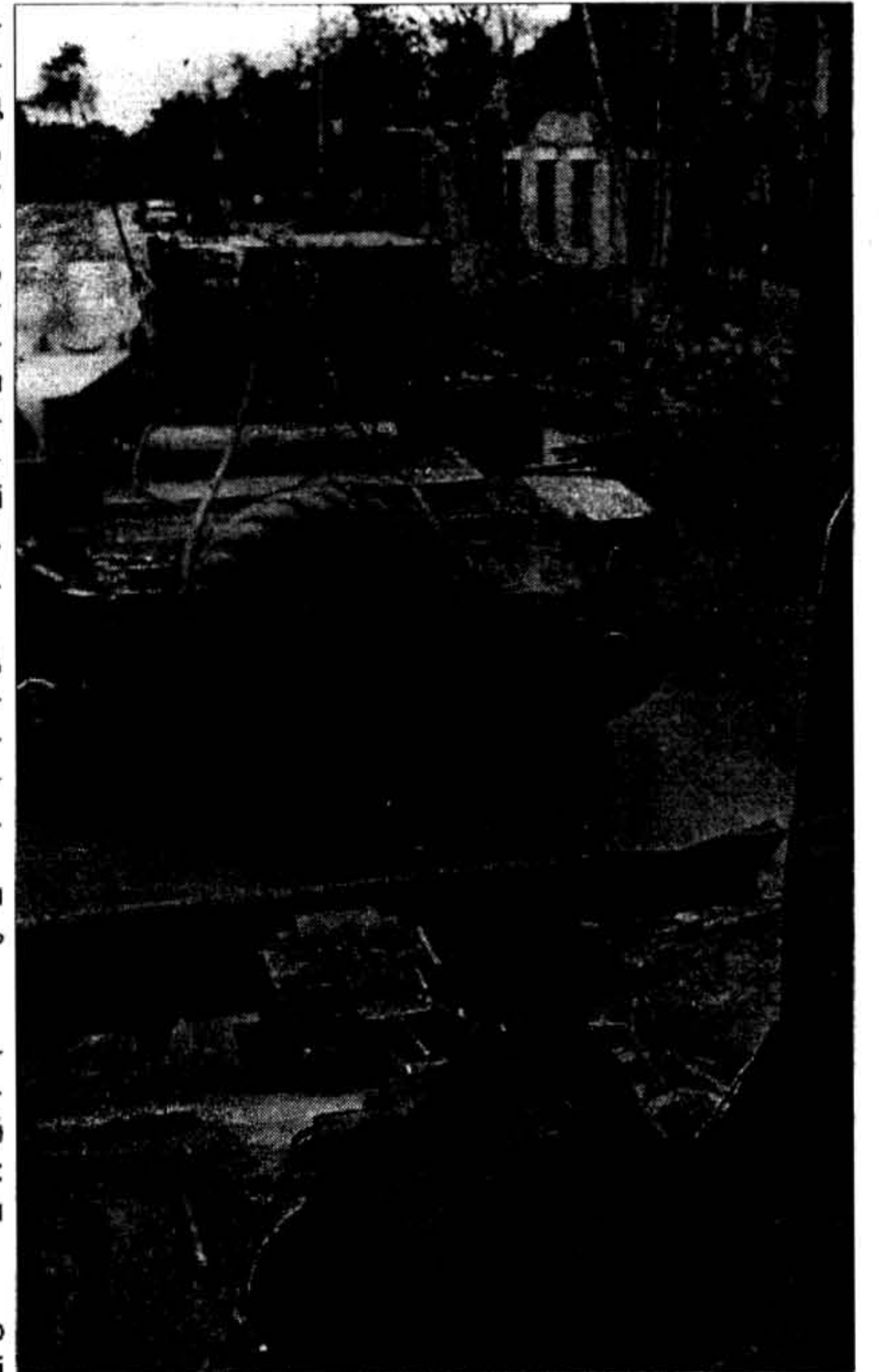
Пасьля паездкі адчуў павышаную ўвагу да сваёй асобы, нават нейкі

флёр гераічнасьці, асабліва з жаночага боку. Ну, маўляў, як жа, ён быў там!

На старонках моднай газэты сымпатычная журналістка разважае пра сапраўдных мужчын беларускай палітыкі. Расчараваная ў адных, пагражае зьбегчы да другога, адзінага сапраўднага.

Як лёгка ў Беларусі стаць джыгітам! Каб набыць гэты самы флёр гераічнасьці ў адпаведнай тусоўцы, трэба зьезьдзіць, нават не на вайну, — на выбары. Каб стаць сапраўдным мужчынам у вачох электарату і сымпатычных журналістак, трэба ў зручнай сытуацыі прастрэліць свой мэрсэдэс, а пасьля час ад часу сувора пазіраць з экрана. У Чачэніі дзеля гэтага трэба быць Шамілем Басаевым.

Алег Дашкевіч
Здымкі Н.Мядзьведзевай

СУПРАЦІВУ

1993, сакавік-чэрвень. Супрацьстаяньне Дудаева і апазыцыі. Дудаеў распускае парламент.

Канец 1993. У Надцерачным раёне апазыцыя стварае "Вярхоўны Савет" (старшыня Аўтурханаў), які адразу зьвяртаецца па падтрымку ў Маскву.

1994, лета. Выхад палявых камандзіраў Лабазамава і Ганцімірава з-пад кантролю Дудаева.

1994, кастрычнік-лістапад. Апазыцыя актывізуецца, пачынае выкарыстоўваць бронетэхніку і авіяцыю, якую дае расейскі бок.

1994, 26 лістапада. Апазыцыя штурмуе Грозны. Пяхота Аўтурханава кідае танкавую калёну расейцаў, якая стане ахвярай дудаеўцаў. Спалена 20 танкаў.

1994, 29 лістапада. Савет Бясьпекі Расеі вырашае пачаць інтэрвенцыю.

1994, 1 сьнежня. Пачынаецца бамбардаваньне Грознага.

1994, 9 сьнежня. Інтэрвенцыя Расеі. Для кіраваньня Чачэніі створанае тэрытарыяльнае кіраваньне.

1994, 28 сьнежня. Ельцын аддае загад прыпыніць бамбардаваньне, але яно працягваецца.

1995, 31 сьнежня. Навагодні штурм Грознага. Яшчэ адна няўдалая спроба Масквы. Жалкія ахвяры сярод мірнага насельніцтва.

1995, 10 студзеня. Фэдэралы паступова бяруць пад кантроль сталіцу Чачэніі. Колькасць забітых салдат 1100.

1995, 7-8 красавіка. "Зачыстка" Самашак. Пад час карнага рэйду спэцыялы загінулі 94 мірных жыхары.

1995, 25 траўня. Пры пасярэдніцтве АБСЭ

ў Грозным пачынаюцца перамовы.

1995, 1 жніўня. Фэдэральная групоўка падыходзіць да горных раёнаў. Бамбардаваньне горных вёсак.

1995, 16 жніўня. Група Ш.Басаева захоплівае 500 закладнікаў у Будзёнаўску і прымушае ўрад Расеі пачаць перамовы.

1995, 30 ліпеня. падпісаная мірная дамова аб раззбраеньні, абмене палоннымі.

1995, жнівень. Няўстойлівая сытуацыя.

1995, 24 жніўня. Масква заяўляе, што ня выведзе войскі да поўнага раззбраеньня чачэнцаў. Чачэнскі бок тлумачыць гэта як абвешчэньне вайны.

1995, 6 кастрычніка. Замах на генэрала Раманава.

1995, 10 кастрычніка. Уведзенае надзвычайнае становішча ў Грозным. Зноў бамбардаваньне населеных пунктаў.

1995, 24 кастрычніка. Старшынём прарасейскага ўраду нацыянальнага адраджэньня прызначаны Д.Заўгаеў.

1995, 11 сьнежня. Басаеў афіцыйна разрывае мір.

1995, 14 сьнежня. "Ліпавыя" выбары новага чачэнскага прэзідэнта. Натуральна, перамог Д.Заўгаеў.

1995, 20 сьнежня. Пачынаецца штурм Гудэрмэса.

1996, 9 студзеня. Група Радзева бярэ групу закладнікаў у Кізьляры.

1996, 10 студзеня. Пасьля падману з расейскага боку баявікі і закладнікі вымушаныя спыніцца ў Первамайскім.

1996, 13-19 студзеня. Штурм Первамайскага элітнымі расейскімі часткамі. Ня глядзячы на трайнае кальцо, частка баявікоў прарываецца. У Расеі пачынаецца збор

подпісаў за спыненне вайны.

1996, 16 лютага. Фэдэралы захапілі стаўку Масхадава ў Навагрозьненскім.

1996, 1 сакавіка. Бой за Бамут.

пераходзяць у наступ, атакуючы адначасова галоўныя цэнтры краіны.

1996, 12 жніўня. Лебедзь сустракаецца з Масхадавым.

1996, 31 сакавіка. Ельцын прапануе плян урэгуляваньня.

1996, 22 красавіка. У сяле Гехі загінуў Д.Дудаеў. Выканаўцам абавязкаў прэзідэнта прызначаны З.Яндарбіёў.

1996, 29 траўня. У Маскве дэлегацыя Яндарбіева падпісвае мірную дамову.

Пачатак чэрвеня. Дзвухбаковыя заявы аб зрыве мірнай дамовы.

1996, 9 ліпеня. Баявыя дзеяньні пачаліся ізноў.

1996, 6 жніўня. Сілы чачэнскага супраціву

1996, 23 жніўня. У Новых Атагах падпісаная дамова аб замірэнні.

1996, 30 жніўня. Лебедзь і Масхадаў прымаюць у Хасаўюрце дамову аб прыпынках узajemных адносінаў паміж Расеяй і Чачэніяй. Згодна зь якой з Чачэніі выводзяцца расейскія войскі. У сваю чаргу Чачэнія да 1.01.2001 павінна распрацаваць канцэпцыю свайго будучага статусу.

Падрыхтаваў Лелік Ушкін.

Узьлюбі прэзыдэнта

або "Машына часу" Юрыя Хашчавацкага

На працягу чатырох дзён у конкурсе Бэрлінскага фестывалю паказваўся дакумэнтальны фільм беларускага кінадакумэнталіста Юрыя Хашчавацкага "Звычайны прэзыдэнт". Гэта першы шырокі паказ скандальнае стужкі, галоўным героем якой стаў прэзыдэнт Рэспублікі Беларусь Аляксандар Лукашэнка.

Шмат гадоў Хашчавацкі спрабуе ўвасобіць у жыццё адну з шматлікіх сваіх ідэяў — запустыць "Машыну часу". Гэты праект паўстаў дзякуючы знаёмству рэжысэра з магчымасцямі сучаснага кампутарнага кінамантажу. Працуючы ў архівах, ён ня раз лавіў сябе на думцы, што тыя або іншыя кадры ён ужо бачыў не аднойчы. Твар старога, які трапіў у кадар пяцьдзесят гадоў таму, запомніўся яму гэтаксама трывала, як, напрыклад, панарама старога Віцебска, у якім жыў Марк Шагал. Справа ў тым, што ў пачатку стагоддзя ўвага кінааператараў больш была сканцэнтраваная ня столькі на аб'екце здымкі, колькі на самой кінакаме́ры, магчымасці якой былі абмежаваныя. Гэта адна з прычынаў таго, што ў канцы стагоддзя многія кінадакумэнталісты адчулі недахоп архіўнага кінама́тэрыялу. Рэжысэр зразумеў, што кампутарны мантаж дазволіць, калі так можна сказаць, кро́ніку мінулых гадоў. Убачыць той час не вачыма мастака, які выбірае падзеі са сваёй волі, а ўласнымі, узбуджаючы дэталі другога пляну: прадметы і твары людзей, якія часта выпадаюць апыналіся ў кадры. Зьявілася магчымасць разглядаць іх больш уважліва — дзедацца, як выглядалі яны ў штодзённасці, якія ў іх былі манеры, якую абіралі пароду сабак...

Але наш час рухаецца настолькі імкліва, што кожнага разу выцясьняе "машыну часу". І Хашчавацкі зноў мусіць выступаць у ролі летапісца. Праўда, будучы ў палоне сваёй заповітай мары, ён зняў фільм пра прэзыдэнта ў стылістыцы, якую, магчыма, некалі назавуць стылістыкай лічбавага мантажу.

Фільм "Звычайны прэзыдэнт" — гэта пільнае назіраньне за героем і ягоным атачэньнем на працягу двух гадоў, стварэньне псыхалогічнага партрэта Лукашэнкі з дапамогай камэры й цытаты, якія выконваюць у руках рэжысэра ролю скальпэля і павелічальнага шкла. Вось прэзыдэнт павольна паварочвае галаву ўлева, а вочы ў гэты самы момант глядзяць управа. Погляд насыцяражаны нават тады, калі побач толькі набліжаныя. А вось прэзыдэнт яшчэ не прэзыдэнт, але ўжо хоча ім стаць. Рэжысэр заповольвае рух камэры, і мы бачым бацькоўскі рукапоціск аднаго з "сьпічрайтэраў" галоўнага барацьбіта з карупцыяй пасьяла этапнага выступу ў парламэнце. "Маладзец, сыноч", — укладзена ў гэты жэст — "справіўся, не адступіў ад тэксту". Ня пройдзе і году, як гэты палпечнік правадыра будзе выгнаны зь ягонага статку.

І на працягу ўсяго фільма — аўтарскі тэкст у выкананьні Хашчавацкага. Ягоны голас іранічны, а не бесстаронні, як прынята было ў савецкай кінадакумэнталістыцы. Разбурэньне гэтай традыцыі пачаў Міхаіл Ром, памяці якога прысьвечаны фільм. У словы ўкладаецца канкрэтны сэнс, ніякіх стылёвых вывертаў — як

кажуць, каб кожнаму было зразумела.

Фільм і задумляўся ў жанры кінаагіткі, як бы ў піку "Дзесяць хлусьні" (скандальна нашумеламу антыбээнэфаўскаму фільму, зьнятаму напярэдадні першага рэфэрэндуму) — маўляў, мы вас вашай жа зброяй... Але жорсткай агіткі не атрымалася. Падобна, рэжысэр ня здолеў адмовіцца ад майстэрства дзеля палітычнай барацьбы. Гады паўтара таму ён казаў мне, што ня бачыць сябе ў ролі выканаўцы пэўнае місіі, бо ведае, што варта яму захапіцца сваім героем, і ўся ідэя фільма, уся канцэпцыя можа ляснуць.

Так ужо было, калі японская тэлекампанія NHK замовіла яму фільм проста аб расейскай глыбінцы, а Хашчавацкі, патрапіўшы пад чары аднаго дзіўнага туляка, зняў "Расейскае шчасьце" — гісторыю каханьня. А японцы так і не зразумелі, што і гэта жыццё глыбінкі. Падобнае адбылося і ў часе здымкі "Аазісу" — фільма, знятага да дзесятых угодкаў Чарнобыльскай трагедыі (дарэчы, гэтым фільмам адкрываўся леташні Бэрлінскі фестываль).

І ў "Звычайным прэзыдэнце" рэжысэр ня здолеў пазьбегнуць захаплення сваім героем. Але захапленне аказалася са знакам мінус, як і ўсе пачынаньні прэзыдэнта, які сам стварыў свой вобраз: рэжысэру заставалася назіраць і слухаць, а глядачу — верыць або ня верыць уласным вушам. Сапраўды цяжка паверыць у тое, што кіраўнік дзяржавы, кожны трэці грамадзянін якой загінуў у II сусьветную вайну, кажа, што "ня ўсё толькі дрэннае" было ў палітыцы Гітлера. Зразумела, што многія й не паверылі. Вось чаму зусім проста было ідэялягам Лукашэнкі знайсці жанчыну з глыбінкі, гатовую выліць свой гнеў на ўсе расейскія тэлеканалы, якія ганьбуюць Яе Прэзыдэнта.

У адрозьненне ад папярэдніх працаў Юрыя Хашчавацкага, у фільма "Звычайны прэзыдэнт" не аказалася глядацкай аўдыторыі ў звычайным разуменьні гэтага слова. Кажуць, што Аляксандар Лукашэнка быў у ліку першых глядачоў, і ягонае стаўленьне да пачынаюча паўплывала на экраны лёс карціны. Не спадбалася прэзыдэнту, што аўтары яе не засталіся прастадушна-добрамыслівымі назіральнікамі, якія б захапіліся ягонай прыгажосцю і маладосцю. Нават падбукторваньне "Вы ж дужы — пакажыце фільм народу" з боку журналіста Каравулава, паважанага прэзыдэнтам РБ, не падзейнічалі. У Менску відэакасы зь фільмам перадаюцца з рук у рукі гэтаксама як дваццаць гадоў таму кнігі самвыдавецтваў. Яго не паказаў ніводзін расейскі тэлеканал, у апошні момант ён быў зняты з эфіру і на ўкраінскім тэлебачаньні (гэта адбылося перад сустрэчай Лукашэнкі з Кучмай у Гомелі). Двойчы паказалі стужку тэлеканалы Літвы.

Але фестывальнае жыццё вялікім гэтага сьвету не падуладнае гэтаксама, як і хада гісторыі. Пройдуць гады і мы або нашыя нашчадкі, азіраючыся на падзеі мінулых гадоў з хваляваньнем будучы згадваць пра дзень сёньняшні і, узіраючыся ў кадры архіўных матэрыялаў, будучы удзячныя рэжысэрам, якія, як Юры Хашчавацкі, падрабязна фіксавалі час.

Алена Лукашэвіч

ЧУЖОЕ ВОКА

Багатая фактура беларускага жыцця стварае новыя магчымасці для творчасці. Тут ужо шмат што будзе залежаць ад Вас саміх. Што Вы выбяраеце для сябе, якую эстэтыку? Гатовыя будзеце выказваць свае эмоцыі й грэблівасьць ці пагодзецеся з тым, што Вы ня ўсё здольны растлумачыць?

Фільм Юрыя Хашчавацкага мусіў зьявіцца. За гэта сьведчыла ўся ранейшая практыка кінадакумэнталіста — ягоная ўвага да самых вострых тэмаў, уласны нонканфармізм, шырокія сувязі. Усе названыя кампаненты творчай актыўнасьці выканалі сваю ролю ва ўзнікненьні стужкі "Звычайны прэзыдэнт". Фільм быў створаны ў рэчышчы пэўнай кінематаграфічнай традыцыі, нават апэляцыя да сугучнасьці назваў "Звычайны фашызм" — "Звычайны прэзыдэнт" мусіць падкрэсьліць гэтую традыцыю ды зрабіць яе пазнавальнаю. Фільм патрабуе прызычасьці вока глядача.

У тым і рэч, што фільм разьлічаны на знешняга глядача, прычым вельмі канкрэтна — на расейскае вока. Для адаптацыі робяцца калькі — у ромаўскім фільме адносна Гітлера скарыстаны сюжэт "Ён і вавэрчка", тут адносна Лукашэнкі — "Ён і дзевачка". І вось, адпрацаваўшы эфэкт пазнавальнасьці, стваральнікі стужкі нанізваюць на ўсю беларускую фактуру насышчкі, ёрніцтва... Не сатыра супрацьстаіць тупасьці, а разьвязаныя словы спрабуюць

тлумачыць расейскай публіцы "беларускую загадку". Падобна, што фільм мог быць замоўлены й пралабіраваны пэўнымі маскоўскімі банкаўскімі коламі, якім абырдылі прэтэнцыйныя й нястрыманыя наступы цьмяных бізнэсструктураў, утвораных вакол вышэйшых эшалёнаў беларускай улады. Не выпадкова таму адна з галоўных гераніяў фільма — мытная мяжа паміж Рассіяй і Беларусіяй, якую знішчылі і зноў аднаўляюць. Прадстаўнікі гэтых маскоўскіх колаў у Беларусі — нашыя саюзьнікі ў такой сытуацыі. Але які няўтульны погляд у гэтых саюзьніках!

Так атрымалася, што мне прыйшлося глядзець адначасова дзьве стужкі — "Звычайнага прэзыдэнта" і нарэзку відэаматэрыялаў паводле падзеяў Менскай вясны — 1996. Прафэсійна зробленая першая стужка можа пакінуць беларускага глядача ў панурым стане. Файна, што наступнай ішла відэанарэзка. Яна сьведчыла зусім не пра закасыянасьць і безвыходнасьць, а пра іншыя працы — пра нараджэньне нечага новага. У параўнаньні са сцэнамі незвычайнага стыхійнага жыцця "Звычайны прэзыдэнт" глядзіцца як чужы фільм пра чужую палітыку.

Але "Звычайны прэзыдэнт" мае дачыненне да Сучаснай гісторыі Беларусі, бо сьведчыць пра погляд на яе збоку. Таму я зрабіў копію гэтага фільма й пакінуў у сваім архіве.

Алег Дзярновіч

ПАДЗЕЙ ГОДУ

2325 гадоў таму Аляксандар Македонскі рабіў паход на Усход. Аляксандар, цар Македоніі, сын цара Філіпа II, выхаванец Арыстоцеля, зрабіў шмат пераможных паходаў, заваяваў землі да ракі Інд, стварыўшы найбуйнейшую манархію старажытнасьці, якая распалася пасьяла ягонае сьмерці.

1025 гадоў таму загінуў кіеўскі князь Сьвятаслаў I Гаравіч. У 965 годзе ён перамог Хазарскі

каганат, рабіў паходы на Волскіх буўгараў, у 968 і 971 годзе — у Баўгарыю. Забіты печанегамі.

425 гадоў таму Іван Жалівы вымушаны быў абвясціць пра адмену апырчынны, хоць у паслабленым выглядзе яна працягвала існаваць да самай ягонай сьмерці.

400 гадоў таму князь Яраш Жыжэмскі стаў браць на сваю карысьць мыта на мосьце, пабудаваным мяшчанамі "накладам сваім" на р.

Сьлепне, па дарозе на Маргілёў. Гараджане былі заклапочаныя ня толькі стратай часткі гарадзкага бюджэту, але і тым, што сяляне, якія жылі вакол горада ("падданыя шляхецкія") і прымушаны былі плаціць маставы пабор, перасталі вазіць у Менск прадукты.

300 гадоў таму каралём Швэцыі стаў Карл XII. На пачатку Паўночнай вайны 1700-21 ён меў шэраг буйных перамогаў, але атрымаў паразу ад Расіі ў Палтаўскім баі 1709. Зьбег у Турцыю. У 1715 вярнуўся ў Швэцыю. Забіты пад час вайсковага паходу ў Нарвэгію.

ЛЮТЫ

150 гадоў таму пачынае фармавацца першая камуністычная міжнародная рэвалюцыйная арганізацыя "Саюз камуністаў".

75 гадоў таму ў даліне Інда індыйскія археолягі знайшлі старажытныя гарады.

75 гадоў таму сэр Фрэдэрык Дж.Бэнтынг і Дж.Дж.Р.МакЛеод адкрылі інсулін.

3 сакавіка

100 гадоў таму быў знойдзены самы буйны з выстаўленых у музэях мэтарыт Тэнт (30.883 кг). Яго знайшла блізка ад мысу Ёрк на заходнім узьбярэжжы Грэнляндзі амэрыканская экспэдыцыя на чале з капітанам 3-га рангу (по-

тым контр-адміралам) Робэртам Эдвінам Піры. Эскімосы называлі гэты мэтарыт Абнігіто. Сёньня ён экспануецца ў Хайдэнскім плянэтарыі (Нью-Ёрк, ЗША).

4 сакавіка

1972 год. У пэўна пароды банкіўскай куры, віду індыйскай джунглевай куры, якая выводзілася зь сярэдзіны XVII ст. на паўднёвым захадзе Японіі, была зарэгістраваная даўжыня хваста 10,6 м. Уладар гэтага пэўня быў Масаша Кубота з Кочы (Шыкоку, Японія).

6 сакавіка

75 гадоў таму ў нізе Волгі злавлі самую буйную прэснаводную рыбу ў былым СССР. Гэта была бялуга. Вага гэтага экзэмпляру была 1230 кг.

10 сакавіка

1922 год. Прынятае рашэньне заснаваць самы буйны нацыянальны парк — Нацыянальны парк Вуд-Бафала ў Альбэртэ (Канада), плошча якога 45.480 км². Сёньня ў гэтым парку пераважна хваёвыя і мяшаныя лясы, балоты. Там ёсьць самая вялікая ў сьвеце папуляцыя бізонаў (50 лясных і 12 тыс. сьцяпных). Гэта адзінае месца гнезданьня белых амэрыканскіх журавоў (каля 30 параў).

ЭКАНАМІЧНАЯ ПАМ'ЯЦЬ

Эканамічная гісторыя Беларусі. Вучэбны дапаможнік / Выд. 2-е, дап. і перапрац. / В.Галубовіч, Р.Ермашкевіч, Г.Буршчык і інш.; пад агульнай рэд. В.Галубовіча. — Менск: НКФ "Экаспэктыва", 1995. — 432 с. ISBN 985-6102-16-2

Эканамічная гісторыя замежных краін. Курс лекцый / Н.Полетаева, В.Галубовіч, Л.Пашкевіч і др.; пад агульнай рэд. В.Галубовіча. — Менск: НКФ "Экаспэктыва", 1996. — 432 с. ISBN 985-6102-09-X

Нарэшце беларускія студэнты атрымалі паўнаважны курс эканамічнай гісторыі, бо дагэтуль студэнтам з'яўлялася прыходзілася вывучаць гэтую дысцыпліну з састарэлымі падручнікамі (гісторыя ў іх "прыпыняецца" 10-15 гадоў таму). Але новыя кнігі дазваляюць не толькі запоўніць гэты часавы прабел.

Важная асаблівасць гэтых двух выданняў — тое, што аўтары зрабілі спробу адзінаццата-ленінскай канцэпцыі перыядызацыі гісторыі — канцэпцыі грамадзка-гістарычных фармацыяў, якая базуецца на аснове спосабу вытворчасці матэрыяльных дабраў у грамадстве. Хаця лёгкі Маркса адмовіць нельга, але ўсё ж гэты погляд уяўляе сабой даволі спрошчанае разуменне гісторыі як лінейна-прагрэсіўнага працэсу змены ніжэйшых грамадзкіх формаў вышэйшымі. Таму аўтары прапануюць звярнуцца да цывілізацыйнай канцэпцыі развіцця чалавечага грамадства, якая патрабуе разглядаць гісторыю грамадства не толькі як дыскрэтны працэс змены грамадзкіх фармацыяў, але і як адзіную агульную плынь, для якой характэрна паслядоўнасць і пераемнасць ва ўсіх сферах жыцця грамадства.

Марудна, але пераадольваецца і каляняльны сын-

дром у беларускай гістарыяграфіі. Ня глядзячы на тое, што "Эканамічная гісторыя Беларусі" складзена на ўзор ранейшых выданняў, можна адзначыць яе галоўнае адрозненне — новы падыход у ацэнцы гістарычных падзей. "Аднаўленне сацыяльна-эканамічнай памяці, яе ачышчэнне ад мітаў, догмаў і схаластыкі мінулага" бярэцца аўтарамі за прынцып. Таму ня дзіўна, што пры складанні гэтага падручніка былі скарыстаныя навуковыя працы М.Доўнар-Запольскага і У.Ігнатоўскага, якія за савецкім часам уважаліся за шкодныя антырасейскія "проіскі" і знаходзіліся пад забаронай.

Да таго ж, пры азнамленні з "Эканамічнай гісторыяй Беларусі" чытач можа парадавацца падрабязнасцю дадзенага матэрыялу, дасціпнасцю ягонай падачы. Зручны падзел на раздзелы, багаты таблічны матэрыял, ваякая бібліяграфія сапраўды робяць гэтае выданне дапаможнікам для студэнта.

Што да "Эканамічнай гісторыі замежных краін", то гэта першае выданне такога кшталту, зробленае ў Беларусі. І зробленае няблага. Цікавая пабудова падачы матэрыялу: замест традыцыйнага татальна-крытычнага апісання аўтары робяць аналіз з мэтай вывучэння досведу гаспадарання ў заходніх краінах. Разглядаецца таксама і станаўленне рынкавых адносінаў у Расіі, Украіне і краінах Балтыі. Але аўтары чамусьці ня ўказалі сьпіс выкарыстанай літаратуры, на глебе якой складаецца гэты падручнік, таму студэнт

ня мае магчымасці звярнуцца да першакрыніцаў, што стварае ўражанне самадэстатковасці гэтага выдання.

Такім чынам, у Беларусі патроху пачынае абуджацца навуковае дзейнасць, свабодная ад ужо абрыдлага комплексу прынцыпнасці і пачуцця ўласнай непаўнаважнасці.

П.К.

ЭКАНАМІЧНАЯ ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ

тылу бажніцы з бліжэйшым да актагону альбому квадрату плянамі), якую падхпілі мар'явіты, рохіты і асабліва піры, таксама ад Вільні да Берасіі і Мазыра. Каб пераканацца ў рознасці кшталтаў позняга беларускага барока, варта параўнаць сабор Св. Сафіі і касцёл аа. сьвятых Св. Стафана ў адным Полцаку. У гэтую ж пару захоўваецца яшчэ свас пазыцыі берасцейска-пінскага школа, якая цягнулася да Любліну і праваслаўная школа Магілёва. Натуральна, што сярод гэтых плянаў існавалі розныя палі кансервацыі. З вышэйсказанага вынікае, што пошук зручных тэрмінаў — яшчэ справа будучыні.

Артыкулы Людмілы Хмяльніцкай, Ігара Цішкіна і Ігара Роцькі, зьмяшчаюць запар адзіным блёкам, рэпрэзэнтуюць віцебскую школу гісторыі архітэктуры. Ужо сёння можна канстатаваць, што такая школа складалася і яе характарызуе пайперні магунтны база натуральных і архэалагічных доследаў, а таксама скрупулёзнае вывучэнне мясцовых бібліяграфічных крыніцаў. Істотна таксама і тое, што гісторыя архітэктуры Віцебска ствараецца дзеля неспасрэднага яе практычнага ўжытку. Гістарычны даследаванні базальна-кляштару і царквы Уваскрэшэння на Рынку ўжо сёння ствараюць грунт дзеля рэалізацыі практычна ўзнаўлення гэтых аб'ектаў. Гэта працяг той традыцыі, калі, дзякуючы намаганьням даследчыкаў, была зрушаная справа аднаўлення царквы Зьвеставаньня ў рэгенэрацыі кляштару трынітарцаў.

Тэарэтычныя мастацтвазнаўчыя матэрыялы Ульяны Шаставец, Наталлі Трыфананай, Васіля Пуцько і Людмілы Вакар сведчаць, па-першае, пра недаследаванасць нашае

мастацкае спадчыны, дзе яшчэ й сёння можна пачувацца калюбам, а, па-другое, пра паралюш мастацтвазнаўчае навуцы, якая развіваецца без свайго друку, без належна сеткі музеяў, без падтрымкі нацыі, з ініцыятывай закаханых у сваю справу людзей. Дзе б яшчэ маглі быць надрукаваныя гэтыя матэрыялы, калі б ня гэты віцебскі гадавік?

Варта адзначыць і прыкры прыклад тэатра, якая выявілася яшчэ ў папярэднім нумары: перадрук састарэлых матэрыялаў шматтадовае даўнасьці. Артыкул Чарняўскага і Цішкіна за 1987 (!) год з ужо ня існага часопіса "Помнікі гісторыі і культуры Беларусі" сканчаецца сэнтыэнцый: "Падобны падыход да помнікаў архітэктуры зьяўляецца непапуляльным". Праўда, за гэты час Ігар Чарняўскі ўжо даўно стаў намеснікам старшыні Камітэта па рэстаўрацыі і кансервацыі помнікаў пры Саўеце Міністраў Рэспублікі Беларусі, за гэты час толькі ў Менску зьнішчаны тусін помнікаў, за гэты час прамільгудла гара публікацыяў з пустымі заклікамі ахоўваць... А хто ўсё ж персанальна парушаў закон, хто аднаўляў загалды і хто зьнішчаў? І хто персанальна мусіў і мусіць сёння рупіцца пра помнікі? Можна, калі б дзесяць гадоў таму аўтары адказалі на гэты пытаньне і патрабавалі крымінальнае адказнасці, многае можна было б выратаваць...

І апошняе: а што ж Магдэбургскае права, якое было наддзенае Віцебску ў 1597, і якое стала нагодаю юбілейнага нумару? Прачытаем праз паўтара гады? Згустак інтэлекту сьпіскаецца ў адзін кулак для наступнага ўдару...

СЯРГЕЙ ХАРЭЎСКИ

СВАІМ КОШТАМ

Міхал Паўлаў. Забойства Іасафата Кунцэвіча. — Віцебск, 1996.
Зьміцер Дзядзенка. Аршанская шляхта. — Менск, 1996.

Яшчэ зусім нядаўна аўтар кнігі, тэксту быў у нас амаль цалкам аддзелены ад працэсу выдання, бо працэс належаў дзяржаве і быў адным з галоўных "табу" савецкага рэжыму. Спраба самому памножыць тэкст разглядалася як "самвыдат", як замаха на асновы і суворы каралася нават у незалежнасці ад зместу. Калі саслабелі ланцугі талітарных законаў, аўтары і выдўцы пачалі "вырывацца" на волю, але іх затрымалі акоры законаў эканомікі: кніга, нават сьціплена брашура — рэчы дарагія, а падрыхтаваць яе, надрукаваць і прадаць зусім ня так проста, як здавалася ў інтэлігентных мроях. Тым ня менш кнігі выходзяць, і, як гэта ні парадасальна, іх нават становіцца болей: не дае грошай дзяржава — знаходзяцца спонсары; усё выдавецтва можа на трымаць на адным пісьмовым стала, нават друкаваньне кіраўнічы рэжым ня ўстане пракантраляваць цалкам, а жаданьне выказацца толькі ўзмацняецца ад перашкодаў.

Зараз перада мною дзьве такія кніжачкі — сьціпленыя вокладкі, нават выдавецтваў на тытуле няма, толькі прозьвішчы аўтараў ды месца выдання. Але гэта не псуе ўражаньня, і кніжкі, безумоўна, вартыя цікавасці.

Невядома папулярнае даследаваньне віцебляніна Міхала Паўлава прысьвечанае адной з самых дагэтуль спрэчных асобаў нашае гісторыі — сьвятому Язафату Кунцэвічу. Аўтар спрабуе, зьвяртаючыся да сьведчаньняў сучаснікаў ды ўдзельнікаў падзей, аднавіць гістарычную праўду і — паставіць яе "з галавы на ногі". Падрабязна прасочваючы сытуацыю ў Віцебску 1620-х гадоў, у трагічны дзень 12 лістапада 1623, ён паказвае неспраўдлівасць імперскай легенды пра Кунцэвіча — "душэцеля" ўсходняй царквы. Айнац Язафат быў насамрэч абаронцам менавіта ўсходняй традыцыі ў уніі, чалавекам найвышэйшых душэўных якасцяў, адданым ідэі аднасьці хрысьціянскай адметнасці. Ён стаў ахвярай ня проста разьішоўнага натоўпу, які падбурхоўваўся некалькімі выпадковымі злачынцамі, але загінуў у выніку складанай інтрыгі, накіраванай на зьнішчэнне уніі і, як пераконвае аўтар, інспіраванай з маскоўскага і турацкага боку, з боку тых, хто аб'ектыўна быў зацікаўлены ў паслабленьні нашае краіны. Магчыма, сп. Паўлаў працягне свае заняткі гэтай тэмай і, магчыма, зробіць з брашуры — па сутнасці, артыкула — больш грунтоўную працу, выразна структураваную, з больш падрабязнай гістарычнай і біяграфічнай панарамай, са спасылкамі на крыніцы і, самае важнае, замацуе сваю канцэпцыю як сапраўды навуковую. Кніжка пра Кунцэвіча зьяўляецца ў сэрэй "Таямніцы

віцебскай гісторыі".

Тэма шляхты робіцца яшчэ больш актуальна сёння, калі тыя, хто ўскараскаўся на самы верх грамадства, дэманструюць паслядоўную хамскасць і паходжаньня, і паводзінаў. Шляхетнасць, годнасць выкінутыя зь сьпісу афіцыйных вартасцяў, але застаюцца знакам проста нармальнага чалавека, незалежна ад ягонага прозьвішча і продкаў. А веданьне свайго радаводу, як у сямейным, гэтак і ў нацыянальным маштабе, — справа неабходная для захаваньня. Толькі зноў жа — у нашых умовах надзвычай складаная. Кніжка Зьміцера Дзядзенкі дапаможа і проста зацікаўленым, і нават адмыслова-гісторыкам. Вызначышы адзін рэгіён, былі Аршанскі павет, аўтар, карыстаючыся гербоўнікамі і неапублікаванымі архіўнымі матэрыяламі, сабраў

звесткі пра шляхецкія рады, што жылі, а дакладней, вядома далі маёмасьцю на гэтай старажытнай і багатай на падзеі зямлі. Пустая ніша ўласна беларускай геральдыкі і генэалёгіі, паступова пачынае запўняцца. Ужо ня першая і, напэўна ж, не апошняя ў гэтай галіне кніжка адкрывае важную сэрью рэгіянальных гербоўнікаў і радаводаў (дарэчы, у хуткім часе кажаецца выхад і малага гербоўніка На-

ваградчыны, падрыхтаванага супрацоўнікамі Нацыянальнага архіву). Некалькі сотняў прозьвішчаў аршанскіх шляхціцаў дапоўненыя звесткамі пра вядомых з крыніцаў іхных носьбітаў, гербы, якімі яны карысталіся. Дададзены і невялікі тэрміналагічны слоўнік.

Сур'ёзная праца, зробленая аўтарам, ураджае, але ж і выклікае адразу пэўныя пытаньні і заўвагі. Па-першае, на маю думку, варта пакуль да беларускага напісаньня прозьвішчаў дадаваць і польскае, бо пераважная большасьць гербоўнікаў і гістарычных дакумэнтаў існавалі ў нас на гэтай мове і пры беларусізацыі магчымыя прыкрыя розначытаньні. Тое самае і з назвамі гербаў, якія таксама пакуль не ўніфікаваныя ў беларускім варыянце і таму ў розных аўтараў часта мяняюцца да непазнавальнасці (напрыклад, "кораб" і "карабель"...). Пакуль не распрацаваны і не прыняты агульныя прынцыпы, польскі варыянт захаввае ад магчымых недарэчнасцяў. Па-другое, зважаючы на складанасць працы, усё ж варта даваць больш грунтоўныя звесткі пра рады, асабліва тыя, чые прадстаўнікі адзначыліся ў нашай гісторыі і культуры. У кніжцы сустракаюцца Багамольцы, Багушэвічы, Княжніны, Храптовы, Кандратовічы, Равенскія ды шмат іншых вядомых прозьвішчаў. Але ці маюць яны дачыненне да славытых пісьменьнікаў, краязнаўцаў, музыкаў? Хба што Цяпінскі згадваецца як першадрукар. Спасылкі на крыніцы пры кожным апісаным прозьвішчы, магчыма, дадалі б працы аўтару, але таксама падвысілі б навуковую вартасць выдання. Патрэбныя і малючкі гербаў, хоць бы выбарачныя. Але заўвагі заўвагамі, а кніжка ёсьць і, між іншым, менавіта за аўтарскі кошт, што, здаецца, робіць яе яшчэ больш важнай у беларускім культурным працэсе.

ВІЦІАЎ АРЭШКА

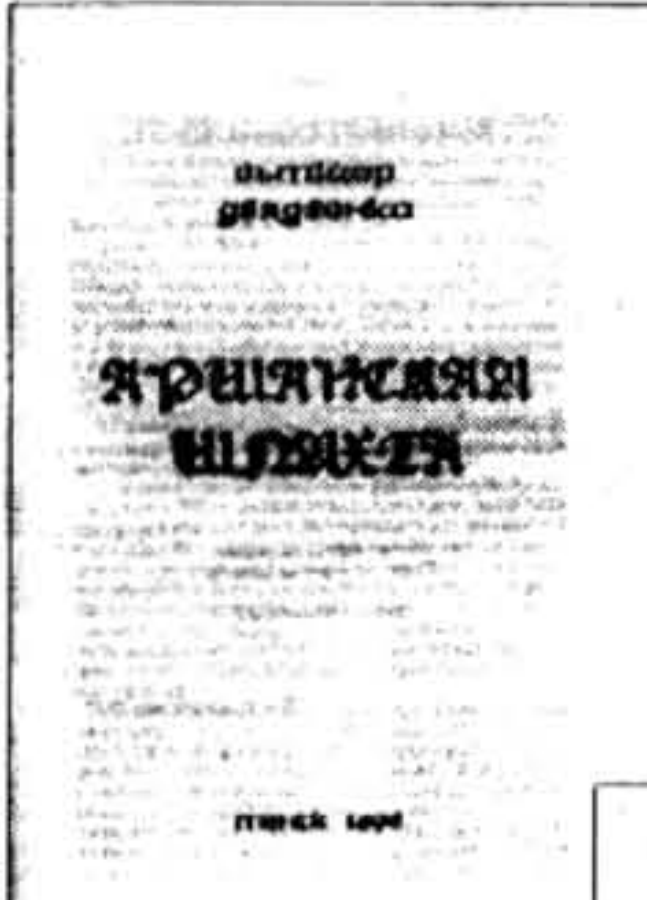
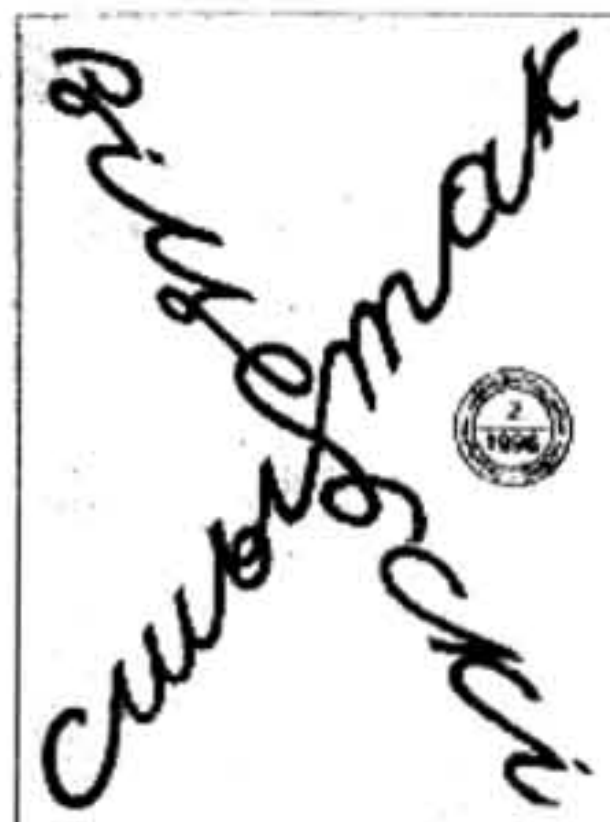
Унія і Віцебск

Віцебскі сшытак, N2, 1996.

Якую ролю адыграла унія ў нашай гісторыі, і ў гісторыі Віцебску ў прыватнасці? Аднаго адказу быць ня можа. Унія стала сапраўды народнай, масвай канфэсіяй, зьменшыла напружаньне паміж рознымі групамі насельніцтва, дасягнула вышэйшых узораў у мастацтве, долідзтве, пісьменстве. І па сёньняшні дзень, глядзячы на ўсю панараму беларускае спадчыны, мы мусім канстатаваць, што ва ўлонны пакутніцы-уніі было створанае ўсё найбольш адметнае, уласна беларускае. Але грэка-каталіцызм не ўратаваў мону (гэта не ўваходзіла ў функцыі царквы, якая мусіла балансаваць над іраім палітычных жарсцяў), не зраўняў людзей паводле вераваньняў ("рускія" каталікі ніколі не сьдзелі на адных лавах з "лацінікамі" ў соймах), ды ўрэшце не стварыў сабе і самастойнага палітычнага заплечча (што выявілася ў хуткім і малакроўным касаваньні уніі ў Беларусі пры абыхавым назіраньні Эўропы).

Прычыны ўзьлёту і падзення уніі трэба шукаць ня толькі ў сфэры мастацкіх здабыткаў, колькі ў глыбіні псыхалёгіі беларусаў. Андрэй Катлярчук у артыкуле "Афіцыйныя сьвятоточныя шырмомні віцебскіх гараджанаў XV-XVIII ст." трапіна адзначыў адну з найхарактэрнейшых віцебскіх рысаў: "Паводле "Віцебскага летатісу", у 1700 г. "віцебляне ў полі з цэхавымі значкамі і хлібамі (ялікарскі звычай! — А.К.) сустракалі расейскае войска", у 1701 г. аналігічна праходзіла сустрэча Пітра I". Як вядома, урачыстае ганараваньне расейскіх цароў не ўратавала Віцебск ад рабунку і спалення. Менавіта барбарскае зьнішчэнне Пітра I Полацка, Магілёва і Віцебска, галоўных цэнтраў праваслаўнае царквы ў Беларусі, прыняло да таго, што паўночны ўсход Беларусі стаў амаль спрэс грэка-каталіцкім. Выснова: унія ня стала прыстанішчам Духу, бо яе абіралі "ў піку" крыжарэзнаму суседу, ня ДЗЕЛЯ, а СУПРАЦЬ.

Артыкул Валянціна Грыцкевіча, якім адкрываецца часопіс, "Міт пра унію", фактычна ўяўляе сабою панэгірык беларускаму каталіцызму, і абходзіць увагаю супярэчнасьці, у якіх паўставала унія. Гэты артыкул — сьведчаньне найноўшага міту пра унію, як залатую банбаньерку, які ўжо трывала ўвай-

Уладзімер Дзянісаў

БАЖНІЦА ў РАМАНТЫЧНЫМ СТЫЛІ

ПЕРАДГІСТОРЫЯ

Існуе паданне, што першы менскі касцёл фундаваў у канцы XIV ст. яшчэ вялікі князь літоўскі і кароль Польшчы Ягайла. Але гэта толькі паданне. Як сведчаць архіўныя крыніцы, першая каталіцкая бажніца з'явілася ў Менску на пачатку XVI ст. На ўзвышшы на левым беразе Сьвіслачы каля 1508 г. быў пастаноўлены драўляны фарны касцёл сьв. Тройцы. З тых часоў гэтая частка горада атрымала назву Траецкая Гара, а потым — Траецкае прадмесце.

У XVII ст. у горадзе былі заснаваныя кляштары дамініканцаў, бэрнардынцаў, бэрнардынак, бэнэдыктынак, францішканцаў. У 1654 г. кс. біскуп смаленскі Геранім Сангушка набыў для ордэна езуітаў мураваны палац і пляц на галоўнай плошчы горада. Потым на гэтым месцы ў пачатку XVIII ст. езуіты пабудавалі вялікі мураваны касцёл у стылі барока. У XVIII ст. у Менску з'явіліся кляштары баніфраўтаў, кармэлітаў, рахітаў, бэнэдыктынцаў, мар'явітак.

У канцы XVIII ст. у горадзе налічвалася 12 каталіцкіх кляштароў, 5 уніяцкіх і адзін праваслаўны манастыр. У 1798 г. была заснаваная менская каталіцкая дыяцэзія, а былы касцёл езуітаў ператвораны ў катэдральны.

На працягу XIX ст. большасць гэтых святыняў была знішчана. Частку зь іх перадалі праваслаўнай царкве, некаторыя прыстасавалі пад розныя гаспадарчыя патрэбы, а астатнія прадані на знос. У 1869 г. была ліквідаваная і менская дыяцэзія.

У канцы XIX ст. горад, які тады налічваў больш за 90 тысячаў жыхароў, меў толькі адзін вялікі каталіцкі храм. Гэта быў былы езуіцкі, потым катэдральны Марыінскі касцёл, які пасля ліквідацыі дыяцэзіі стаў парафіяльным. Акрамя таго, па-за межамі горада на Залатагорскіх могілках знаходзіўся невялікі мураваны касцёл сьв. Тройцы. Яшчэ адзін каталіцкі храм, а дакладней, капліца, стаяў на Кальварыйскіх могілках, тады — за некалькі кіляметраў ад горада. У нядзелі і вялікія свята ўвайшлі ў храмы з-за вялікай колькасці людзей было амаль немагчыма. Таму ў гэты час і з'явілася ідэя будаўніцтва новага касцёла і стварэння яшчэ адной парафіі.

ІДЭЯ

Упершыню пра гэта загаварылі ў самым канцы XIX ст. 20 чэрвеня 1897 году ў менскую гарадскую думу звярнуліся Ф. Віткоўскі, Ян Філіповіч-Дубовік, І. Віткевіч з просьбай, у якой было запісана, што менскі губернатар Трубяцкой: "... заявіў нам, просьбітам, што для таго, каб хадайніцтва пра пабудову ў Менску Рымска-Каталіцкага касцёла магло мець поспех, неабходна пашукаць месца для пабудовы і скласці плян і каштарыс... Азнаёміўшыся як з гарадзкімі, так і прыватнымі пляцамі, мы прыйшлі да пераканання, што адзіна прыдатнае месца для пабудовы касцёла — гэта пусты пляц гарадзкой зямлі, які знаходзіцца на рагу Пецярбургскай і Каломенскай вуліц і заняты пад гарадзкі дрывяны склад. А таму маем гонар пакорліва прасіць гарадскую думу ўвесь названы пляц аддаць пад пабудову Рымска-Каталіцкага касцёла"¹

25 жніўня Менская гарадзкая дума прыняла пастанову: "Аддаць будаўнічаму камітэту пляц зямлі, на якім знаходзіцца дрывяны склад, у арэнду тэрмінам на 99 гадоў на 4 кап. за кв. саж."

Копію гэтай пастановы менскі губернатар М. Трубяцкой накіраваў у Міністэрства ўнутраных спраў. Міністэрскія ж чыноўнікі, спасы-

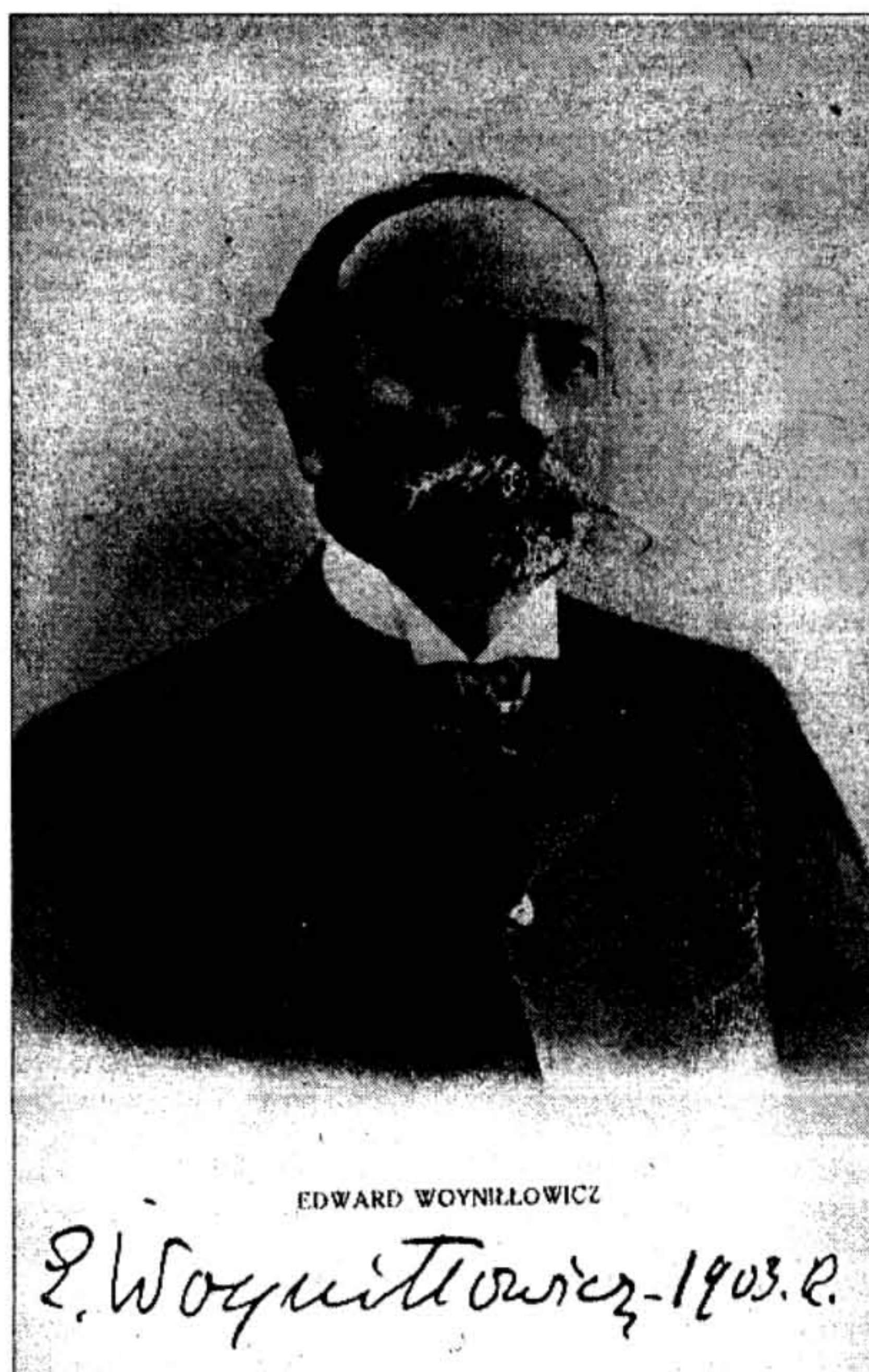
Адноўчы ў 1993-м годзе цэлы нумар "Наша Ніва" быў прысьвечаны Менскай Опэры — вымоўнаму сымбаль сталіцы. Ня менш слаўты і іншы сымбаль Менску — касцёл сьвятых Сымона і Алены або чырвоны касцёл. Сёння расповед пра яго.

лаючыся на тое, што рашэнне пра пабудову новага касцёла не было ўзгодненае з кіраўніцтвам менскай праваслаўнай епархіі і не атрымала падтрымкі ў самім міністэрстве, адпісалі, што "... пастанова гарадзкой думы аб здачы ў арэнду зямлі пад Рымска-Каталіцкую царкву ня можа быць прыведзеная ў выкананьне". Адначасова менскі губернатар у сваім лісьце 8 студзеня 1898 г. запатрабаваў ад гарадзкой думы, каб яна анулявала свой дазвол. На некалькі гадоў справу давялося спыніць.

У 1903 г. у менскую гарадскую думу зноў была накіраваная заява "прадстаўнікоў парафіян Рымска-Каталіцкага катэдральнага касцёла". Пад лістом, у якім даказвалася патрэба будаўніцтва новай святыні, было сабрано больш за 2 тысячы подпісаў. Але патрэбны быў фундатар і мэцэнат, які добраахвотна ўзяў бы на сябе ўвесь шэраг кіраўніцтва гэтым рухам. Ім стаў Эдвард Вайніловіч, вядомы менскі грамадзкі і палітычны дзеяч.

ФУНДАТАР

Эдвард-Антон-Леанард Вайніловіч нарадзіўся 12 кастрычніка 1847 г. у маёнтку Сьляпянка пад Менскам. Бацька Эдварда, Адам Вайніловіч, паходзіў са старажытнага беларускага шляхецкага роду, пачынальнікам якога, паводле падання, быў у XIV

EDWARD WOYNILOWICZ

Э. Вайніловіч 1903 г.

Эдвард Вайніловіч, 1903 г.

ст. шляхціц Вайніла. Маці была Ганна з Ваньковічаў. Э. Вайніловіч скончыў слаўную Слуцкую гімназію, потым вучыўся ў

Новы касцёл у Менску, 1918 г.

Пецярбургскім тэхналігічным інстытуце, стажавалася на заводах Нямеччыны, працаваў інжынерам на Луцкім заводзе ў Пецярбургу. Пасля сьмерці бацькі пасяліўся ў маёнтку Савічы ў Слуцкім павеце, дзе займаўся сельскай гаспадаркай. У 1878 г. Вайніловіча абралі віцэ-старшынём Менскага таварыства сельскай гаспадаркі, а празь некалькі гадоў — старшынём гэтага таварыства. З 1906 г. ён — член Дзяржаўнага савету Расейскай імперыі, дзе быў старшынём "Кола Польскага каралеўства, Літвы і Русі". Акрамя гэтага, ён займаў ганаровыя пасады ў шматлікіх дзяржаўных і грамадзкіх установах Менскай губерні і Слуцкага павету.

На пачатку XX ст. Вайніловіч удзельнічаў у беларускім адраджэнскім руху. Ён неаднаразова сустракаўся ў Менску з Іванам Луцкевічам і пісьменьнікам Карусём Каганцом (Кастравіцкім), добра ведаў Вацлава Іваноўскага і Браніслава Эпімаха-Шыпілу, матэрыяльна дапамагаў беларускаму руху. Аднак потым стаў паступова адыходзіць ад яго, бо заўважыў, што большасць беларускіх дзеячоў пачала схіляцца да сацыялістычных ідэяў. У 1917-18 г. Э. Вайніловіч падтрымаў утварэнне Беларускай Народнай Рэспублікі, удзельнічаў у паседжаньні яе Рады.

Цяжкія выпрабаванні паслаў лёс гэтаму чалавеку. Спачатку ён страціў свайго сына Сымона, які нарадзіўся ў 1885 г. і заўчасна памёр у 1897 г. Гісторык Януш Івашкевіч, які добра ведаў Вайніловіча, у сваёй прадмове да I-га тому ягоных успамінаў адзначае, што толькі рэлігія была той вялікай сілай, якая дазволіла пану Эдварду перажыць гэтае вялікае гора. Вайніловіч пісаў у сваім запавеце:

"Правіца Божая павісла нада мною, я стаў звыном, вырваным з ланцуга, але гэтая ж Правіца Божая падняла мяне. Бог напоўніў мяне сілай, каб я ня ўпаў. Бог зьбірае мне дачку, добрыя якасьці характару і розум якой былі мне відавочным знакам Божай міласэрнасці над маёй галавой; яны не дазвалялі мне ўпадаць у апатыю і сумнеў".

Але празь некалькі гадоў сям'ю Вайні-

ловічаў напаткала яшчэ адна трагедыя. У 1903 г., не дажыўшы толькі адзін дзень да свайго 19-годзьдзя, памерла іх дачка Алена-Бянігна. Рука самотнага бацькі занатавала тады: "З калісьці моцнага дрэва майго роду ападаў лісток за лістком і я застаўся толькі як адна галінка, асуджаны на паміраньне, нібы абпаленае громам дрэва, якое ўжо ніякая вясна не ажывіць. Так захацеў Бог".

Эдвард Вайніловіч і ягоная жонка Алімпія вырашылі пабудавалі касцёл у гонар сьвятых Сымона і Алены — як помнік сваім памерлым дзецям.

"Пасля ўдараў, якія па волі Ўсвышняга былі нанесеныя мне, я вырашыў зрабіць упрасальную ахвяру, пабудавалі святыню дзеля закліку заступнікаў сваіх памерлых дзяцей сьв. Сымона і сьв. Алены, выбраўшы для гэтага Менск — горад, у якім я найбольш зрабіў для грамадства і ў якім пабудова другой святыні была найбольш пільнай. Пры гэтым мне хацелася, каб у Менску каляровыя купалы мелі новыя формы, і я меркаваў, што ня можа быць, каб у натоўпе тых, хто моліцца на новым месцы, ніхто не згадаў пра фундатара, і за мяне і маіх памерлых — апошніх нашчадкаў старога мясцовага роду — не прачытаў "Анёл Панскі".

Вайніловіч звярнуўся са сваёй прапановай да менскай каталіцкай грамады, аднак паставіў умову, што ён сам падрыхтуе праект і ніхто ня будзе ўмешвацца ў выбар стылю храма і сам працэс ягонага будаўніцтва. Ён жа ўзначаліў дэлегацыю ў Санкт-Пецярбург, каб асабіста падаць прашэнне на дазвол будаўніцтва новай святыні тагачаснаму міністру ўнутраных спраў Расейскай імперыі.

Адначасова Вайніловіч вельмі ўважліва знаёміцца з узорамі тагачаснага касцельнага дойлідства. Ва ўспамінах яго ёсьць радкі, якія сведчаць пра жаданьне стварыць храм, які б сваёй архітэктурай нагадваў пра колішняе адзіства хрысьціянскага сьвету: "Я пачаў знаёміцца з узорамі і разнастайнымі архітэктурнымі канцэпцыямі. Не жадаў спыняцца на гэтыя стылі, па-першае, таму, што ён стаў вельмі распаўсюджаным на той час пры будаўніцтве каталіцкіх святыняў у Расеі, па-другое, таму, што вельмі адраўніваўся ад стылю праваслаўных храмаў, якія існавалі ў нашым краі, і гэтым як бы падкрэсьліваў падзел у веравызнаньні клясаў нашага грамадства, і я спыніўся на раманскім стылі, росквіт якога прыпадае на час, калі ўсходняя царква існавала ў аднасьці з Рымам".

АРХІТЭКТАРЫ

Пад час гэтых пошукаў у рукі Вайніловіча трапіла ілюстрацыя зь відам касцёла ў Ютрасіне, што быў пабудаваны ў 1900 г. на замову князя З. Чартарыйскага паводле праекту архітэктара Т. Пайдзэрскага. Архітэктар гэтага храма так уразіла Вайніловіча, што ён адразу едзе ў Варшаву, каб асабіста сустрэцца з аўтарам. Там ён знаёміцца з праектнымі матэрыяламі Ютрасінскага касцёла і, "параўнаўшы яго зь відамі нешматлікіх помнікаў раманскага будаўніцтва ў нашым краі, а галоўнае, са святынямі былых рэйнскіх дзяржаваў, пры пэўных маіх рэмінісцэнцыях з падарожжа па Італіі, мы разам з архітэктарам спыніліся на пэўным тыпе, які з Божай дапамогай на працягу наступных гадоў быў выкананы".

Тады Тамаш Пайдзэрскі (1864-1908) быў ужо даволі вядомым архітэктарам. Адукацыю ён атрымаў у політэхнічным інстытуце Шарлэтэнбургу (каля Бэрліна), потым працягваў вучобу ў Францыі. У 1895 г. пасляхова здаў іспыт на дзяржаўнага прускага будаўніка. Пасля гэтага працаваў у Бэрліне. З 1896 г. распачаў прыватную архітэктурную практыку. Паводле ягоных праектаў пабудаваны прыватныя дамы і палацы ў Бэрліне, Варшаве і Познані. Найбольш значныя ягоныя працы — гэта праекты касцёлаў. У 1903 г. Пайдзэрскі пераехаў у Варшаву, дзе з 1905 да 1907 г. быў прафэсарам Акадэміі мастацтваў. Новаму менскаму касцёлу было

¹ НГА Беларусі, ф. 299, воп. 5, с. 1782, арк. 7.

² Тамсама, ф. 1, воп. 1, с. 3047, арк. 1-1 адз.

наканавана стаць апошняй і самай значнай працай гэтага майстра. За кароткі час праект быў падрыхтаваны.

Тым часам у Менску 20 верасня 1904 г. у канцылярыі губэрнатора быў зарэгістраваны ліст, які, як ужо згадвалася, падпісалі больш за 2 тысячы жыхароў горада. У гэтым лісьце было сказана:

"Што датычыць месца для будаўніцтва, дык такое прапануе даць бясплатна гарадзкая ўправа з участка гарадзкой зямлі на рагу Захараўскай і Трубнай вуліц... Сродкі на ўзвыдзеньне сьцен і даху касьцёла абавязуе даць дваранін Эдвард Адамавіч Вайніловіч, сродкі ж на ўнутранае абсталяваньне і аздабленьне будуць сабраныя добраахвотнымі ахвяраваньнямі, у шчодрым прыплыве якіх ёсьць поўная упэўненасьць. Намаганьнем двараніна Э.А.Вайніловіча зроблены плян і каштарыс, складзеныя варшаўскім архітэктарам У.Марконі, якія пры гэтым дадаюцца..."

Дарчы, імя вядомага польскага архітэктара Уладзіслава Марконі, як аўтара практыка-каштарыснай дакумэнтацыі менскага касьцёла, неаднаразова згадваецца ў розных афіцыйных паперах. Аднак ва ўсіх тагачасных публікацыях у пэрыядычным друку аўтарам гэтага праекту называецца толькі Т.Пайдзэрскі. Прычыну гэтага мы знаходзім ва ўспамінах Вайніловіча. Рэч у тым, што паводле расейскіх законаў Пайдзэрскі, як замежны грамадзянін, ня меў юрыдычнага дазволу на праектаваньне і будаўніцтва касьцёлаў на тэрыторыі Расейскай імперыі. Відаць, таму дакумэнтацыя праекту была зробленая ў майстэрні У.Марконі. Афіцыйна нават нагляд за будаўніцтвам праводзілі іншыя людзі, але на самой справе ўсе працы выліся пад кіраўніцтвам Пайдзэрскага.

"Будаўніцтва касьцёла спачатку вёў сам Пайдзэрскі, але з-за таго, што фармальнага на гэта права, як чужаземец (пазнанчык), ня меў, яго афіцыйна замяніў інжынэр Сьвянціцкі, а калі ў працэсе будаўніцтва жыцьцё Пайдзэрскага скончылася, завяршыў будаўніцтва архітэктар Гай з Варшавы".

Супраць таго, каб у Менску была пабудаваная новая каталіцкая сьвятыня, вельмі рэзка пратэставаў менскі і тураўскі праваслаўны біскуп Міхаіл. Ён падкрэсьліваў, што будаўніцтва ў горадзе яшчэ аднаго касьцёла нельга дазваляць "... в інтэресах падтрыманьня в крае праваславія і рускай народнасьці, ввиду враждебнага настроеньня минских католиков ко всему русскому..."

Менскі ж губэрнатар меў іншае меркаваньне: у сваім лісьце да міністра ўнутраных справаў ад 13 кастрычніка 1904 г. ён зазначаў: "... с точки зрения политической я не опасуюсь сооружения в городе нового католического храма, т.к. русское дело в крае несколько не пострадает от существования в Минске трёх костёлов вместо двух..."

Афіцыйны дазвол на будаўніцтва быў атрыманы ў Міністэрстве ўнутраных справаў 9 сакавіка 1905 г. 19 сакавіка ў зале менскай гарадзкой управы на рагу вуліц Губэрнатарскай і Юраўскай адбыўся збор парафіянаў менскага катэдральнага касёла, на якім кс. дэкан Адам Акка пазнаёміў з умовамі фудаваньня будаўніцтва касьцёла Вайніловічамі:

1. Касьцёл павінен будавацца паводле прапанаванага Вайніловічамі праекту.

2. Фундатары прымаюць на сябе абавязкі па будаўніцтву муроў і даху храма. Усе астатнія працы і, у першую чаргу, абсталяваньне інтэр'ераў, павінны быць выкананыя за кошт ахвяраваньняў парафіян.

3. Новы касьцёл павінен быць асьвечаны ў гонар сьв. Сымона і сьв. Алены, а калі гэта будзе немагчыма паводле канонаў Рымска-Каталіцкай царквы, то сьв. Алены альбо Маці Божай (Immaculata Conceptio).

4. Над галоўным уваходам павінна быць замацавана ганаровая табліца ў выглядзе барэльефа з надпісам на лацінскай мове, што гэты Дом Божы быў пабудаваны ў

памяць пра заўчасна памерлых дзесяць шлюбу Вайніловічаў.

Кс. Акка паведаміў, што праект касьцёла ўжо падрыхтаваны і ўзгоднены ў адпаведных інстанцыях. Некаторыя з прысутных выказаліся за тое, што неабходна пабудавать храм большых памераў і што жыхары Менску павінны самі сабраць неабходныя грошы, але большасьць выступоўцаў падтрымала прапанову Вайніловічаў.

Адначасова быў створаны камітэт, які складаўся з 14 членаў і 6 кандыдатаў для кіраваньня будаўніцтвам новага касьцёла. Старшынёй камітэту абралі Э.Вайніловіча. У склад ягоны ўвайшлі такія вядомыя асобы, як кс. А.Акка, В.Лапот, П.Ваньковіч, менскі гарадзкі галава М.Валовіч, Е.Любанскі, граф Е.Чапскі, Ян Ельскі і інш.¹ 11 красавіка 1905 г. Вайніловіч адмовіўся ад пасады старшыні камітэту. Ягонае месца заняў гарадзкі галава Валовіч.

БУДАЎНІЦТВА

Будаўніцтва пачалося ў траўні 1905 г., калі былі закладзены падмуркі. Архітэктар Пайдзэрскі, як замежны грамадзянін, ня меў правоў на афіцыйны нагляд, таму ўсе фармальныя правы былі даручаныя грамадзянскаму інжынэру Ф.Барановічу, які прыступіў да сваіх абавязкаў 27 траўня

грошы на амбон, баляскі і падлогу. Вайніловічаў падтрымалі іншыя людзі, якія дапамагалі сабраць неабходныя сродкі на аздабленьне касьцёла. Аляксандар Болтуць перадаў будаўнічаму камітэту 1000 рублёў, граф Э.Чапскі таксама 1000 рублёў, а кс. Акка пераказаў 1500 рублёў.

У 1909 г. на касьцельную вежу былі паднятыя тры званы. Самы вялікі "Міхал", які важыў 2373 фунты, быў названы ў гонар сьв. Міхала, патрона магілёўскай дыяцэзіі. Другі, "Эдвард", важыў 1287 фунтаў, а трэці, "Сымон" — 760 фунтаў.

Галоўны ўваход у сьвятыню быў аздаблены барэльефам зь белага каменя з надпісам на лацінскай мове:

"A.M.D.G. Templum hoc pie memorie liberorum suorum Simeonis MDCCCLXXXV + MDCCCXCVII et Helennae MDCCCLXXXIV + MCMIII s. Olimpia Uzłowska conjuge procreatorum dedicat vetique Eduardus Woynilłowicz A.D. MCMVII"²

Тэрыторыю новага касьцёла абнеслі каменнай агароджай, якая мела дзьве парадныя брамы з боку вуліцы Захараўскай.

Адначасова з будаўніцтвам храма выліся перамовы з уладамі пра зацьверджэньне новай парафіі. 30 лістапада 1909 г. на паседжаньні будаўнічага камітэту была абраная камісія ў складзе кс. дэкана М.Се-

ўрука, кс. М.Маеўскага, а таксама панюў В.Лапота і С.Веніслававіча, якая павінна была вызначыць межы новай парафіі. На падставе яе прапановаў магілёўскі каталіцкі архыбіскуп мітрапаліт кс. Ключынскі 20 верасня 1910 г. зацьвердзіў новую менскую парафію, а пробашчам быў прызначаны былы Ігуменскі дэкан кс. Віталыд Тамашэўскі.

Э.Вайніловіч атрымаў дазвол, каб у новы касьцёл была перанесеная ви-

ваць грошы толькі на будаўніцтва муроў і даху храма, дадаткова "... усклалі на сябе ўсталяваньне 3-х алтароў, амбона і граду-ала (бар'ер, які аддзяляе прэзьбітэрыю). Адначасова Э.Вайніловіч запрасіў мастака Ф.Бруздовіча, які "... паводле эскізаў, узгодненых са мною, пачаў рабіць паліхромныя росьпісы касьцёла". На жаль, Бруздовіч не паспеў скончыць росьпісы інтэр'ераў храма. У пачатку 1-й сусьветнай вайны ён быў высланы ў Харкаў як грамадзянін замежнай дзяржавы.

У невялікай капліцы, што выходзіла на Захараўскую вуліцу Э.Вайніловіч паставіў бронзавую копію Маці Божай, што знаходзілася на сямейных могілках Вайніловічаў у маёнтку Савічы.

У 1916 г. была пабудаваная новая мураваная плябанія, але яна не была злучаная з касьцельнай галерэяй, як гэта прадугледжваў праект Пайдзэрскага. Будынак плябаніі вырашылі паставіць у заходняй частцы касьцельнага пляца, і адным са сваіх фасадаў ён выходзіў на Трубны завулак. Драўляны будынак старога плябаніі (які быў пабудаваны яшчэ ў 1870 г. як жылы дом) доўга стаяў на сваім месцы і быў разабраны толькі пасля 2-й сусьветнай вайны.

НОВЫ ЧАС

Менскі касьцёл сьвятыя Сымона і Алены, як і многія іншыя сьвятыні ў Беларусі, напачатку сумны лёс. У 1923 г. яго першы раз разрабавалі бальшавікі. Тады зь яго вывезлі амаль усё — мэблю, гадзіннікі, абразы, посуд, бялізну і нават чарнільніцы.

Канчаткова храм быў зчынены ў 1932 г. Пасля гэтага яго прыстасавалі пад патрэбы Дзяржаўнага польскага тэатру БССР, а перад 2-й сусьветнай вайной тут размясьцілася кінастудыя. У 1941 г. нямецкія акупашыніны ўлады дазволілі адчыніць касьцёл для набажэнства, але пасля вайны храм быў канчаткова зчынены на доўгі час.

Пасля 2-й сусьветнай вайны будынак касьцёла быў перабудаваны пад кінастудыю "Савецкая Беларусь". У 1945-47 г. да прэзьбітэрыюму была зробленая новая 2-х павярховая прыбудова. Сам касьцёл літаральна аббудавалі рознымі маленькімі памяшканьнямі, дзе змясьціліся тэхнічныя службы кінастудыі.

Потым над сьвятыняй нависла рэальная пагроза поўнага зьнішчэньня. Пад час распрацоўкі праекту рэканструкцыі сучаснай плошчы Незалежнасьці ў 1950-60-я гады комплекс касьцёла цалкам ігнараваўся як помнік гісторыі і архітэктуры. Яго прапаноўвалі альбо цалкам зруйнаваць, узарваць, альбо грунтоўна перабудавать, каб зьнішчыць ягоны касьцельны выгляд. У 1960-х гадах быў распрацаваны праект самага вялікага ў Менску шырокафарматнага кінатэатра, які плянавалася пабудавать на месцы зьнішчанага храма.

Толькі дзякуючы намаганьням грамадзкасць касьцёл сьвятыя Сымона і Алены ўдалося выратаваць. У 1969-71 г. быў распрацаваны праект рэканструкцыі храма пад Дом кіно. Згодна з гэтым праектам упершыню былі выкананыя рэстаўрацыйныя працы на фасадзе касьцёла і разабраныя ўсе пазьнейшыя прыбудовы за выключэньнем той, якая прымыкала да алтарнай часткі касьцёла. Адначасова гэтым праектам прадугледжвалася далейшае зьнішчэньне інтэр'ераў храма. Была разабраная агароджа з боку вул. Савецкай і замураваныя два ўваходы на тэрыторыю касьцёла. На шчасьце, каваная мэталічная брама не была зьнішчана, а толькі перанесена на вул. Берсана. У хуткім часе пасля гэтага комплекс касьцёла быў прыняты пад ахову як помнік культуры рэспубліканскага значэньня.

Толькі ў 1990 г. гэтая сьвятыня была канчаткова вернутая Рымска-Каталіцкай канфэсіі і пачалося яе адраджэньне і рэстаўрацыя.

Праектыя эскізы Т.Пайдзэрскага.

1905 г., але, як успамінаў потым Вайніловіч, Пайдзэрскі стала наведваў будаўніцтва, сачыў за працай, рабіў замалёўкі ўзораў архітэктурных дэталей:

"Узоры ўсіх дэталей, нават завесы і клімкі на дзьверы, падрыхтаваў сам Пайдзэрскі і паводле іх усё выконвалася, каб зьласнасьць стылю і характар пабудовы былі цалкам вытрыманыя".

25 верасня 1906 г. урачыстае асьвячэньне краевугольнага каменя храма зрабіў ксёндз-дэкан К.Міхалкевіч. Сучаснікі былі здзіўленыя надзвычай высокай якасьцю будаўнічых работ. Спэцыяльную чырвоную цэглу разнастайнай канфігурацыі прывозілі ў Менск у асобых скрынях ажно з Чанстаховы, а дахоўку з Улашляўку. Для калён і алтароў быў падрыхтаваны ружовы пяшчанік і келецкі мармур.

30 сакавіка 1906 г. інжынэр С.Сьвянціцкі паведаміў у Менскую губэрнскую ўправу, што ён будзе ўзначальваць усе працы замест Ф.Барановіча. А ўлетку 1907 г. яго замяніў варшаўскі гарадзкі архітэктар Г.Гай, які і кіраваў усёй працай да поўнага завяршэньня будаўніцтва.

Сучаснікі адзначалі, што муры касьцёла расылі як на дражджах. Увосень 1908 г. храм ужо быў накрыты дахоўкай і адначасова былі разабраныя рыштваньні. Пачалося аздабленьне інтэр'ераў. На патрабаваньне Э.Вайніловіча "... для захаваньня зьласнасьці стылю ўсе каменныя і скульптурныя працы ўнутры касьцёла, як алтар, бронза, амбон, баляскі, падлога і інш., былі аддадзеныя ў адныя рукі вельмі здольнага скульптара Зыгмунта Отта з Варшавы". Ваконныя вітражы выконваліся паводле эскізаў мастака Ф.Бруздовіча, заснаваных на мясцовых матывах.

Алімпія Вайніловіч асабіста ахвяравала

лікая каштоўнасьць: на галоўным алтары храма было ўсталявана "... шанаванае, як цудоўнае, расьпяцьце Збаўцы на крыжы" са старажытнай слухай фары, што, як лічыў Вайніловіч, было "... знакамітай работы з усімі рысамі школы Віта Ствоша". Сям'я Скірмунтаў з Парэчча ахвяравала старажытны абраз Маці Божай.

АСЬВЯЧЭНЬНЕ

Дзень 21 лістапада 1910 г. ператварыўся ў сапраўднае сьвята. Амаль увесь горад сабраўся каля новай сьвятыні. Ва ўрачыстым асьвячэньні, якое выканаў кс. дэкан В.Чачот, узяло ўдзел усё менскае каталіцкае духавенства, фундатары, а таксама самыя паважаныя людзі ў горадзе.

На жаль, на тое, каб цалкам скончыць аздабленьне храма, не хапала сродкаў. Не была пабудаваная мураваная плябанія, запланаваная праектам Пайдзэрскага, якая павінна была злучацца з касьцёлам мураванай галерэяй. У самім касьцёле трэба было скончыць будаўніцтва алтароў, зрабіць падлогу, усталяваць арганы...

Фундатары, якія спачатку хацелі ахвяра-

¹ "A.M.D.G. — Ad maiorem Dei Gloriam. На вялікую хвалу Божую гэтую сьвятыню ў набожную памяць сваіх дзяцей Сымона (год нараджэньня 1885 + год сьмерці 1897) і Алены (год нараджэньня 1884 + год сьмерці 1903) збудавалі Алімпія Узлоўская і Эдвард Вайніловіч, бацькі. А.Д. Алло Dotini — Год Панскі 1907".

² НГА Беларусі, ф. 1781, воп. 5, спр. 114, арк. 2-5.

Зіма пачалася ў лістападзе. Ужо тады выпаў сьнег. Ён не рас таў, як звычайна. Ён праляжаў ажно да красавіка. За гэтую доўгую зіму сумьеты ўзьнеслі ся на двухмэтровую вышыню. Гарадзкія ўлады спрабавалі з гэтым змагацца, але бяз посьпеху. Таго ж выніку яны дасягнулі ў барацьбе зь лёдам.

Праз усё гэта траўмапункты і лякарні былі перапоўненыя.

Віталь стаіў на аўтобусным прыпынку і думаў: калі зіма праз пару тыдняў ня скончыцца, мне гамон. Я звар'яею. Зіма цягнецца пяты месяц. Такого ніхто ня вытрымае. Тым болей мая тонкая творчая натура.

Як на злосьць, аўтобус доўга не падыходзіў.

Яшчэ б, — падумаў Віталь, — усё дарогі ў лёдзе. Дзе тут паедзеш хутка!

Народ на прыпынку сабраўся адпаведна настрою Віталю. Малыя чалавек лускаў семкі і лушпаі сплёўваў проста на сьнег. Дзьве хамаватыя дзяўчыны гучна абмяркоўвалі ўчорашнюю імпрэзу. Бабулькі скардзіліся адна адной на надта высокія кошты.

Нарэшце аўтобус пад'ехаў, і ўвесь наўтоп уціснуўся туды.

Зрэшты, на прыпынку "Рынак" людзей у аўтобусе значна паменела.

Насупраць Віталю сядзеў абсалютна п'яны дзядзька. Да яго падыйшоў лейтэнант міліцыі і запытаўся: "Ты хоць ведаеш, куды едзеш?" П'яны адно па-дурному ўсьміхнуўся. Міліцыянт плюнуў і сыйшоў на наступным прыпынку.

Віталь падумаў, што някеспка было б самому нарэзацца так, каб ня бачыць гэтае зімы ды ўсяго, што зь ёй зьвязанае.

Віталь працаваў на радыё. Ён веў нязначную перадачу. Але сёньня перадачы ягонае не было. Ён прыйшоў папросту таму, што ў хаце сядзець абрыдла, а для сустрэчы са знаёмай дзяўчынай бракавала грошай (за нязначную перадачку плацілі нязначныя ганарары).

Віталь папаліў на лесьбіцы ды абмеркаваў з калегамі некаторыя дэталі асабістага жыцця іншых калегаў, а таксама цяжкую сытуацыю ў краіне.

Віталь папіў дармовае кавы.

Віталь прачытаў апошні факс ад інфармацыйнага агенцтва:

"Сёньня ўначы чакаецца значнае пацяпленне. Паколькі гэтай зімою выпала рэкордная за апошнія 200 гадоў колькасць ападкаў, у горадзе ствараня адмысловыя камітэты па барацьбе з паводкаю. Гарадзкія ўлады сьцьвярджаюць,

Затапленне

Лявон Вольскі

А П А В Я Д А Н Ь Н

што асабліных падставаў для неспакою няма, сытуацыя знаходзіцца пад дзяржаўным кантролем".

Віталь падумаў: ведаем мы гэты дзяржаўны кантроль. Яны ўжо пракантралявалі сьнег, лёд, цяпер пракантралююць паводку.

Віталь зьніў слухаўку і набраў некалькі нумараў: шукаў магчымую кандыдатуру для супольнага ўжываньня мацаваных напояў. Яго напаткала расчараваньне — той ня можа, гэты адсутнічае.

Пры гэтым у пакой увайшла адна з галоўных радыёных асобаў.

Пачуўшы Віталевы размовы, яна мякка, але настойліва папрасіла яго вызваліць памяш-

кн-

Віталь абудзіў гучны голас. Ён чуўся з вуліцы. Віталь зірнуў у вакно: вуліца пераўтварылася ў брудную раку, па якой плыло рознае гарадзкое сьмецьце. Узровень вады даходзіў да вокнаў першага паверху. Мэгафонны голас манатонна выгаворваў словы:

"Грамадзяне!

Просьба

захо-

Малюнак С. Харэўскага

не і не перашкаджаць працаваць калектыву. Што і давалася зрабіць.

Ад усяго гэтага настрою у Віталю не палешаў. Давалася рана пакласьціся спаць на самоце, цьвярозым ды паўгалодным.

ўваць спакой. Сытуацыя знаходзіцца пад кантролем гарадзкіх уладаў. Празь некалькі гадзінаў становішча будзе выпраўлена!"

— Ну, усё, — падумаў Віталь. — Прыплылі. Па халоднай бруднай рацэ плылі

сьмецьцёвыя бачкі, драўляныя скрыні, паперы...

Віталь жыў на пятым паверсе.

Празь дзьве гадзіны першы паверх быў цалкам затаплены, вада падыйшла да другога.

З пад'езду чуліся ўзбуджаныя галасы, крыкі.

Яшчэ праз гадзіну пачалася зьліва.

Мэгафонныя заклікі захлынуліся і змоўклі.

Віталь даволі цікава адрэагаваў на гэты падзеі: не распранаючыся, ён лёг у ложка ды імгненна заснуў.

Ён прачнуўся празь некалькі гадзінаў і кінуўся да вакна. Пад ягоным вакном разьлілася роўнае спакойнае мора. З мора, нібыта скальняныя выспы, тырчалі высотныя дамы і апошнія паверхі пяціпаверховак. Горад зьнік.

Пад вакном Віталь праплываў вельзарны кодаб ад нейкага магчымнага грузавога аўтамабіля. Віталь скочыў у гэты кодаб і адплыў у невядомым сабе кірунку.

Неўзабаве з даху чарговага дому, пад якім праплываў кодаб, Віталь пачуў крык: пакачайце мяне! І ў кодаб скочыла бяліяная дзяўчына.

— Куды вы плывіце? — спыталася яна.

— Ня ведаю, — шчыра адказаў Віталь. — Там, адкуль я плыву, рабіць ужо дакладна няма чаго.

Далей яны паплылі разам. А наднячоркам кодаб запоўніўся сабакамі, катані, хамячкамі, мышамі, пацукані і рознымі іншымі хатнімі жывёламі. Яны скокалі ў яго з вокнаў, гаўбцоў, усіх дзірак ды шчылінаў.

Зьмеркла. Віталь лёг на дно кодаба, накрываўся пінжачком. Дзяўчына лягла побач і прыціснулася да яго. Так цяплей, — сказала яна і адразу заснула. Сьцішыліся й жылёны ў кодабе.

Над затапленнем узыходзіў зьзякі веснавы месяц.

Карэл Чапэк

Ш ПРА ПЯЦЬ ХЛЯБОЎ

... Што я маю супраць яго? Я вам, сусед, скажу проста: ня тое, каб я меў што-небудзь супраць ягонага вучэння. Гэта не. Аднойчы я паслухаў ягонае казаньне, і скажу вам, ледзь ня стаў ягоным вучнем. Тады я вярнуўся дадому і кажу свайму стрыечнаму, які рымар: ты, ты б толькі паслухаў: гэта, скажу табе, свайго кшталту прарок. Вельмі прыгожа гаворыць, праўду кажу; ажно ў чалавеку сэрца сьціскае; я, паверыш, меў вочы, поўныя сьлёз, узяць ды зачыніць сваю краму ды пайсьці за ім, каб яго ўжо ніколі не згубіць з вачэй. Раздаў усё, што маеш, казаў ён, і ідзі за мной. Любі бліжняга свайго, дапамагай бедным і выбачай тым, хто цябе крыўдзіць і такія рэчы. Я — проста пекар, але ж калі яго паслухаў, то была ў мяне, кажу, такая дзіўная радасьць і боль, ня ведаю, як бы гэта сказаць: такая туга, што хоць кленчы на зямлі і плач, а прытым так прыгожа й лёгка,

нібы зь мяне ўсё спала, ведаецца, усе клопаты і злосьць. Я тады й кажу свайму стрыечнаму, ты, балван, май сорам; гаворыш адно пра вінаватых, колькі табе хто вінаваты і што маеш плаціць столькі ды столькі дзесяціны ды недаймак ды адсоткаў; а ўзяў бы ды раздаў бедным усё, што маеш, пакінуў жонку і дзяцей ды пайшоў за ім...

І за тое, што ён лечыць хворых і шалёных, я б яго таксама не папракаў. Праўда, гэта ёсьць дзіўная і надзвычайная сіла; але ж кожны гэта бачыць, што нашыя лекары — прайдзісьветы, а рымскія нічым ня лепшыя; грошы браць умеюць, але як паклічаце іх да чалавека, які памірае, дык толькі перасмыкнуць плячыма ды скажуць, што трэба іх было клікаць раней. Раней! Мая нябожчыца жонка стагнала два гады ад кравацёку; я яе вадзіў па доктарах, ня можаце ўявіць, колькі грошай на гэта пайшло. А не дапамог ёй ніводзін. Калі б ён ужо тады хадзіў па гарадах, я б упаў перад ім на калені і сказаў: Госпадзе, аздараві гэтую жанчыну! А яна б дакранулася да ягонай адзежы і аздаравілася б. Так, бедная, намаялася, што й ня выказаць. Вось бы я тады славіў яго, што аздаравілае хворых. Ведаецца, фэльчары супраць гэтага крычаць, маўляў падман гэта і халтура, ды хацелі б гэта яму забараніць ды ўсё такое; але гэта ўжо розныя такія інтарэсы. Хто хоча дапа-

магаць людзям і выратаваць сьвет, заўсёды ўмяшаецца ў нейчы інтарэс; усіх немагчыма задаволіць, інакш нельга. Я кажу, аздаравілаць ён можа ды няхай і мёртвых уваскрасіае; але тое зь пяцьцю хлябамі яму ня трэба было рабіць. Як пекар вам скажу, што была то вялікая крыўда пекарам.

Вы ня чулі тое пра тых пяць хлябоў? Дзіўна, усе пекары проста выйшлі зь сябе з-за таго выпадку. Дык вось за ім прыйшоў вялікі наўтоп на пустое месца, і ён аздаравіў іхных хворых. А калі пачало зьмяркацца, падступілі да яго ягоныя вучні й кажуць: "Гэтае месца пустое, а час ужо мінуў. Адпусьці натоўпы, няхай ідуць у мястэчкі, купяць сабе ежы". А ён сказаў ім: "Ім няма патрэбы адыходзіць, дайце вы ім есьці". А яны кажуць яму: "Мы ня маем тут нічога, акрэм пяці хлябоў і дзьвюх рыбін". А ён кажа: "Дык прынясьце іх сюды". І загадаў наўтопу сесьці на траву, і ўзяўшы тых пяць хлябоў і дзьве рыбіны, глянуў у неба, паблагаславіў і, ламаючы, даваў вучням тых хлябы, а вучні натоўпам. І елі ўсе і насыціліся. І сабралі, колькі засталася кавалкаў, поўных дванаццаць кашоў. Тых жа, якія елі, было каля пяці тысячаў мужчын, акрэм жанчын і дзяцей.

Пагадзіцеся, сусед, што такое не спадабаецца ніводнаму пекару; як яму толькі гэта ў галаву прыйшло? Калі б гэта стала звычайна, каб нехта пяцьцю хлябамі і дзьвюма рыбамі насычаў пяць тысячаў людзей, а пекарам хоць у сьвет ісьці, ці

ня праўда? Што тычыцца тых рыбак, мне ўсё адно; яны самі растуць у вадзе, і можа іх налічыць хто хоча. Але пекар мусіць дорага купляць муку і дрожджы, мусіць мець памочніка і выплочваць яму заробак; мусіць мець краму, мусіць плаціць падаткі ды яшчэ нешта, так што ўрэшце будзе рады, калі застанецца яму нейкі грош на прахыцьце, каб ня мусіў жабраваць. А ён, ён толькі гляне ў неба і мае досыць хлеба й на пяць або колькі тысячаў людзей, мука яму нічога не каштуе, ня мусіць Бог ведае скуль прывозіць дрожджы, ніякіх выдаткаў, ніякай працы — дык зразумела, ён можа тых хлябы людзям даваць дарма, хіба не? А на тое не зважае, што праз тое пазбаўляе навакольных пекараў чэсна заслужанага прыбытку! Кажу вам, гэта несумленна канкурэнцыя, і трэба б яму гэта забараніць. Няхай тады плоціць падаткі, як мы, калі хоча займацца пяркарствам! На нас ужо нажджюць людзі і кажуць, як гэта такія нехрысьцеьвы грошы хочаце за такую мізэрную баханку? Дарма павінны даваць, як ён, а які ж у яго хлябец: белы, храбусткі і духмяны, аб'есціся можна. Мы ўжо мусілі зьнізіць цану выпечкі; клянуся гонарам, даем яе за цану вытворчасці, толькі каб не зачыняць крамы; але да чаго гэта ўсё давядзе, у нас, пекараў, галава кругам ідзе. Усё ж у іншым месцы ён насыціў чатыры тысячы мужчын акрэм жанчын і дзяцей сямю хлябамі і некалькімі рыбамі, але там сабралі толькі чатыры кашы кавалкаў; ужо й яму ягонага справа ня йдзе так

Карэл Чапэк (1890-1938), чэскі пісьменьнік. Аўтар раманаў "Звычайнае жыццё", "Вайна з саламандрамі", апавесьцяў "Першая зьмена", "Жыцьцё і творчасць кампазытара Фалтына", п'есаў, апавяданьняў, казак. "Пра пяць хлябоў" — адна з навэлаў "Кнігі апокрыфаў".

Мэва Марон

ІНШЫ ПРЫКЛАД

СВЯТЫ ВОСТРАЎ З ВЫШЫНІ ПТУШЫНАГА ПАЛЁТУ

Параплаў на Дублін адплывае з Холіхеду, павалійску — Кергабі (Caerghibi), каб дабрацца да якога трэба праехаць праз востраў, які завецца Мон або павалійску Энгліс. Там заўсёды застаецца крыху часу, каб прагуляцца да царквы Сьв. Кабі (адсюль і назой мястэчка; сам гэты свята прыбыў сюды з Корнуэлу праз Ірляндыю ў шостым стагодзьдзі) і пасядзець сядою надмагілляў, палова з якіх надпісаная павалійску, ды зьвесці апэльсін. (Сама царква зачыненая!)

Аднак павалійская мова там зусім не памерла: там за пяць хвілінаў на вуліцы пачуеш яе болей, чым ірландскую ў Дубліне за тыдзень. Паэт Р.С.Томас правёў тут сваё маленства: ягоны бацька працаваў на пароме. Калі параплаў агінае мыс, можна паглядзець на поўдзень і ўявіць сабе, як ён стаіць на краі наступнага паўднёнага выступу, бліжэйшага да Ірландыі, чым да Англіі...

Аднак ня будзем парушаць паслядоўнасьць падзеяў. Першае, што нагадвае мне пра Р.С.Томаса — гэта самалёты-знішчальнікі, якія пралітаюць нізка над ядлоўцамі і авечкамі вострава Мон — гэты крапід мне вельмі ўтульны, хочацца спыніцца й выйсці. Самалёты ўзнікаюць, калі я прапускаю станцыю, назой якой складаецца з 58 літараў (ціпер цяжкі там ужо болей і спыняюцца!). А Томас зрабіў самалёты адным з сваіх сымбалаў зла, "вестунамі сьмерці".

Р.С.Томас — (адслужаны) свята, якому цяпер за семдзесят і які піша вершы павалійску і прозу (улучна з казаньнімі) павалійску. Ягоная паэзія вылучаецца сваёй адмоўнай тэалёгіяй, што гарантуе яму прыемную кампанію, калі ён самотна кленчыць у сваёй царкве. З другога боку, ягоныя пакуты з таго, што ён быў "народжаны бяз мовы", не разлічаны на разуменьне з боку ангельскага чытача.

Вось тая нітка, што зазначае далейшы шлях: "... і дзеўка / спаражнілася мною..." "я / нарадзіўся ў зносоце / іхнай ежы і усмактаў іх мову / з атручаным малаком маёй маці..."

Ён вывучыўся павалійску, калі яму было ўжо пад трыццаць, каб працаваць святаром — запозна, каб пісаць на гэтай мове вершы. Фактычна ён разглядае пісаньне павалійску як спакусу, якую трэба вытрымаць: пісаньне павалійску вершаў нахшталь ягоных замест доўгага практыкаваньня ў традыцыйнай мэтрыцы стварала б толькі ілюзію, гэта не было б сапраўднай паэзіяй.

З другога боку, у ірландскай паэзіі сёньня ніхто напэўна не адчувае гэтых абмежаваньняў, бо мова пераывае ў значна горшым стане: усё яе любяць і толькі ніхто ня хоча задаць сабе клопату на ёй

гаварыць, а таму ўсё напісанае павалійску ўжо само па сабе лічыцца добрым; тым часам як павалійская мова — усё яшчэ жывая — можа стацца прадметам зацятых спрэчак, а ня толькі сродкам паэтычных спаборніцтваў падчас *eisteddfod*...

Вершы Р.С.Томаса да 1970-х гадоў можна разглядаць як спробу знайсці агульную мову з сваімі парафіянамі: інтэлектуал зьбіраецца стаць вясковым святаром і выяўляе, што яны стаць да праўды бліжэй за яго. Пачаў ён з часта цытананых цяпер радкоў, нахшталь "*Ёсьць нешта страшнае ў бяздумнасьці іхнага розуму*"; а далей падаецца агляду даўгі й павольны працэс атаясамленьня вобразу.

Магчыма, ён зачэпіўся за думку Патрыка Каваны (Patrick Kavanagh) з ягонага верша "Вялікі Голад" (1943): "Араты-селянін, расьліна напалову — / што рэагуе на сонца і на дождж..." "І ўсё ж часамі, калі сонца блісьне ў прагал / яны пазнаюць Бога-Бацьку ў дрэве: / жыццёвым сокам будзе Дух Сьвяты, / Хрыстос — лісьцём зялёным, што паўстане на Вялікдзень / з старанна запячатанай магілы".

Аднак Кавана апісваў сытуацыю знутры. А ў нас гаворка пра Р.С.Томаса. А менавіта пра яго раннія вершы. Усё, што засталася выразным у маёй памяці, можна падсумаваць у вобразе сонечнага свята, што ліецца праз шыбу, і шматаблічнага слова "прагал"...

"Я пачыну, як сонца прабілася / каб асьвятліць маленькае поле / на хвілінку, і я пайшоў далей / і забыўся пра гэта. А гэта была пэраіна / вялікай каштоўнасьці...", кажа ён з думкай пра словы з Мацьвеева 13.46. "Можна ў Валі збіраць / дыямэнты, але толькі / вачыма. Вось пагорак засьветліцца / раптам; задрывыць каларовае / поле і згасне...", працягвае ён, перш чым папярэдзіць, што калі зашмат людзей зьбіраецца вакол малага акенца, яно замліцца ад іхнага дыханьня...

"Прагал" — патаемнае слова, загадка, сплёт значэньняў: прагал паміж сьветам і самай рэччу, паміж арыгіналам і перакладам, паміж чалавечымі творами і Богам; прагалы ў нашым досьведзе і разуменьні; нарэшце прагал у фіранках, празь які можна зазірнуць... Вось толькі некаторыя звыклія значэньні, якія выклікае ў думках гэтае слова. Аднак, магчыма, больш дарэчы было б прыгадаць Сіману Вэй (Simone Weil) на фоне "l'imagination combleuse de vides... des fissures par ou passerait la grace", напоўненасьць якіх пакідае нам толькі адно магчымае *прачытаньне*, бо для яе "каханьне — не сущышэньне, а свята-ло".

"Прагал у жываллоце" — пра чалавека, што стаіць "... у прагал / паміж лясчынаў і пільнымі вачмі, / вострымі як калючкі, глядзіць на сьвітанак, / што напайнас даліну бледна-жоўтым / сьвятлом, / дзе авечкі

хапленне падобнае да таго, што выявілася да "Белага Тыгра" ў ягонай клетцы, які "... дыхае // як, паводле нашага ўяўленьня, / мог бы дыхаць Бог у цесных межах / нашага вызначэньня Бога, бядучы / на бласконцасьці, якую ўжо не вярнуць".

з ягнятамі ходзяць агорнутыя / шэрай імглою, якая ўзнімаецца ад расы. / А можа гэта партрэт, які намаліваў галінкі / сьмелымі рыскамі на гэтым голым / каналку неба? Бо ён усё яшчэ там / калі займаецца ранак, калі ўжо зусім сьветла / і калі я раптам узіраюся ўгору і гляджу на самотную птушку". Як і прагал паміж думка палямі ў вершы Уолда Уільямса з маёй папярэдняй нататкі пра Валію, і тут прагал азначае ўваход у іншасьвет, не перастаючы разам з тым быць прагалам у нашай абароне, месцам найбольш прысутным да нападу.

Выяраючы пададзеную вышэй цытату з Каваны, я раз-пораз наткнулася на слова "прагал" у ягоных вершах: "Пах скошанай травы / разьвешанай на шыпыне — / ён удыхаў праз прагалы, пакуль думкі яго / не напоўніліся ўспамінамі дваццаціх летаў". "Я чытаў ёй / пра вузкія прагалы, дзе зьзяла залатая саломка, нібы мясячнае сьвятло". Дадамо сюды слова "прагал" (gap) у назовах маскоўскасьцяў, дзе яно азначае горны пералом.

Р.С.Томас часам вінаваціць у чымсьці гэтакім: нібыта ён пачынаў як цяперозы Дылан Томас (Dylan Thomas), прапануючы ангельскаму чытачу дзівосныя экзэмпляры нязвычайнай пароды, званай вавалійскімі слянамі, а пасля знайшоў яшчэ лепшую мадэль для перайманьня ў асобе Тэд Х'юза (Ted Hughes), які рабіў нешта падобнае на матэрыяле жывёлаў і птушак (найярчэйшае ўвасабленьне гэта знайшло ў "Вароне", міталёгічнай паэзіі жорсткасьці, прызначанай на тое, каб пераплюнуць у гэтым саміх палякаў і пакончыць з разьмомамі пра ангельскую арыстакратычнасьць)...

Ёсьць у гэтым і свая праўда: у сваіх вершах сямідзесятых гадоў Р.С. занда часта пераймае стыль "Вароны". Ягоная "навуковасьць" таксама часам збівае з тропу: узяць хоць бы прадказальныя ядзерныя грыбы... Ён псуе верш "Месяц у Хэліне", пераблытаўшы зацьменьне з квадратам Месяца — і тое і другое ў яго мае прычынаю зямны цень... Аднак ужо адна толькі згадка пра Кавана паказвае, наколькі выразна неангельская тая традыцыя, у якой хаваюцца ягоныя найглыбейшыя карані.

Аднак вярнемся да "Прагалу". Гэтак заўсёда першы верш у ягоным зборніку 1978 году. Там ідзе гаворка пра Бога, якому пагражае Бабілёнская вежа (і ягоны найстрашнейшы камшар — чалавек). Існуе гэты выраз "Бог прагалаў", які ўжываецца для абвяржэньня пэўнага роду тэалёгіі, якая лічыць Бога адказным за рэчы незразумельныя нам у навуковым сэнсе — а рэчаў такіх робіцца штораз меней, і таму Бог высьцясьняецца "прагрэсам".

У вершы разглядаецца гэтая абразлівая ідэя, аднак аўтар падыходзіць да яе "з пункту гледжаньня Бога" ("Ён нахіліўся / і зазіраў у слоўнік, / якім яны карысталіся. Насупраць ягонага імя / заставалася пустка, гэтка ж, як і тэрыторыя / паміж імі, слоўны голад / на рэчы ў сабе. І цэпра / — божае кроў — запульсавала / у ім...", чыё за-

добра, але нас, пекараў, ён знішчыць ушэнт. І я вам вось што скажу, што ён гэта робіць адно з варажасьці да нас, пекараў. Гандляры рыбамі таксама галосьцяць, але ведаеце, яны ня ведаюць, колькі прасіць за свае рыбы; гэта даўно не такое годнае рамяство, як у пекарскага стану.

Паглядзіце, сусед: я толькі стары чалавек і живу сам на сьвеце; ня маю ані жонкі, ані дзяцей, дык што мне не хапае. Я ўжо казаў свайму памочніку, каб ён у маю пякарню запрагаўся сам. Мяне ж не хвалюе ўласная карысьць; душа зь мяне вон, я б хутчэй сапраўды раздаў сваю нязначную маёмасьць і пайшоў бы за ім і культываваў бы любоў да бліжняга і ўсё, што ён кажа. Але ж калі бачу, як ён паставіўся да нас, пекараў, то кажу сабе: Дык жа не! Я як пекар бачу, што гэта ніякае не выратаваньне сьвету, а проста бяда для нашага рамяства. Мяне шкада, але я яму гэтага не дарую. Так ня пойдзе.

Зразумела, мы падалі на яго скаргу Ананію і гарадскому галаве наконт парушэньня статуту харчовага цэху і падбухторваньня: але ведаеце, як у гэтых уладаў усё ідзе чарапашым крокам. Вы мяне ведаеце, сусед; я — мірны чалавек і не шукаю ні з кім сваркі; але калі ён прыйдзе ў Ерусалім, я ўстану на вуліцы і буду крычаць: "Распні яго! Распні яго!".

1937 г.

Пераклад з чэскай Валеры Буйвал

СВЯТЫ ВОСТРАЎ З ВЫШЫНІ ПТУШЫНАГА ПАЛЁТУ

Прэсці са старонкі 13

скую літаратуру, напісанага па-валійску ў 1952 годзе). "Прыпынак на шляху вяртаньня да валійшчыны", паўтарыў ён у Planet у 1990-м.

Але прыпынак ні ў якім разе ня ў сэнсе таго, каб уляпіць сям-там валійскае слоўца дзеля "мясцовага калірыту"; хоць ягоная паэзія, якую нельга назваць *цямнай*, патрабуе часам пэўных ведаў, як, напрыклад, у выпадку зь вершам "Сьв. П. 1588-1988". Ён прысьвечаны Ўільяму Моргану (William Morgan), першаму перакладніку Бібліі на валійскую мову, які "вылоўлівае патрэбныя словы", закідаючы вуду "у імя таго нябачнага, што ўсхваляваў ягоныя глыбіні".

Я не спадзяюся апраўдаць агульнае ўражаньне "блякласьці" параю радкоў у перакладзе: бо заўсёды можна запярэчыць, што радкі, якія выглядаюць пустымі ў адарвананьні ад кантэксту, адыгрываюць сваю ролю ў багатай цэласці. Тым часам як некалькі радкоў самі па сабе <КУР-СмогуцьKURS; здавацца страшэнна добрымі ўзятая асобна, без таго, каб гэтая "добрасьць" спраўдзілася на цэлым творы...

Дык вернемся да саміх вершаў. Адмоўная тэалёгія. З нашага боку гэта выглядае так: стаіш на каленях у цемры будынку, абсаджанага тысячамі дрэвамі і чакаш таго "сонечнага промня, што прабегае праз шыбы". "Яны наставілі гэтую каменную пастку / на яго, вабячы яго свечкамі, / быццам Ён, як вялікі матыль, вяліцць / зь цемры..." ("Пустая царква") "Я не магу зрабіць нічога болей / як толькі напоўніцца сваім / маўчаньнем, спадзеючыся, што Ён падыйдзе / як дзікі звер да вадапою..." ("Прысутнасьць")

"Увесь сэнс — у чаканьні" ("На каленях") "...лакуль паток вады / лашчыць мяне... / я вяртаюся да вытокаў / ... над чыстым небам з рыбамі, ярстымі як драды..."

Што часта бывае значна лягчэй сказаць, чым зрабіць у сучасным сьвецце: не забывайце пра самалёты! Р.С.Томас кажа, што цяпер няма ні сапраўднай цішыні, ні сапраўднай цемры — дзеля "машыны". Так мы прыходзім да яго поглядаў на сучасны стан Валіі, да краёў напханай ангельскімі турыстамі і іхнымі "лецішчамі", што змушае мясцовых людзей перабірацца ў гарады і выклікае рэакцыі накішталь кампаніі падпалаў, праведзенай "Сынамі Гландура", якіх Р.С. адмаўляецца асуджаць...

"Дык куды ж мне ўцячы ад смуроду /

распаду, ад гніцця памерлага / народу? Я іду на беразе / цэлую гадзіну і бачу, як ангельцы / корпаюцца ў руінах / нашай культуры, заліваюць прыбрэжыны пясок / нібы хваля і з грубасцю / хвалі заштурхуюваюць нашу мову / у магілу, якую мы для яе выкапалі", кажа ён у вершы "Сховішчы".

Або амаль аўтапартрэт у вершы "Сандэрсэ Люіс": "І ён заклікаў іх: / заклікаў сталежы і цвёрдымі / як ён. Ён чысьціў сваё пяро / утыкаючы яго ў іхныя тлустыя / целы. Ён быў аскетам, Валія была / яго дыетай..."

У іншым аўтапартрэце ён настойліва паўтарае "Dim Saesneg" ("Я не размаўляю па-ангельску") турыстам, якія заблукалі на сваім аўтамабілі, пазаўляючы сабе прысьмасьці паказаць людзям дарогу. Яго вінаваціць у тым, што ён бачыць Валію краінай зь мінуўшчынай але бяз будучыні — аднак гэта якраз тое, чаго хочучы тыя турысты: "ці музіць значыць — мір?"

Калі Р.С. бурчыць на турыстаў, якія на скалах чытаюць газеты замест таго, каб назіраць за птушкамі, гэта выглядае нібы ён спрачаецца з мадэрным сьветам як гэтым; аднак, калі гэта і так, гэта спрэчка з валійцамі ня менш, чым з ангельцамі, і відзецца яна пераважна па-валійску, "каб не выносіць сьмецьце з хаты" — Р.С. адмаўляецца даваць інтэрвію ангельскім газетам.

Злоўлены ў клетку бог і затанула маўчаньне падрыхтавалі нас да тэмы птушак, якая хавасца ў сэрцы гэтай нататкі. Бо Р.С.Томас назірае за птушкамі, асабліва пералётнымі, якія належаш "адкрытым прасторам". Птушыныя яйкі "значна больш эстэтычныя, чым размнажэньне ў сысуноў". Ён наракае, што валійцы ня ведаюць імёнаў сваіх птушак: спатрэбіўся ангелец, каб заснаваць пункт назіраньня за марскімі птушкамі на святым востраве Ініс Энлі (Ynys Enlli) або па-ангельску Бардсі, які колісь быў месцам падомніцтва іншага роду. А ў сваёй пагоні за палланцамі таго, што засталася ад іншасьвету, ён дабраўся амаль да Беларусі.

У Planet некалі быў надрукаваны ягоны тэкст пра падарожжа ў край (пачакайце-пачакайце!) недзе "на польска-расейскай мяжы", у паблытаную Kotlinu Biebrzansku і ў цалкам пазнавальную Белавежу. (Бацьце, як цяжка пражыць жыцьцё ў Валіі і ўратавацца ад ангельскай дзынфармацыі) Ён пабачыў птушак, назвы якіх давялося б шукаць у ангельскім слоўніку,

таму тут я ўжыву іх латінскія імёны: *circus pygargus, Sylvia curruca, chlidonias leucopterus, acrocephalus paludicola, ficedula albicollis, dendrocopus leucotos...*

Імёны і нічога болей. Як паштовыя познаккі ў альбоме. У пошуку, у чаканьні — паэзія, а ня самі птушкі. Тут няма нічога ад захапленьня Каваны з нагоды "вільзных сьцяблінаў уману... за бульбянымі буртамі" — "я ведаў усіх іх на выгляд, перш чым спазнаў іх імёны".

Або (гледзячы на валошку з Каляднай паштоўкі, выкарыстанай як вокладка для фатакопіі) Караткевічава: "Учора бачыў сапраўды сінюю-сінюю сініцу, прычупрылася. Звычайна сіні колер у іх бляклы, у прускі блакіт. А тут такая ляпіс-лазур, што вачам балюча, і грудка ня жоўтая з водсьветам у зялёнае, а жоўтая з водсьветам у блакіт, і толькі крыху зялёні" ("У дарозе і дома", 14/IV Серада).

Нічога такога, толькі імёны, ніякіх апісаньняў. У чытачоў нават не абудзіцца ілюзія, што яны ведаюць гэтых птушак, калі яны пашукаюць іхныя імёны ў даведніках "Birds of Caernarfonshire and Anglesey" (з артыкулам а. Р.С.Томаса) або "Ptaki polskie", як гэта зрабіла я...

Адмоўная тэалёгія: Бог проста ёсьць, і нельга сказаць, што ён такі або гэтакі... (як гэта надта ж любіць рабіць "балбатлівае хрысьціянства"). І гэта ўсё? У ягонай валійскай прозе глыбока хавасца апісаньне сустрэчы з чарадой каралькоў, якія пярхнулі празь лістоту так блізка ад яго, што ён бачыў іхныя вочкі, падобныя да чарнічных зярнятак, а праз імгненьне ў яго ўваччу засталіся "толькі сонечныя промні, што нагадвалі мне пра золата іхных чубкоў"...

І ўсё ж у гэтым называньні імёнаў ёсьць нешта занадта інтэлектуальнае — ён нібы трымае ў адной руцэ бінокаль, а ў другой — вучоную кнігу, як бы і не было вусна перададзенай традыцыі, якая бачыць і ведае ўсё што трэба без ніякіх кніг ("Гэта здрыжнічкі, — казалі бабуля, — гэта ястрэц, а вунь, на выжарыне, скрыпень зашвітае. Гэта во драсэн, а гэта братаўка..." (Арлоў, "Мой радавод")).

Птушкі ў вершах Р.С.Томаса — гэта проста птушкі, магчыма чайкі ("Крык марскіх чаек / быў крыкам з Крыжа"), а ня нейкія напрыдумляныя назовы. Ён грубы і рэзкі, часамі нават залішне... (неталерантнасьць на-

верненага?) Аднак пры гэтым ён выяўляе рэдкую пяшчоту да Эн Грыфітс (Ann Griffiths), жонкі звычайнага фармэра, якая два стагодзьдзі таму склала жменьку наймагутнейшых, найглыбейшых валійскіх гімнаў, словы якіх дайшлі да нас толькі таму, што іх сьпявала паэзія непісьменная прыслужніца, а яе муж запісаў іх на паперу.

"Дзьверы расчыніліся, хоры прачыналіся, / Бог жыў перад намі паўстаў...", пісала яна. Даты яе жыцьця, 1776-1805, блізкія да Нававіса; кажуць, што яна, мабыць, ніколі ня бачыла мора, якім поўняцца ейныя гімны — хоць Валія і невялікая краіна. Вось якую даніну склаў ёй Томас:

"І прамовіў да яе Бог... / ... Грай мне, / сказаў ён, на белых струнах / твайго цела... / ... Гэтыя людзі ведаюць мяне / толькі ў бляклых гімнах розуму, у сухіх малітвах / і літаніях. А я Бог жыў / прыбыты моцна да старога дрэва / народу яго няшчырым / сьлязьмі. Я прагну, прагну / крынічнай вады. Набяры яе / мне з крыніцы твайго сэрца і я перамяню / яе ў віно на тваіх нецалаваных вуснах".

Калі Томас адчувае, што ўмовы, якія надзялілі яе гэткай глыбокай пранікнёнасьцю, на сёньня амаль незваротна знішчаныя ўварваньнем мадэрнага сьвету або ангельшчыны, тады матывы распачы цалкам зразумелыя. Ці ягоныя палкія казаньні (параўнайце іх хоць бы з "гумарам шыбеніка" ірляндзкай паэзіі) усё яшчэ зьберагаюць промні надзеі? Або стан валійскай мовы такі нетрывалы, што любы пачобны назіральнік, маючы на ўвазе найлепшыя намеры, прынясе ёй шкоду, выявіўшы звычайную зацікаўленасьць?

СТО БЕЛАРУСКИХ КНИГ XX СТ.

У першым сёлетнім нумары "НН" (13 студзеня) мы пачалі фармаваць сьпіс "Сто беларускіх кніг XX ст." на падставе допісаў чытачоў. З таго часу рэдакцыя атрымала новыя лісты і таму ў сьпісе адбыліся карэкцыі.

Аляксандар Юркоўскі з Варнянаў Астравецкага раёну сярод іншых выданьняў назваў шмат ня ўлічаных раней кніг. Напрыклад, "Трэцяе пакаленьне" Кузьмы Чорнага (гэта ўжо шостая кніга Чорнага ў нашым сьпісе), "Асеньныя гнёзды" Сяргея Грахоўскага, "Хамуціус" Аркадзя Куляшова, "Мудрамер" Міколы Матукоўскага, "Зацюканы апостал" Андрэя Махаёнкі (першая згадка гэтых аўтараў у нашым рэйтынгу "Сто кніг"). Акрамя гэтага А.Юркоўскі ўвёў у сьпіс шмат слоўнікаў і даведнікаў і шмат рускамоўных кніг. Вартасць апошніх ня моўная, а фактурная. Пры перавыданьні яны лёгка перакладуцца на беларускую мову. Таму мы ўносім іх у сьпіс па-беларуску. Гэта кнігі Жучкевіча, Рабцэвіча, Дробава, Чантурыі, Сергачова і інш.

Іван Грыгоровіч са Сьмілавічаў паміж іншым назваў "Выбраныя творы" Міхася Чарота. Гэта першая згадка Чарота і, на жаль, не канкрэтная. Бо з творчасці Чарота можна выбіраць розныя творы і складаць адпаведна розныя кнігі. Ёсьць, напрыклад, да сёньня жывая паэма "Беларусь лапцюжная", а ёсьць цэлая кніга гладкіх вершаў пра Першамай...

Багушэвічава "Дудка беларуская", на жаль, не трапляе ў наш сьпіс чыста хрананаягічна. Маг-

чыма, яе і варта было б уключыць, але ж на яе прэтэндуе і іншая эпоха — стагодзьдзе XIX, прынамсі другая яго палова — з паўстаньнем Каліноўскага, нарадавольцамі, царазабойцамі і г.д.

Павал Севярынец зь Менску і Віцебску адначасова даслаў эксцэнтрычны ліст, зь якога відаць пэўная "ня тая" тэндэнцыя. Цытую: "П.Панчанка — вершы ведаю, але лянота шукаць назвы зборнікаў, напішыце што-небудзь. М.Танк — тое ж". Рэч у тым, што мы ствараем КНІЖНЫ рэйтынг, а ня рэйтынг імёнаў, пісьменьнікаў, не герархію аўтараў. Гэта крыху іншая задача. Кніга можа і ня ўтрымліваць у назьве імя аўтара, але быць адной зь лепшых і любімых.

Цяпер вынікі. Агулам мы маем восем грунтоўных сьпісаў. Усяго ў нашым зводным рэйтынгу 366 назваў кніг, зь якіх 52 называліся карэспандэнтамі тры і болей разоў. Колькасць гэтых называньняў — уласна адзнака — зьмешчаная пасля назвы ў дужках. Дзеля эканоміі месца імёны аўтараў не называюцца.

Алексіевіч. У вайны не жаночы твар (3)
Алексіевіч. Цынкаява хлопчыкі (3)
Аляхновіч. У кіпцорах ГПУ (4)
Арлоў. Таямніцы полацкай гісторыі (3)

Арсеньнева. Пад сінім небам (6)
Археалёгія і нумізматэка Беларусі. Энцыкляпэдыя (4)
Архітэктура Беларусі. Энцыкляпэдыя (4)
Багдановіч. Вянок (8)
Беларусь. Энцыкляпэдычны даведнік (5)
Быкаў. Знак бяды (5)
Быкаў. Сотнікаў (3)
Віцьбіч. Плыве з-пад сьвятло гары Нёман (6)
Гарун. Матчын дар (4)
Гарэцкі. Гісторыя беларускай літаратуры (5)
Гарэцкі. Дзьве душы (3)
Гарэцкі. Рунь (6)
Геніюш. Ад родных ніў (3)
Геніюш. Споведзь (7)
Глівіч. У добрай згодзе (3)
Дайнека. Сьлед ваўкалака (3)
Доўнар-Запольскі. Гісторыя Беларусі (3)
Ермаловіч. Па сьлядах аднаго міта (6)
Ермаловіч. Старажытная Беларусь (6)
Ігнатоўскі. Кароткі нарыс гісторыі Беларусі (6)
Ілюстраваная храналёгія гісторыі Беларусі (3)
Калубовіч. Крокі гісторыі (3)
Караткевіч. Дзікае паляваньне караля Стаха (6)
Караткевіч. Зямля пад белымі крыламі (3)
Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім (4)
Караткевіч. Хрыстос прыямліўся ў Гародні (4)
Караткевіч. Чорны замак Альшанскі (3)
Кіпель. Беларусь ў ЗША (3)
Колас. Новая Зямля (6)
Купала. Жалейка (6)
Купала. Спадчына (6)

Ластоўскі. Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі (4)
Ластоўскі. Кароткая гісторыя Беларусі (7)
Ластоўскі. Падручны расейска-крыўскі (беларускі) слоўнік (3)
Маўр. Палескія рабінзоны (3)
Мясьціцелі й асьветнікі Беларусі (3)
Разанав. Вастрэіе стралы (3)
Сагановіч. Невядомая вайна (6)
Смоліч. Геаграфія Беларусі (7)
Станкевіч. Родная мова ў сьвятых (3)
Сямашка. Армія Краёва на Беларусі (3)
Тарасаў. Пагоня на Грунвальд (3)
Тарасаў. Памяць пра легенды (5)
Тарашкевіч. Беларуская граматыка для школ (8)
Ткачоў. Замкі Беларусі (3)
Турунак. Беларусь пад нямецкай акупацыяй (5)
Цётка. Хрест на свабоду (3)
Чаропка. Імя ў летанісе (4)
Энцыкляпэдыя гісторыі Беларусі (4)

Сёньня мы маем ужо 52 са ста кніг XX ст. і сьпіс кніг-прэтэндэнтаў, месца якіх у рэйтынгу залежыць толькі ад Вас, нашых чытачоў. Нагадаю, што Вам ужо неабавязкова называць усе сто кніг. Вы можаце выказаць Вашу згоду або нязгоду з тым сьпісам, які надрукаваны сёньня і прапанаваць свае дадатковыя пазыцыі. Зьвесткі будучь назапашвацца ў рэдакцыі і час ад часу мы будзем знаёміць Вас са зьменамі ў сьпісе. Чакаем Вашых лістоў.

Крыг.

Кніга-поштай

Каб замовіць патрэбную Вам кнігу, неабходна пазначаную суму пералічыць праз пошту на наступны рахунак:
 БГФ "Наша Ніва" р/р 3015201930039 "Гарантбанк" філія АКБ "Поіск" г. Менска, код 987.
 Не забудзьцеся на паштовай квітэнцы ў сэктары "Для пісьмовага паведамлення" ўказаць назву кнігі й Ваш дакладны паштовы адрас.
 Такім чынам, на пачатку Вы аплачваеце толькі кошт кнігі, а кошт дастаўкі аплаціце ўжо пры атрыманні кнігі на пошце. Гэтая сыстэма дазволіць скараціць выдаткі, таму што пазбаўдае ад уключэння ў кошт кнігі ўсярэдненых выдаткаў на паштовую перасылку. Паштовыя выдаткі аплачваюцца па факту.
 Даведкі праз тэлефон у Менску: 239-78-49, Віталь Супрановіч.

НОВАЯ КНІГІ, ДАСЛАНЫЯ ў РЕДАКЦЫЮ

Беларуская дзіцячая літаратура: Хрэстаматыя: Вучэбны дапаможнік / Склад. М.Яфімава, В.Ляшук. — Менск, Вышэйшая школа, 1996. — 655 с. 6000 ас. ISBN 985-06-0159-0
 Гаранін Л. Нацыянальная ідэя ў беларускай літаратуры пачатку XX ст. — Менск: Беларуская навука, 1996. — 176 с. ISBN 5-343-01689-8
 Музычны тэатр Беларусі: 1960-1990: Опэрнае мастацтва; Музычная камедыя і оперэта / Г.Куляшова, Т.Мдывані, Н.Юўчанка. — Менск: Беларуская навука, 1996. — 470 с.: іл. 500 ас. ISBN 985-08-0021-6
 Процька Т. Пакутнік за Веру і Бацькаўшчыну: Мітрапаліт Мельхісэдэк. — Менск: Тэхналогія, 1996. — 63 с., (9) арк. іл., партрэт. — (Нашыя славутыя землі). ISBN 985-6234-12-3
 Тварановіч Г. Беларуская літаратура: паўднёваславянскі кантэст: (Адзінства генэзысу, тыпаў літаратур і характар узаемазвязяў). — Менск: Беларуская навука, 1996. — 275 с. 3000 ас. ISBN 985-08-00009-7
 Цітоў В. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Краіна і людзі: Вучэб.-мэтад. дапам. — Менск: Беларусь, 1996. — 208 с.: іл. ISBN 985-01-0043-5
 Шаблюк В. Сельскія паселішчы Верхняга Панямонья: XIV-XVIII ст. / Пад рэд. Я.Зьвяржугі. — Менск: Беларуская навука, 1996. — 119 с.: іл. 600 ас. ISBN 5-343-01529-8
 Яскевіч А. Старабеларускія граматыкі: Да праблем агульнафілялягічнай цэласнасьці. — Менск: Беларуская навука, 1996. — 352 с. 2000 ас. ISBN 985-08-0012-7
 Берков В. і др. Логіка: Учебнае пособие (В.Берков, Я.Яскевіч,

В.Павлюкевіч. — Менск: НТООО "Тетрасістэм", 1997. — 416 с. 6000 ас. ISBN 985-6317-01-0
 Зеленкова И., Беляева Е. Этика: Учебное пособие и Практикум. — Менск: НТООО "Тетрасістэм", 1997. — 320 с. 7500 ас. ISBN 985-6317-16-9
 Кудрявцев В. Лекция по истории религии и свободомыслия: Учебное пособие для студентов ВУЗов. — Менск: НТООО "Тетрасістэм", 1997. — 208 с. 4000 ас. ISBN 985-6317-14-2
 Липницкий С., Яромш Н. Моделирование интеллектуальных процессов в инженерных информационных системах. — Менск: Беларуская навука, 1996. — 222 с. 450 ас. ISBN 985-08-0015-1
 Лисовый И., Ревяко К. Античный мир в терминах, именах и названиях: Слов.-справ. по истории и культуре Древ. Греции и Рима / Науч. ред. А.Немировский; Предисл. Г.Шевченко. — Менск: Беларусь, 1996. — II, 253 с. ISBN 985-01-0017-6
 Мельник В. Политология: Учеб. — Менск: Выш. шк., 1996. 479 с. 15000 ас. ISBN 985-06-1-0198-1
 Проблемы экспериментальной ботаники: к 100-летию со дня рождения В. Купревича / Под ред. В.Парфенова. — Менск: Беларуская навука, 1997. — 469 с. ISBN 985-08-0026-7
 Радкевич В. Экология: Учебник. — 3-е изд., перераб. и доп. — Менск: Выш. шк., 1997. — 159 с.: ил. 5000 ас. ISBN 985-06-0202-3
 Современная мировая историческая наука: Информ.-аналит. обзор (по материалам XVIII Международного конгресса историков и X Междунар. конф. "История и компьютер". — Монреаль, август — сентябрь 1995 г.) / Ред. коллегия: А.Алпеев и др. — Менск: НТООО "Тетрасістэм", 1996. — 196 с. 1000 ас. ISBN 985-6317-05-3

На складзе БГФ "Наша Ніва" ёсць касты (кошт 30.000 БРБ):

1. **Новае Неба.** Сон у трамваі (1994).
2. **Новае Неба.** Go home (1995).
3. **Новае Неба.** Дзеці чорнага гораду (1991).
4. **Крама.** Камэндант (1995).
5. **Крама.** Хворы на Rock-n-Roll.
6. **Крама.** Гэй там налівай! (1994).
7. **N.R.M.** LaLaLa (1995).
8. **Ulis.** Life (1996).
9. **Уліс.** Чужаніца (1991).
10. **Уліс.** Краіна доўгай белае хмары (1990).
11. **Бонда.** Найлепшыя песні.
12. **Мясцовы час.** Наша ўкраіна (1991).
13. **Палац.** Палац (1996).
14. **Песні беларускіх бардаў** (1992).
15. **Рэнансас** (беларускі джаз).
16. **Беларускія народныя казкі.**
17. **Беларуская музычная літаратура** (т.т. 1-4).
18. **Беларуская гітарная музыка.**
19. **Залаты фонд беларускага рок-н-ролу** (т.т. 1-5).
 т.1: Бонда. Уліс. Рэй. Мясцовы Час. Блізнятны.
 т.2: Бонда. Уліс. Мроя. Крама. Новае Неба. Мясцовы Час. Тутэйшыя хлопцы.
 т.3: Золотая сярэдзіна. Отражэнне. Алексей Шедько & "Доктор Моро". Гранит. Метро. Сувор'е. Зартыпо.
 т.4: Палац. Уліс. Крама. Новае Неба. Мроя.
 т.5: Зиндан. Why Not. Отражэнне. Инспектор. Red Dynamite. Флэт.
20. **Мроя.** Найлепшыя песні з праграмаў 1987-90 г.
21. **Уліс.** Блуканьне (1996).
22. **Віктар Шалкевіч.** Смутны беларускі блюз (1996).
23. **Камэлот.** У краіне талераў (1995).
24. **Zindan** (1994).
25. **Крама.** The Best (1996).
26. **Андрэй Мельнікаў.** Гэта — Мы! (1996).
27. **NRM.** Одзрыдзідзіна (1996).
28. **Andrej Mielnikau.**
29. **Andrej Mielnikau.**
30. **Andrej Mielnikau.** Uspamin (1994-1995).
31. **Andrej Mielnikau.** Salam Saũkam (1993).
32. **Valžyna Siareščanka** (1991-1995).
33. **Ліцьвіны.** 5 сакавіка (1996).
34. **Беларуская сымфанічная музыка** (1996).

НАВІНКА
 Тацяна Процька. Пакутнік за Веру і Бацькаўшчыну: Мітрапаліт Мельхісэдэк. — Менск: Тэхналогія, 1996.

У змрочнай ідэялічнай атмасферы, калі й царква дае санкцыю рэжыму, гэтая кніга робіцца сэнсацыйнаю. Бо распавядае пра Беларускае Прусаўлаўе, якое не пайшло на згоду з большавізмам і дбала пра нацыянальныя інтарэсы.

ЛІТОЎСКАЯ МЭТРЫКА

Выйшла з друку новая кніга Мэтрыкі — том 7. У Менск таксама занезены тамы 5, 6, 8. Просьба да ахвотных свае заяўкі даслаць пісьмова на адрас: 220085 Менск, а/с 5, Віталь Супрановіч.

Калі Вы маеце тэлефон, пазначце яго. Тамы Мэтрыкі размяркоўваюцца адпаведна з чарговасцю заявак.

Запрашаем у беларускамоўнае асяроддзе, дзе Вы спраўдзіце патрэбу ў духоўных дачыненнях. Даведкі праз тэл.: 265-74-12. Кожную сераду з 17.00 да 18.00. Сяргей Язерскі

Каляністы Воршы і Барані ўдзячныя Эдуарду Акуліну за цёплую і цікавую сустрэчу ў "Беларускай хатцы". Ларыса

Маладыя Тролі. Есць прапанова стварыць свой, вольны свет. 220047, Менск. а/с 68. Тэл.: 242-62-33. Эла

Прывітаньне, Ігарок. Мы дачакаемся васны. Надзея

Прадаю прайгравальнік-стэрэа "Арктур-006", узмацняльнік "Амфітон У-002" і калёнкі S30B (у камплекце) б/в, у добрым стане. Дудар Алякс. Тэл.: 262-24-31 (сл.)

Прадаю прыстаўку-селектар каналаў Д.М.В. "Белгород-2М", старэанавушнікі Т.Д.С-15. Miensk-73, р/с-164

Оля, 10 снежня я перапісала ў цябе верш, сфатаграфавала з мамай. Патэлефануй: 8-0162-25-18-84, Надзея з 319 пакою

Фільтар для вады прадаю. Падвойная ачыстка, рэсурс 6000 літраў, гарантыя 1 год. Тэл.: 273-39-38 (з 18.00) Вольга

Прадаецца летнік, 6 сотак без пабудоваў, пухавіцкі кірунак, прыпынак Рыбцы 4 км. Тэл.: 271-44-48

Паслугі ксэракопіі. Выгадна, аператыўна. Тэл.: 253-92-26

Праца дома: апрацоўка і ўкладаньне рэкламных буклетаў, 6\$ у дзень. Капэрта са зв. адрасам + купон б/а. 220073, Менск, а/с 26

Куплю пакеты п/э з малюнкам, фасавачныя. Тэл.: 253-92-26

Яўгена з-пад Вялейкі вішуче з 24-мі ўгодкамі ягоны лепшы сябра і брат. Р.С. Будзь настойлівы! Раман

28 лютага а 18 гадзіне ў Музеі М.Багдановіча (вул. Максіма Багдановіча, 7а) У шэрагу вечарынаў "Сплаткамі на Траецкім" адбудзецца канцэрт Касі Намоцкай.

Уваход бясплатны. Даведкі праз тэл. 34-42-69

пераклады, індывідуальныя заняткі. Тэл.: 221-24-81

Вам патрэбны перакладчык у Гомелі? Мікола. (0232) 57-87-37

"Зычліваму". Дарэчы, ідэя арыгінальная, вартая рэалізацыі, — падумаем. Чакаю наступных. Патапёнак

Малады, абаяльны беларускі патрыёт шукае прыватную сяброўку да 22 гадоў. Сяргей. 222310, Маладэчна-7, а/с 8

Мяню Эд "Беларусь" (выд. БелЭн, 1995) на "Историю Европы" (Выш. школа, 1996). Бугар Станіслаў. 225653, Берасьцейская вобл., Лунінецкі р-н, в. Дзятлавічы

Спадар Пятрусь Капчык! Помнім Вас і чакаем у Беларусі. Галіна Цяліпка, Барысаў

Прадаю ініятар паветра. Зьнішчае шкоднае выпраменьваньне. Кошт 60\$. Тэл.: 238-87-93, Сяргей

Прадаю фільтар для ачысткі пітной вады. Гарантыя 1 год. Кошт 55\$. Тэл.: 238-87-93 (з 18.00), Сяргей

КУПОН Бесплатной приватной абвестки

Тэкст:

Імя і прозьвішча

Адрас, тэлефон

Запоўніце гэты купон і мы надрукуем для Вас абвестку (ня больш за 15 словаў)

220123, Менск, а/с 71

Шаноўныя чытачы! Дасылайце свае адказы пасьля апошняга пытання і будзьце ўважлівыя...

Куды пайсьці вучыцца?

Беларускі камітэт Коледжаў міжнароднай супольнасьці (United World Colleges, UWC) аб'яўляе конкурс на паступленьне ў Адрыятычны міжнародны коледж у Італіі, у Міжнародны Паўночны коледж Чырвонага Крыжа ў Нарвэгіі, у Міжнародны коледж Махіндра ў Індыі, у Міжнародны коледж Уотэрфорд Камхлаба ў Паўднёвай Афрыцы і ў Міжнародны коледж Сымона Балівара ў Вэнэсуэле.

Галоўная мэта Коледжаў міжнароднай супольнасьці — усталюваньне ідэалаў міру, талерантнасьці і супрацоўніцтва паміж моладзьдзю розных краінаў праз адукацыю. У кожным з коледжаў навучаецца па 200 чалавек з 150 краінаў сьвету. Мова навучаньня — ангельская. Кожны студэнт мусяць быць паўнаважным прадстаўніком сваёй краіны, добра ведаць яе гісторыю, мову, культуру, умець распавесці пра яе сваім сябрам зь іншых краінаў.

Тэрмін навучаньня ў Коледжах — 2 гады. Студэнты маюць права выбіраць кірунак навучаньня. Выпускнікі атрымліваюць дыплём міжнароднага бакаляўра, які прызнаны ў больш за 150 краінах сьвету, у тым ліку ў ЗША, Вялікабрытаніі, Нямеччыне, Італіі, Францыі, Японіі, і дае права працягваць адукацыю ў вышэйшых навучальных установах гэтых краінаў.

Абітурыенты мусяць мець поўных 16 гадоў на 1 верасьня 1997 г.

Міжнародны коледж Сымона Балівара (Вэнэсуэла) дае вышэйшую сельскагаспадарчую адукацыю (кіраваньне сельскай гаспадаркай, фэрмэрскі мэнэджмэнт), таму ўзрост абітурынтаў у гэты коледж — 18-22 гады.

Пачатак навучальнага году ў коледжах — 1 верасьня 1997 г., у Міжнародным коледжы Уотэрфорд Камхлаба (Паўднёвая Афрыка) — 1 студзеня 1998 г.

Конкурс адбываецца ў два туры. Першы тур — завочны. Абітурыенты павінны да 24 сакавіка 1997 г. даслаць у адборачную камісію на адрас: Менск 220050, вул. Кірава, 21, пакой №6, — наступныя дакумэнты:

1. Заяву на ўдзел у конкурсе з указань-

нем свайго адрасу, а таксама адрасу, тэлефону і нумару сваёй школы;

2. Эсэ на беларускай і ангельскай мовах на тэму "Якой я бачу Беларусь у III тысячагодзьдзі", аб'ёмам 6-7 старонак вучнёўскага шытку.

Тыя, хто пройдзе завочны конкурс, будуць запрошаныя на сумоўе, якое адбудзецца 18 красавіка 1997 г. і на якім будзе выяўляцца ўзровень ведаў абітурынтаў у беларускай гісторыі, мове і літаратуры, ангельскай мове, сусьветнай гісторыі і культуры.

Да сумоўя абітурыенты мусяць падаць у адборачную камісію:

1. Копію пасьведчаньня аб нараджэньні;

КОШТЫ РЭКЛЯМНАЙ ПЛОШЧЫ ў ГАЗЭЦЕ "НАША НІВА":

на першай паласе — 30.000 руб/см²
на апошняй паласе — 22.500 руб/см²
на ўнутраных палосах — 15.000 руб/см²
Мінімальная плошча рэкламнага модулю — 14 см² (h 3x4,7).

Пры публікацыі рэкламы на першай паласе скідкі робяцца толькі за колькасць публікацыяў.

ДАВЕДКІ ПРАЗ ТЭЛ./ФАКС: (0172) 239-78-49.

2. Даведку аб стане здароўя;

3. Копію ведамасьці аб пасьпяховасьці за 1996-1997 навучальны год.

У камісію могуць быць пададзеныя граматы, дыплёмы і іншая інфармацыя, якая сьведчыць пра творчую і спартовую дзейнасьць абітурыента.

Камітэт шукае спонсараў для аплаты 50% коштаў за навучаньне ў коледжах Паўднёвай Афрыкі і Вэнэсуэлы, а таксама авіябілету для студэнта індыйскага коледжу.

Беларускі камітэт Коледжаў міжнароднай супольнасьці
Тэл. для давадак: 226-10-73,
Дзіна Аляксандраўна Бабрыцкая.

П О Ш Т А

У справе беларускай школы ў м. Барань

Шаноўныя супрацоўнікі "НН",
Выказваю Вам шчырую ўдзячнасьць за надрукаваны ліст. Дзякуючы яму, мы знайшлі ня толькі людзей, якія ўзяліся дапамагчы беларускім дзеткам, але і сапраўдных сяброў.

Хачу праз нашу газэту адзначыць такіх людзей, як сп-ня Клаўдзія Анісава з Сьвіслачы. У свае 76 гадоў, жывучы разам зь сястрой, яна знаходзіць час займацца з 10-11-гадовымі дзеткамі.

Гэта сп-ня Судзілоўская Людміла Ільвінічна з Гомля, якая, вырасьціўшы траіх дзяцей, дапамагае гадаваць шасьцёрх унукаў. Жыве з мужам у прыватным доме і на пяці сотках зямлі, апра-

цоўваючы яе паводле мэтаду д-ра Мітлайдара. Зьбіраюць усё, ад бульбы да ягад. Нават і сад есьць.

Гэта сп-ня Ганна Сыцэпулёнак з м. Койданава, выхоўвае разам з мужам траіх дзетак.

Гэта і сп. Занкевіч Сяргей Міхайлавіч з Менску, якому таксама неабыхавы лёс нашай Бацькаўшчыны.

Хай гэтых людзей не пакіне Бог.

Знавагай, Генадзь Шэпелеў.

Р.С. У надрукаваным раней адрасе ўкраса памылка. Выпраўляю: 211011 Барань, вул. Корбана, дом 6, кв. 13.

Базавыя шапікі "НН" у Менску

(працуюць без перапынку на абед і ў выходныя дні)

раён	№ шапіка	адрас
Ленінскі	№11 №110	пр. Ф.Скарыны, 10 (каля Паштамту) вул. Пуліхава, 3 (каля гастрому)
Цэнтральны	№1 №109	пр. Ф.Скарыны, 38 (крама "Хлеб", мэтро "Пл. Перамогі") вул. Заслаўская, 9 (каля гастрому "Заслаўе")
Кастрычніцкі	№41 №303	вул. Маскоўская, 20 АС "Дружная"
Маскоўскі	№255 №289	пр. газэты "Правда", 14а пр. Любімава, 26-1
Фрунзенскі	№14 крама №21	вул. Арлоўская — Фінская запраўка станцыя мэтро "Пушкінская"
Савецкі	№133 №225	вул. В.Харужай, 6 вул. Кальцова, 48
Першамайскі	№162 №164	пр. Ф.Скарыны, 89 пр. Скарыны — мэтро "Парк Чалюскінцаў"
Заводскі	№200 №254	пр. Партызанскі, 36 вул. Сурганова, 17
Партызанскі	№214 крама №2	пр. Ракасоўскага, 119 (наспраць кіно "Салют") пр. Ф.Скарыны, 44 (каля крамы "Оптыка")

Газэта прадаецца таксама ў кнігарні "Сьветач" (пр-т Машэрава).

"Наша Ніва" незалежная газета заснаваная ў 1906, адноўленая ў 1991 заснавальнік Павал Жук рэдактар Сяргей Дубавец выдавец БГФ "Наша Ніва" адказны сакратар Алег Дзярновіч мастацкі рэдактар Сяргей Харэўскі аддзел інфармацыі Андрэй Лапцёнак Віктар Корзун Уладзімер Бараніч дызайн і верстка Лявон Раманчык набор Тацяна Чуйвід стиль і карэктура Паўлюк Канавалячых пры ўдзеле Сяргея Шулы прадстаўнік рэдакцыі ў Гомелі Зьміцер Бартосік (тэл. 56-94-36)

АДРАС ДЛЯ ДОПІСАЎ 220123 Менск, а/с 71 Тэл./факс: 239-78-49 E-mail: edit@niva.minsk.by Падпісны індэкс 63125

© НАША НІВА. Сьпасылка на "Нашу Ніву" абавязковая. Наклад 5100. Нумар падпісаны ў друку 19⁹⁵, 23/2/1997. Друкарня выдавецтва "Беларускі Дом друку". Менск, праспэкт Францішка Скарыны, 79. Замова №1030. Кошт свабодны.

Пасьведчэньне аб рэгістрацыі перыядычнага выданьня № 581 ад 4-га ліпеня 1996 г., выданае Дзяржаўным камітэтам друку Рэспублікі Беларусь. Юрыдычны адрас: г. Менск, пр. газэты "Ізвесты", д. 8, кв. 173.